

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author

Títol tesi doctoral:

**L'ofici i l'art en l'obra d'Albert Viaplana.
Últim quart del segle XX**

Autora:

Ester Nacenta

Universitat Politècnica de Catalunya

Director de tesi: Jaume Freixa Janariz

Codirectora de tesi: Cristina Jover Fontanals

Programa de doctorat: Projectes Arquitectònics

Departament de Projectes Arquitectònics

Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona

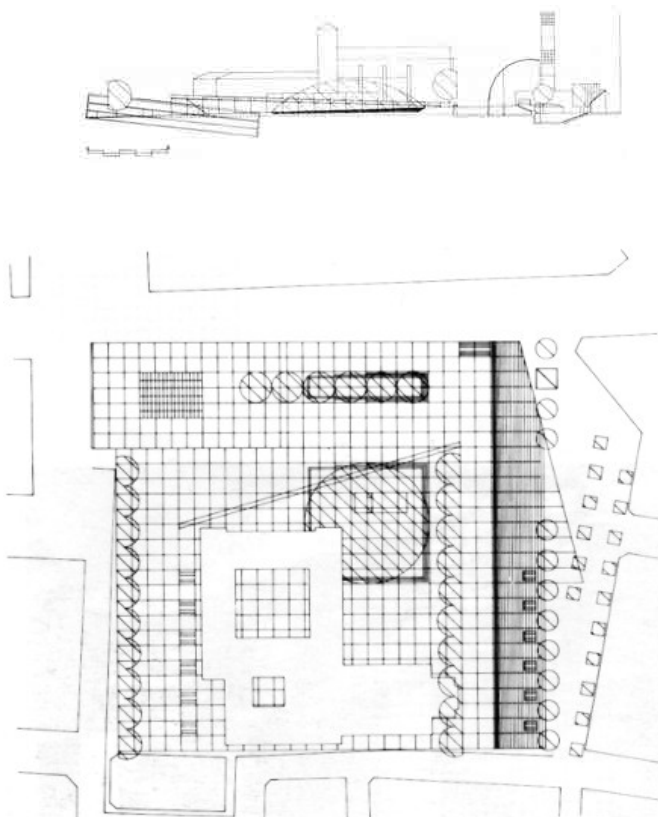
Barcelona, 14 de maig de 2015

**Tesi presentada per obtenir el títol de Doctora amb menció internacional
per la Universitat Politècnica de Catalunya**

III. Regeneració de l'espai públic barceloní

III.1. Estratègies de jerarquitzaó

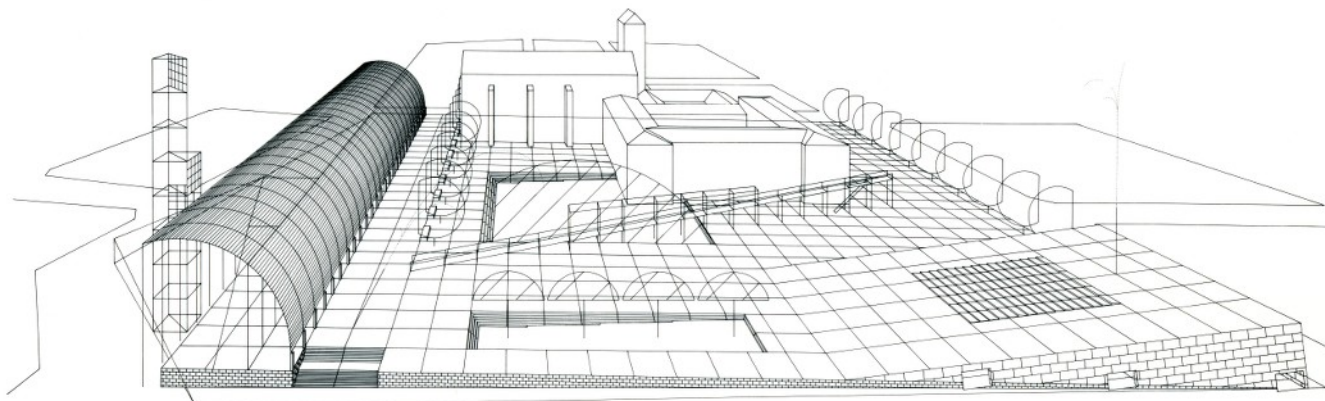
La recerca iniciada per Viaplana/Piñón a mitjans dels anys setanta, al voltant de l'experimentació de nous processos de projecte, tindrà la seva màxima expressió i ressò en l'àmbit de l'espai públic. Sense uns requisits de programa concrets als quals donar resposta, la recerca de noves estratègies de projecte es fa més necessària que mai. Segons el mateix Viaplana, el vertader punt d'inflexió té lloc amb el concurs del polígon de San Esteban, a Múrcia. “Creo que allí realmente se gestó ya una arquitectura nueva”. (VIAPLANA A: Avizanda 1990)

Il·lustració 245: Concurs per a la remodelació del "Polígono de San Esteban, Murcia" (1977). Viaplana/Piñón, arqts. [Viaplana i Piñón 1987a]

Vi que en esta ocasión podía limitarme a comprender el lugar y mantenerme en esta comprensión sin sometimiento a exigencias constructivas y de utilidad. Debía, pues, descubrir el gesto que precede a la palabra, el gesto que no es acto sino comprensión, fusión con el mundo. Acudí a emociones incontaminadas o salvajemente contaminadas: el sol en el cielo, una negra noche, el mar en calma, una tempestad. El gesto de entendimiento llegó cuando apareció el pavimento de grandes losas cubriendo el cuadrado de la plaza. El lugar y la ciudad se transformaron en un paisaje que coincidía con el paisaje interior del arquitecto. El pavimento se elevó por un lado y descubrió su condición de bloque agresivamente geométrico, varado en un extremo de la ciudad. Un monte se levanta en ángulo según unas particulares leyes; arriba, tres soles, cuadrados y planos, lucen por la noche; una gran hola se mantiene suspendida frente a la ciudad después de haber superado este continente errático; sobre su espalda un convento, incrustado como la manzana en el lomo del insecto kafkiano. Es la Mediterránida. (VIAPLANA. A: El Croquis, 1987, 28:34)

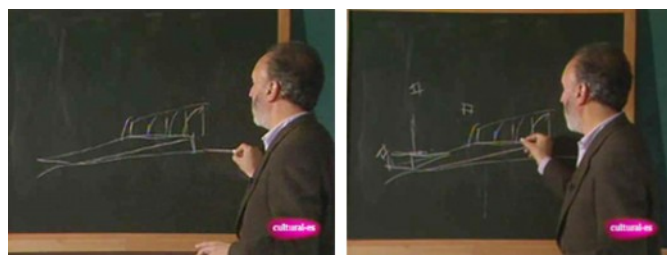
Amb aquest projecte, Viaplana/Piñón apunten una nova manera de fer. “...iniciábamos una etapa nueva en nuestra vida de arquitectos. Inventamos todo” (VIAPLANA A: Avizanda 1990). Van crear artificialment un continent diferent, amb les seves lleis pròpies. El fet que no coneguessin el lloc els va donar la distància necessària per actuar.

Il·lustració 246: Concurs per a la remodelació del "Polígono de San Esteban, Murcia" (1977). Viaplana/Piñón, arqts. [Viaplana i Piñón 1987a]

No fuimos a Murcia hasta cuando ya estaba hecho el proyecto. Para nosotros Murcia era un punto en un plano y esta distancia nos hacía entrar el proyecto de una forma nueva. (VIAPLANA A: Avizanda 1990)

El gest clau a partir del qual es genera tot el projecte el dóna l'extensió de paviment de grans lloses que s'eleva en un dels extrems. El completen, en una segona fase, la resta d'elements que només han d'acatar aquelles lleis internes pròpies del lloc creat.

Il·lustració 247: Captures de vídeo de l'explicació d'Albert Viaplana. Concurs per a la remodelació del "Polígono de San Esteban, Murcia" (1977). Viaplana/Piñón, arqts. [Avizanda 1990]

Es combinen doncs d'una banda, estratègies de projecte basades en la jerarquització, on el treball temporal per fases permet apropiar-se del lloc, i de l'altra, l'ús de referències literàries que acompanyen el procés de

creació d'aquest nou paisatge. Estem davant un procés de projectació per etapes on el procés de formació pren més rellevància que la forma mateixa⁷. Un procés on en paral·lel al desenvolupament de la pròpia arquitectura es desenvolupa també un llenguatge propi (com ja havíem apuntat al capítol anterior en referència als projectes de concurs de finals dels anys setanta). Segons Viaplana,

La arquitectura es una forma de conocimiento. No entendemos el proyecto como un medio para expresar algo ajeno a él, sino como instrumento y a la vez huella inevitable de reflexión. (VIAPLANA A: Helio Piñón y Albert Viaplana: Ocho preguntas, 1987, p. 5)

Se debe aprender a dibujar a medida que se aprende a hacer arquitectura. Una cosa y otra deben ser lo mismo. A menudo, se piensa sólo aquello que se sabe representar, nosotros dibujamos tan solo lo que conseguimos conocer. El dibujo puede ser un signo convencional que alude a un proyecto acabado en alguno de nuestros mundos... Una palabra o una

7. "...la forma existeix menys que la formació". Cita de V.Alexandre feta per Viaplana a l'entrevista de la revista Inde al desembre de 2004, p.23

frase pueden hacer el papel de un dibujo: La Mediterránida en Murcia, o el Cíclope Mecánico en Barcelona, asumieron semejante cometido. (VIAPLANA A: Helio Piñón y Albert Viaplana: Ocho preguntas, 1987, p. 6)

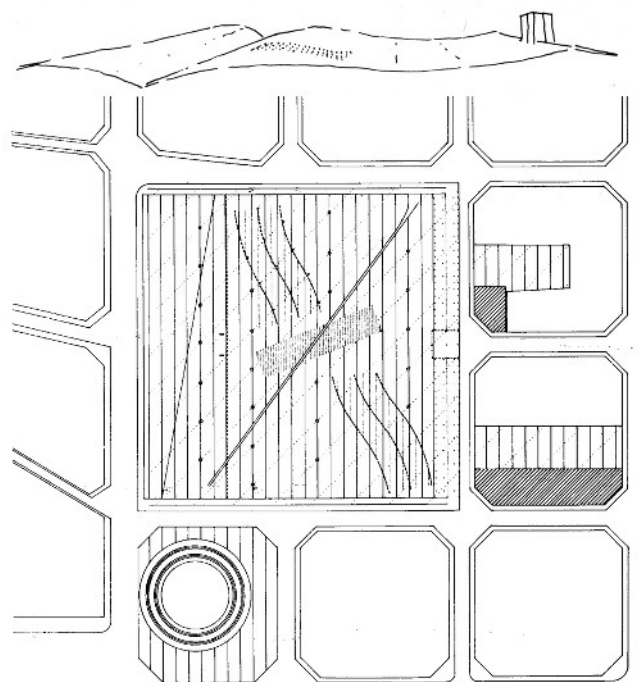
El rigor en el dibuix i la retolació dels plànols és essencial, doncs, per no traïr el projecte. Per transmetre allò que volem expressar hem de cuidar el llenguatge gràfic i la cal·ligrafia. Viaplana, durant els anys de formació i aprenentatge, va prendre consciència d'aquest rigor tècnic i posteriorment, seguint el seu propi camí, va desenvolupar i consolidar un llenguatge arquitectònic adequat a expressar allò essencial de la seva arquitectura.

Tot aquest món poètic i inèdit creat per Viaplana/Piñón té la seva continuïtat en altres projectes, inscrits en l'àmbit local barceloní, com és el cas del concurs pel parc de l'antic "escorxador" situat al costat de la plaça Espanya. En un paral·lelisme entre les intervencions de Múrcia i Barcelona, Viaplana argumenta la relació entre processos de la manera següent:

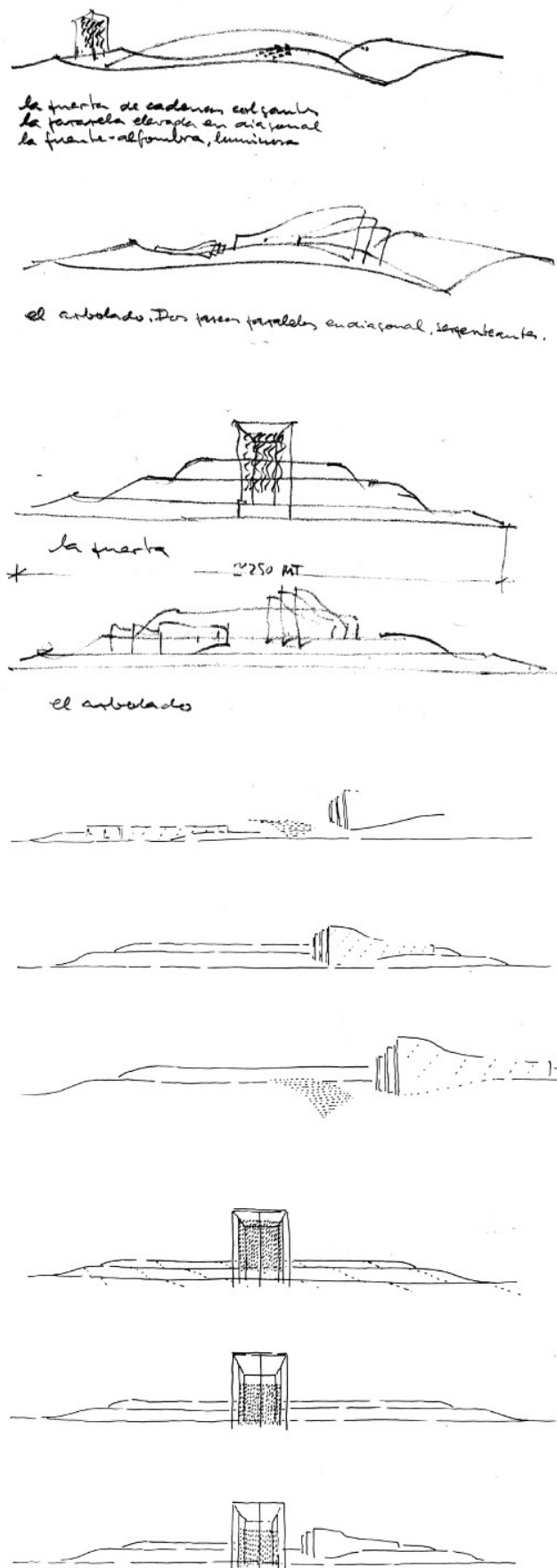
En Murcia, en San Sebastian, en el principio fue el plano, y el plano debía estar horizontal. Pero sólo al perder la horizontalidad el proyecto fue. Así encontró la ley a que someterse y, de este modo, se hizo posible la arquitectura. La ola fósil, la montaña semienterrada, los tres soles, la lluvia sin nubes, el paseo por el aire y cada una de las partes del proyecto entraron según aquella ley. En Barcelona, aquel plano original, puro y por tanto estéril, se plegó según una ley matemática para convertirse en ola, montaña, paseo y cubierta, según las trazas de aquella parte de la ciudad. Tres pantallas vegetales

serpentean sobre el solar, formando paseos de perspectivas imposibles. Una alfombra de agua, vibrando en su propósito de adaptarse a una superficie que les es extraña, los interrumpe. El paso elevado, diagonal, da por bueno el proyecto. (VIAPLANA 1987a, p.76)

Amb aquestes paraules, Viaplana fa referència de nou a una manera singular d'apropiar-se del lloc amb una primera intervenció al terreny. Un pas previ que li permet establir les bases necessàries per les posteriors actuacions. Un procés de jerarquització que marca clarament el tempo del projecte. Així com a Múrcia van aconseguir el tercer premi del concurs, a Barcelona es van haver de conformar amb una discreta distinció per part del jurat per la singularitat de la proposta, presentada sota el lema "Populus Nigra".

Il·lustració 248: Concurs d'idees per al Parc de l'Escorxador, Barcelona (1981). Viaplana/Piñón, arqts. [Bohigas 1981]

Il·lustració 249: Concurs d'idees per al Parc de l'Escorxador, Barcelona (1981). Viaplana/Piñón, arqts. [viaplana.com]

Oriol Bohigas, respecte la proposta presentada, fa les consideracions següents:

El projecte és simplement la proposta d'un "sistema orogràfic", d'una topografia convencional, fins al punt que, un cop definit aquest, el projecte pràcticament desapareix en pures al·lusions indicatives que només intenten de reforçar l'expressió d'aquest contingut geogràfic. La novetat és evident respecte a d'altres projectes històrics de semblant voluntat d'expressió tipogràfica (el Central Park, Les Buttes Chaumont) perquè la totalitat del parc s'explica pel valor expressiu d'aquesta orografia i no per la suma dels valors pintorescs. (BOHIGAS 1985, p. 240)

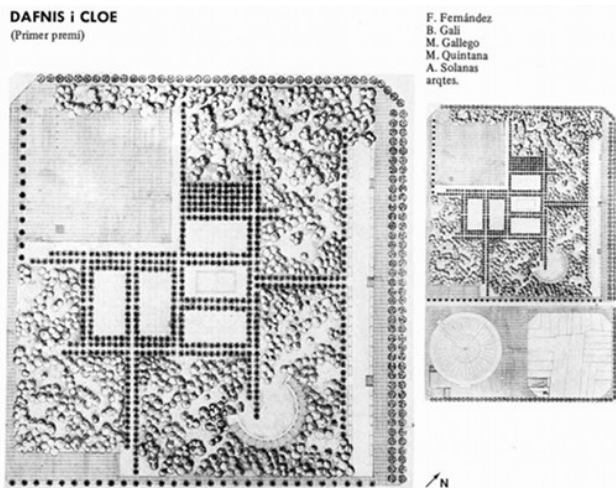
Efectivament, el projecte ve definit per la reiteració en l'expressivitat de l'orografia, reflectida no només en la concepció dels diferents elements sinó també en el grafisme emprat. Comparant amb la resta de projectes premiats podem destacar una manera singular de dibuixar, lluny dels convencionalismes compositius. Segons paraules també del mateix Bohigas,

"Populus Nigra" se autoexcluía en cierta manera por su abstracta radicalidad programática y hasta por su voluntaria incomunicación de la propuesta de diseño. En ello estaba una de sus grandes cualidades polémicas y en ello va a asentarse su posible capacidad pedagógica. (BOHIGAS 1981, p. 32)

El projecte de Viaplana/Piñón té el seu màxim interès com a proposta abstracta, més que no pas com a projecte realitzable, pel simple fet que sembla inacabat.

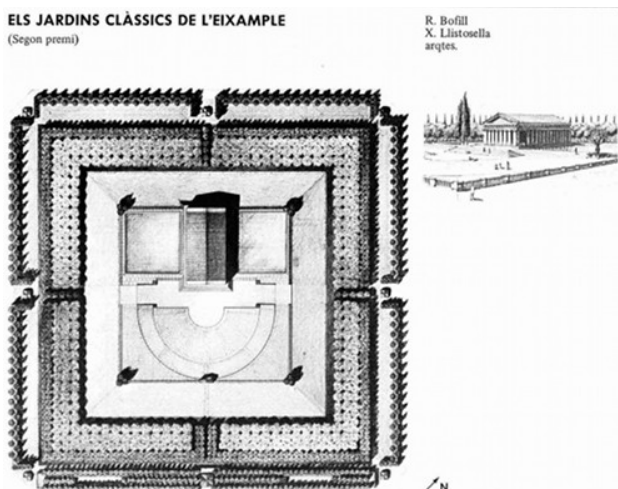
Els arquitectes van preparar el lloc i van crear les bases per a una futura intervenció. Amb un sòl gest van abastir tota la superfície del solar, d'una magnitud corresponent a la de quatre illes de l'eixample. Les altres propostes de concurs no plantegen una possible manera de fer sinó que directament aposten per solucions concretes i definitives.

Primer premi:

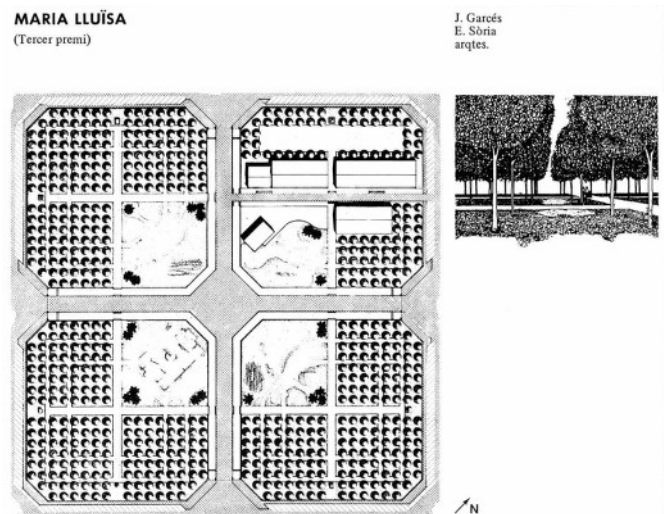
Il·lustració 250: Concurs d'idees per al Parc de l'Escorxador, Barcelona (1981). F.Fernández B.Gali M.Gallego M.Quintana A.Solanas arqts. (1er premi) [Sobre el concurs de l'Escorxador, 1981]

Segon premi:

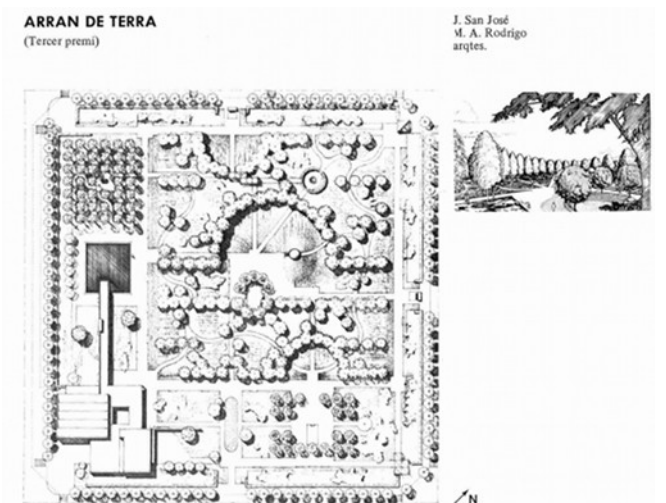

Il·lustració 251: Concurs d'idees per al Parc de l'Escorxador, Barcelona (1981). R.Bofill X.Llistosella arqts. (2on premi) [Sobre el concurs de l'Escorxador, 1981]

Tercer premi ex aequo:

Il·lustració 252: Concurs d'idees per al Parc de l'Escorxador, Barcelona (1981). J.Garcés E.Sòria arqts. (3er premi ex aequo) [Sobre el concurs de l'Escorxador, 1981]

Il·lustració 253: Concurs d'idees per al Parc de l'Escorxador, Barcelona (1981). J.San José M.A.Rodrigo arqts. (3er premi ex aequo) [Sobre el concurs de l'Escorxador, 1981]

Tot aquest món poètic i inèdit creat per Viaplana/Piñón al parc de l'Escorxador i a Múrcia és un clar antecedent per les posteriors obres que vindran. Amb aquests dos projectes es dona a pas a les estratègies que presidiran les obres construïdes a partir de 1981, entre elles, la més destacable, la plaça dels Països Catalans (1981-83).

III.2. Nou llenguatge per a la transformació de Barcelona: la plaça dels Països Catalans

Per parlar de la plaça dels Països Catalans es fa imprescindible la seva contextualització en el marc sociopolític barceloní de finals dels anys setanta i principis dels vuitanta.

Són anys de grans canvis a la ciutat de Barcelona. És la fi del franquisme, d'un règim autoritari i dictatorial instaurat des de 1939, que donarà pas, en la seva extinció al 1975, a un període que s'ha convingut en anomenar "transició", que permetrà pocs anys més tard, concretament el 19 d'abril de 1979, l'establiment del primer ajuntament democràtic de la ciutat. Després d'uns quants alcaldes franquistes, serà el torn del PSC (Partit Socialista de Catalunya), encapçalat per Narcís Serra i Serra, el qual es mantindrà al càrrec fins al 1982, any en que serà succeït per Pasqual Maragall i Mira, company de partit.

Tot plegat configura un marc general de partida que resulta clau per entendre el procés de transformació que realitzarà la ciutat de Barcelona al llarg dels posteriors anys vuitanta. Uns anys de lluita, amb gran implicació veïnal, per la recuperació dels espais públics de la ciutat com a símbol de la regeneració democràtica. En paraules d'Itziar González, un intent de "reconquerir la democràcia" a base de "reconquerir la qualitat arquitectònica de la ciutat"⁸. Seran uns anys, doncs, on tan la política com l'arquitectura com la societat aniran de la mà per aconseguir un objectiu comú, una Barcelona per als seus ciutadans.

En aquest context, resulta molt enriquidor poder comptar amb el testimoni d'alguns dels seus protagonistes, per conèixer de primera mà l'abast de la transformació. Tal com ja s'ha apuntat a l'apartat d'agraïments, les entrevistes realitzades a tècnics com Rafael de Cáceres⁹ o Ramon Sanabria ens donen el punt de vista complementari i necessari per descobrir els factors determinants d'un procés tan complex. Un procés de canvi, que a parer de Rafael de Cáceres, te les seves bases en un previ "*reforzamiento del equipo técnico municipal*" i en l'acceptació del "*marco urbanístico que ofrecía el Plan General Metropolitano de 1976*". El Delegat de Serveis d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona, Oriol Bohigas, en el seu llibre *Reconstrucció de Barcelona* (1985) argumenta quin ha de ser el paper d'aquest PGM.

El 1976 hom va aprovar un Pla Metropolità que té una història llarga i accidentada. Malgrat la política enrarida i la pressió especuladora entre les quals va ésser gestat, va acabar essent en molts aspectes una intel·ligent anticipació, deguda, sens dubte, a uns tècnics "infiltrats", que varen poder actuar -gràcies a les circumstàncies del franquisme tardà, que insinuà una aparent obertura política- imposant abnegadament el punt de vista i les exigències de llurs àmbits disciplinaris i professionals. (BOHIGAS 1985, p. 7)

El PGM és, doncs, el nostre punt de partida, és a dir, l'instrument a corregir, a millorar, a transformar... com un criteri de procés i no pas com l'establiment de solucions fixades definitivament. (BOHIGAS 1985, p. 8)

8. Xerrada d'Itziar González a l'Ateneu Barcelonès, el 4 d'abril de 2013, sota el títol "La modernitat de la ciutat antiga" dins el cicle "Lliçons sobre Barcelona", organitzat per AxA. Disponible a: www.youtube.com

9. Coordinador de Projectes i Obres de l'Ajuntament de Barcelona entre 1988 i 1993

Partint d'un pla amb una “doble voluntat de pla i projecte” (BOHIGAS 1985, p. 11), el que es planteja és dur a terme tan actuacions puntuals que facin de focus regenerador de certs àmbits, com actuacions d'abast més ampli que estructurin barris o grans àrees estratègiques. Està en boca de molts arquitectes un eslògan expressat en el seu moment per Bohigas i que ha tingut un gran ressò: “higienitzar el centre i monumentalitzar la perifèria”. Sens dubte són unes paraules molt aclaridores sobre l'estratègia d'actuació. El seu mateix autor, però, adverteix del risc de simplificació.

L'afirmació que cal higienitzar el centre i monumentalitzar la perifèria només és una aproximació didàctica i pamfletària que he utilitzat per a explicar els criteris generals de rehabilitació i reconstrucció. Ni les dues àrees són prou homogènies per a admetre en llurs sectors remeis generals tan simples i categòrics, ni les dues fórmules -la higiene i el monument- poden expressar la complexitat de les possibles operacions. (BOHIGAS 1985, p. 65)

Estem davant, per tant, d'una tasca molt ambiciosa que requereix de cura i sensibilitat per part de tots els implicats. Una tasca que ve centralitzada des de l'Oficina de Projectes Urbans, creada al 1981, on es comanda la gestió, però que compta amb la complicitat de dos col·lectius clau: d'una banda una nova generació d'arquitectes llicenciats recentment per l'ETSAB amb ganes de contribuir, entre els quals es compta l'equip Viaplana/Piñón, i de l'altra una ciutadania compromesa que veu per primera vegada una oportunitat de participació real.

Veritablement, el repte era engrescador. Per primer cop s'abordava l'espai públic després de llargues dècades d'abandó sistemàtic sota la llosa del franquisme. Els inicis van ser difícils i desconcertants. En les següents paraules, Enric Serra reflexiona sobre la manca de referències durant aquest període de deu anys, entre 1975 i 1985, en el qual l'arquitecte se sent perdut alhora d'abordar aquests espais residuals i tan irregulars.

Res més lluny doncs dels espais closos del barroc, on l'artista condensava l'atenció del projecte en la imatge de l'arquitectura perimetral; el seu arbitri dictava les proporcions exactes de l'espai públic i la geometria i textura del teló de fons...

Per a la concepció d'un ordre nou... els dissenyadors apel·len a l'ajut de la història de l'arquitectura i la forma urbana, i cerquen la traducció de l'anàlisi històrica a criteris operatius. De totes passades, aquesta recerca meritòria de *patterns* acaba molt sovint en frustració: la novetat de les funcions a resoldre i la singularitat dels nous contextos fan difícil l'aplicació de “tipus espacials urbans”. Més que mai l'arquitecte se sent desproveït de referències. (SERRA 1985, p. 116-122)

No existien precedents, no hi havia models a seguir o adaptar. En paraules de Rafael de Cáceres, van caldre alguns intents fallits fins que es va donar un tomb a la situació en fer-se pública la proposta d'ordenació per a la plaça de l'Estació de Sants (1981-1983), obra de l'equip Viaplana/Piñón, posteriorment anomenada plaça dels Països Catalans.

El lenguaje abarcaba, desde soluciones italianizantes cuando los espacios se encontraban en

zonas históricas (plaza de la Merced, plazas de Gràcia, Basses de Sant Pere, etc.) y se liberaba al tratar de jardines o pequeños parques (Parc de la Quinta Amelia, El Clot, L'Espanya Industrial, Pegaso, etc.) En mi opinión la culminación de este proceso será la plaza de los Països Catalans, en el que el lenguaje del espacio público manifestará nuevas poéticas. Tanto a nivel compositivo en la organización del espacio, como en el diseño de nuevos elementos urbanos. (CÁCERES, 2012:24)

Val a dir que no és l'únic arquitecte que es pronuncia en aquests termes. Ramon Sanabria, arquitecte que va col·laborar amb l'equip tècnic municipal al 1980, durant nou mesos, també és molt contundent en afirmar el paper rellevant del projecte de la plaça de l'Estació de Sants. Un projecte que “va suposar un nou llenguatge, va donar un model lingüístic” (SANABRIA, 2013:Entrevista).

Tan Sanabria com Cáceres són molt clars a l'hora de qualificar l'esmentada plaça de l'equip Viaplana/Piñón com a punt d'inflexió en la manera d'afrontar l'espai públic a Barcelona. Rafael de Cáceres destaca a més com, en aquest nou llenguatge, es posen en relació els diferents elements per si sols sense sentit.

En la plaza dels Països Catalans... los objetos necesitan su propio espacio. “La invención de un paisaje, de una nueva topografía, de una fuente que se mancha de agua, de un reloj, de una pérgola ondulada con un gato metálico, de un palio monumental, de bancos ondulados y alineados o bien, en palabras de Anton Capitel, de máquinas solteras formando una composición, hacen un

descubrimiento delicioso y divertido de los más vulgares elementos de la plaza.”

... con “las máquinas solteras” u objetos solitarios, se abre un repertorio extraído de la ciudad industrial. La carga formal de un objeto no depende solamente de la calidad de su diseño, sino de su situación en el espacio y su diálogo con otros. (CÁCERES 2012, p. 34)

Aquesta concepció de l'arquitectura com a sistema de relacions, desemboca en el concepte de presència, llargament reivindicat per Viaplana.

Los elementos no están unidos geoméricamente, no están unidos por elementos tangibles, están unidos por toda una historia que llevan cada uno de ellos, que llevan dentro. Hay un especie de halo de cada elemento y las relaciones se establecen a través de esta presencia, de este halo que los envuelve.

...entenderlo des de aquí, des de la presencia, hace que la geometría es una ayuda mínima coyuntural para trabajar, pero la situación de un elemento respecto al otro no tiene nada que ver con la geometría. La geometría tiene que desaparecer o llega a desaparecer fatalmente en cuanto introduces este concepto.

...es de las cosas que me interesa transmitir a los estudiantes, la introducción de este concepto para superar el paralelismo, la escuadra, la geometría, simplemente para ponerlas en su justo lugar. (VIAPLANA A: Avizanda 1990)

Tot aquest llenguatge inclou, doncs, no únicament un nou repertori d'elements sinó també una nova manera de situar-los o posar-los en relació.

Una altra variable important que també es replanteja en aquest procés és, a parer de Rafael de Cáceres, l'escala de la intervenció. En els seus escrits ens parla de l'us d'una nova escala, més en consonància amb l'espai disponible d'actuació i clarament més propera als plantejaments de les arts plàstiques com la pintura o l'escultura que a les tipologies arquitectòniques fins al moment conegudes i acceptades. La referència per Cáceres és clara quan cita la intervenció de l'artista nord-americana Beverly Pepper (1922-) al parc de l'Estació del Nord, “*artista acostumbrada a la intervenció en escalas mayores y relacionadas con el land-art anglosajón*” (CÁCERES 2012, p. 29).

Estem, en definitiva, davant d'una nova manera d'abordar l'espai públic on l'estudi Viaplana/Piñón juga un paper clau. En aquest context d'experimentació, el projecte de la plaça dels Països Catalans a criteri de Ramon Sanabria és importantíssim. A part del nou llenguatge aportat, també en destaca l'alt nivell de dificultat que afronta, no només pel fet de tractar-se d'un projecte sense programa, com tot projecte d'espai públic, sinó pel fet de situar-se en un entorn desolador com ho era l'entorn de la nova estació terminal de Sants en aquell moment. Al llibre d'Oriol Bohigas, *Reconstrucció de Barcelona*, es troba explicat en detall “el panorama que hom oferí als arquitectes” (BOHIGAS 1985, p. 222) fruit de la indefinició del Pla General Metropolità sobre aquesta zona.

D'una banda, a la zona sud va aparèixer un sector residencial i hotel·ler impulsat per la presència mateixa de l'estació, amb blocs d'alçada discontinua

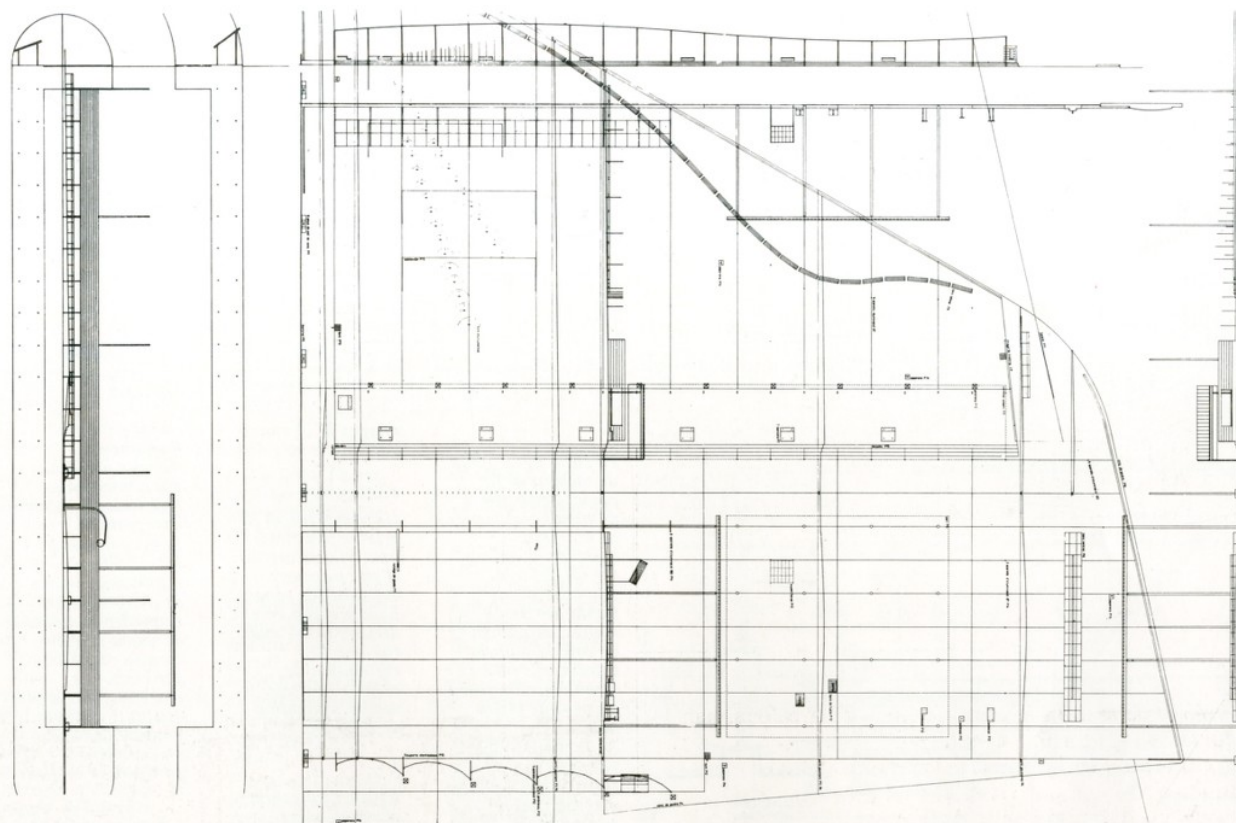
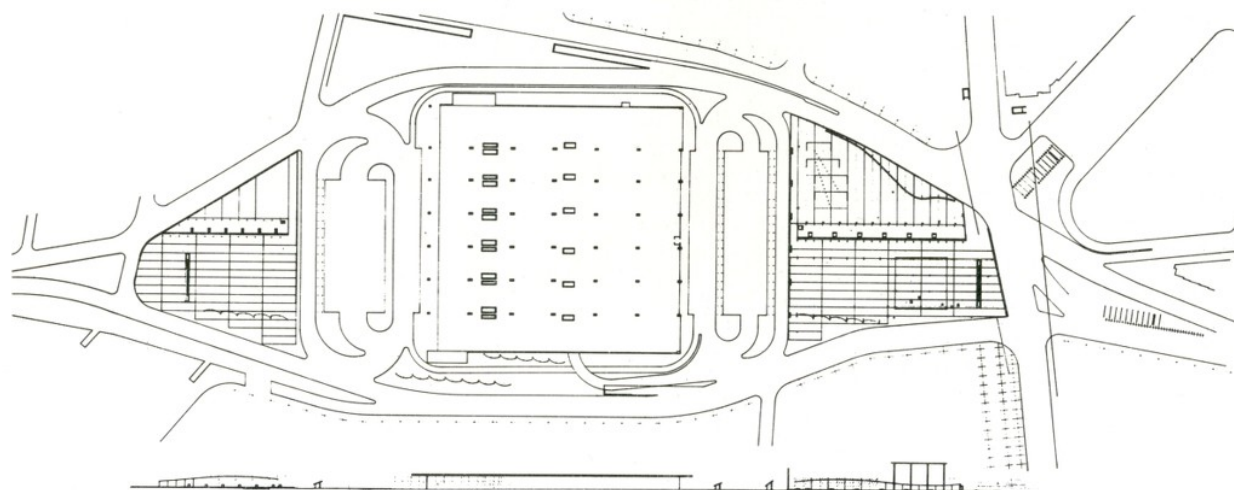
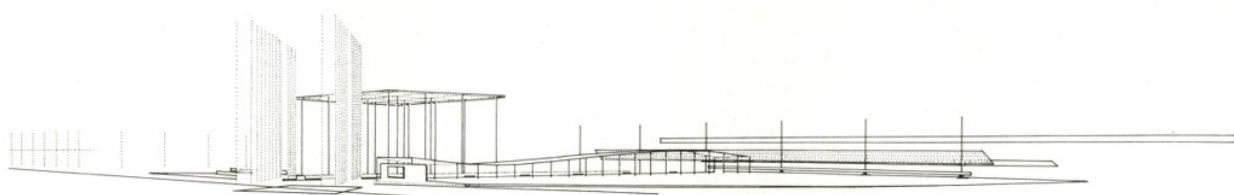
i espais públics intermedis poc controlats. De l'altra, la vialitat, dissenyada en l'estranya autarquia dels tècnics de circulació, deixava una gran zona pública sense forma ni funció, una simple coberta de les vies subterrànies amb forjats que no resistien el pes de terra vegetal per organitzar almenys un jardí. A l'extrem nord persistien velles edificacions anteriors a l'ordenació sotmeses a un procés d'expropiació lent i confús. (BOHIGAS 1985, p. 222)

Il·lustració 254: Entorn de la nova Estació Central de Barcelona [Ajuntament de Barcelona 1983]

Il·lustració 255: Entorn de la nova Estació Central de Barcelona [Ajuntament de Barcelona 1987]

Il·lustració 256: Ordenació de la plaça dels Països Catalans, Barcelona (1981-1983). Viaplana/Piñón, arqts. [Ajuntament de Barcelona 1983]

A part dels espais residuals en superfície, el caos subterrani és també admirable.

L'ús del subsòl dels carrers és d'una densitat extraordinària, tant pel que afecta les estructures sanitàries com el transport públic.

...Només cal veure els greus errors de cota -gairebé impossibles de corregir- provocats pel metro i el ferrocarril en la zona de la plaça de les Glòries Catalanes i a l'entorn de l'estació de Sants, en les quals els enginyers varen traçar les línies a llur conveniència sense preveure que per sobre havia de funcionar tota una ciutat. (BOHIGAS 1985, p. 90)

El projecte resultant de tot plegat inevitablement havia d'incorporar totes aquestes condicions de partida.

Il·lustració 257: Ordenació de la plaça dels Països Catalans, Barcelona (1981-1983). Viaplana/Piñón, arqts. Foto: F.Català-Roca [La Plaza de la estación de Sants, 1985]

La gran extensió de paviment de granit rosat “porriño” flamejat, acotada en tot el seu perímetre per una vorada granítica, marca els límits d'un àmbit que admet unes càrregues permanents baixíssimes. Fins i tot en l'execució de la petita orografia prevista on s'assoleix

una alçada màxima de 86 cm sobre el nivell de la llosa estructural, es preveu l'ús de formigó cel·lular per disminuir les càrregues. L'accés de vehicles a l'interior de l'àrea pavimentada està terminantment prohibida. On la vorada de límit desapareix degut a l'existència d'un gual per a vianants es recorre a l'ús de boles de fosa que garanteixen la prohibició d'accés. El gruix de les peces de granit 30x60 cm és de només 2cm, absolutament impensable en qualsevol projecte d'urbanització actual on s'utilitzen gruixos al voltant dels 6cm. Ben lluny està també la plaça d'acceptar la sobrecàrrega puntual de 60t del “carro d'instrucció”¹⁰ o la sobrecàrrega d'ús dels 2.000kg/m² contemplada a les normatives, avui dia d'obligat compliment. Tot plegat, i amb una descripció minuciosa de tots els detalls de la intervenció, queda recollit a la publicació de l'Ajuntament *Plans i projectes per a Barcelona: 1981-1982* (1983).

Amb tots aquests condicionants exposats és amb els quals haurà de treballar l'estudi Viaplana/Piñón i als quals haurà de donar resposta. Serà necessari l'ús de l'estratègia per a afrontar el projecte. Una estratègia inventada pels arquitectes amb un component fortament temporal associat a un procés de projectació per etapes. Una primera etapa d'actuació en el pla del terreny que consisteix simplement en fer emergir l'arquitectura pròpia del lloc que encara roman en estat latent, una segona etapa que requereix una intervenció al cel fruit de la reflexió pròpiament arquitectònica i una tercera etapa final on apareixen els gestos de confiança. Viaplana, en una entrevista a TVE, ho argumenta de la següent manera:

Nosotros pensamos que la arquitectura ya está en el lugar, que nosotros solamente tenemos que

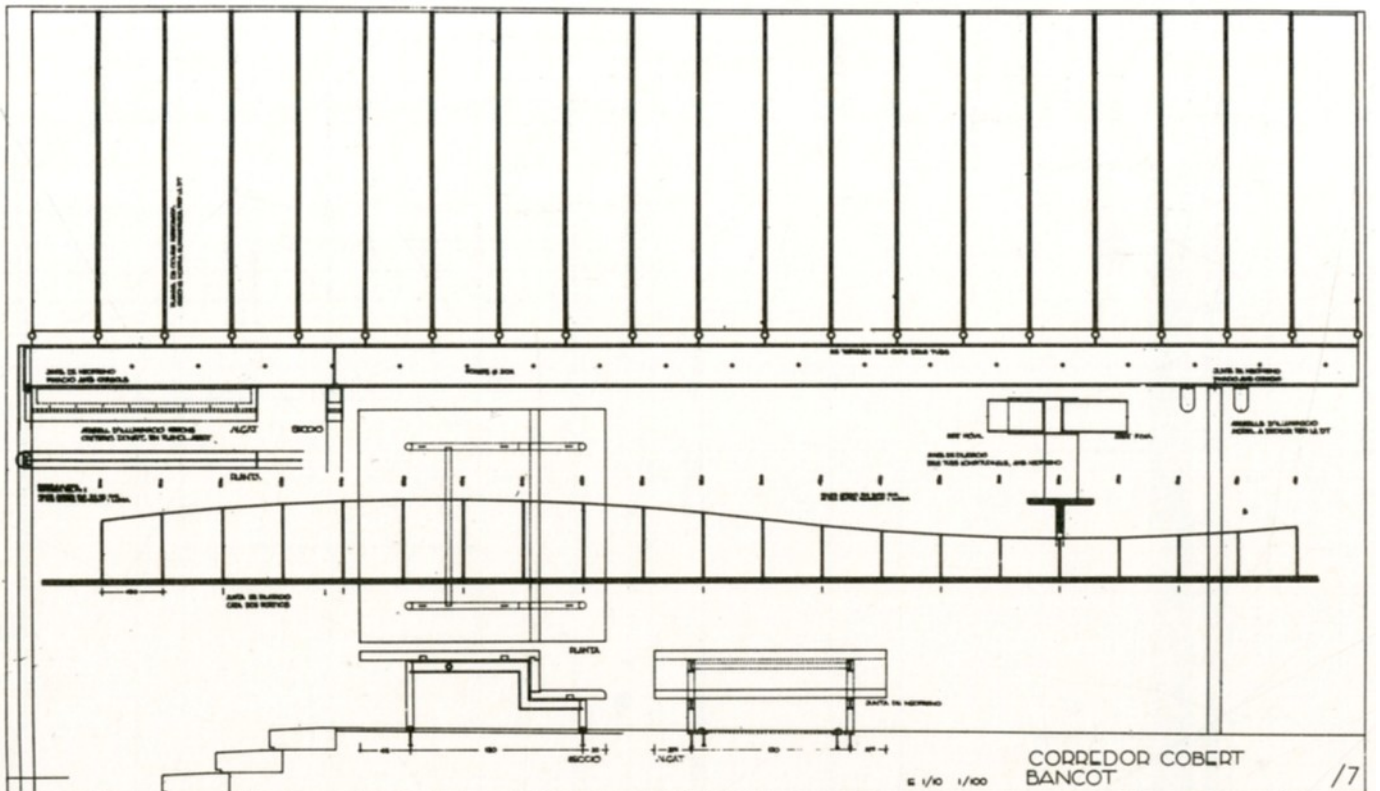
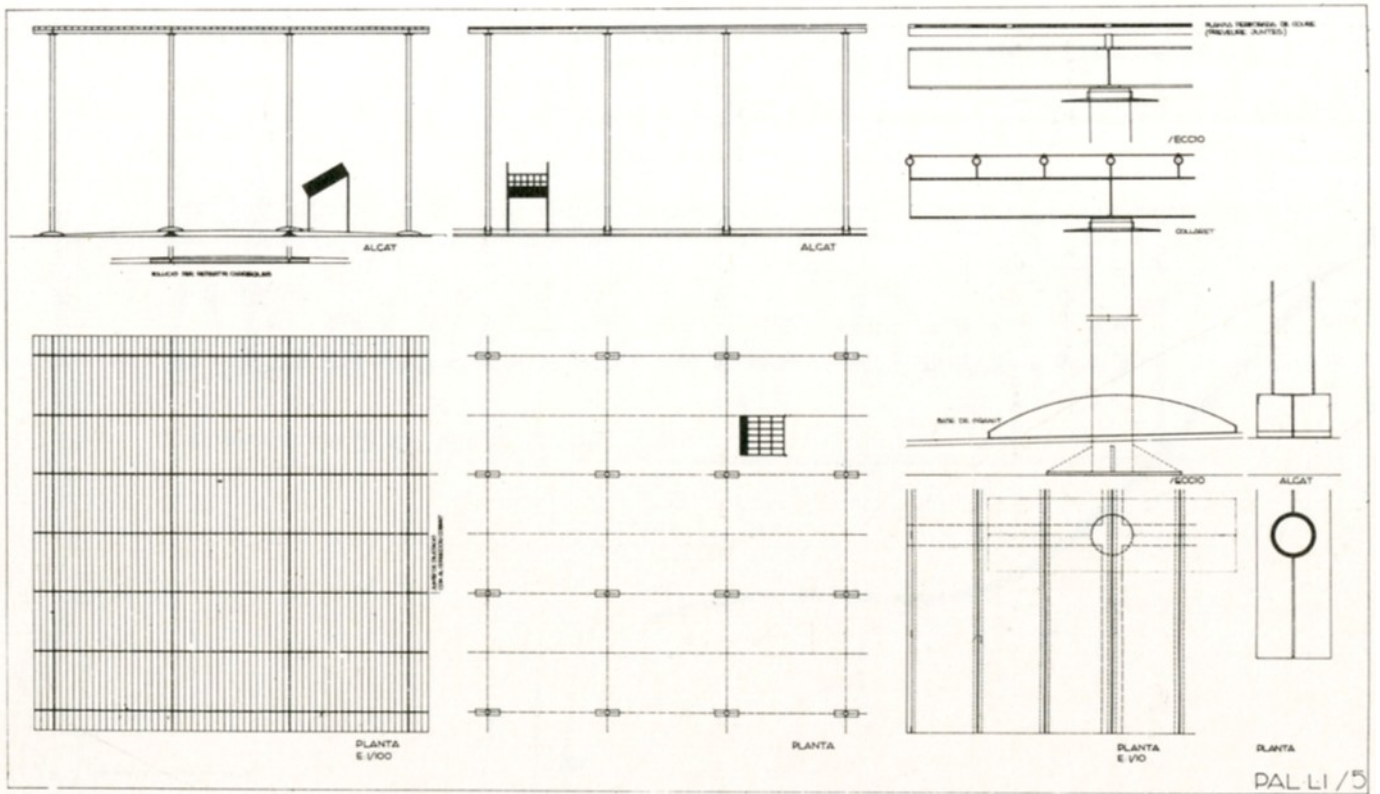
10. Criteri contemplat a la norma iap 98 (*instrucción sobre acciones en puentes*), recentment modificada per la iap 2011

descubirla. Y para descubrirla hemos de hablar con el propio lenguaje del lugar, o sea con el propio lenguaje de la arquitectura. Entonces nosotros... le proponemos interrogantes y él responde o calla. Y de todas estas preguntas y respuestas sale al final el proyecto. Ocurre que al principio del proyecto descubrimos algo que está allí, y que está ligado al terreno como si entonces quisiéramos hacer aflorar la arquitectura del lugar. Esta arquitectura que a pesar de que la hacemos nosotros tenemos la ilusión de que ya existía... Y a partir de ese momento empezamos nosotros con nuestra arquitectura. Pero nuestra arquitectura no empieza a colocarse al paso siguiente encima mismo de este lugar, de este pavimento, o de este terreno, sino que se coloca más arriba. Casi siempre hay una intervención en el cielo, como si nosotros dibujáramos no en el plano de la mesa, sino que dibujáramos en el plano del techo... Casi siempre se encuentran estas dos actuaciones: una primera que casi no nos pertenece, una segunda que es absolutamente nuestra y que tiene algo de reflexión también, reflexión teórica que como arquitectos que somos la concretamos en arquitectura. Y podría ya para terminar hablar de una tercera fase en donde ya con la tranquilidad de la obra realizada pues vienen aquellos actos de confianza en donde ya el humor o la broma, o la ironía están presentes: como puede ser el gato en la plaza de Sants o la pared también en la plaza de Sants o tantos otros elementos que podríamos descubrir... (VIAPLANA A: Avizanda 1990)

Aquest procés de projectació, és el que constitueix la substància mateixa de l'obra. Allò més essencial és el procés de formació, l'estratègia d'actuació, més que no pas el propi resultat final. Un procés que en la seva

vessant artística o creativa ha donat peu a suggeridors escrits. Dos d'ells els trobem publicats a la revista *El Croquis*, en motiu de la monografia dedicada a l'obra de l'equip Viaplana/Piñón. Sota l'expressió “*papel pautado*” Ignasi de Solà-Morales fa referència a “*un primer entramado, a partir del cual se establece el control del territorio en el cual se va a actuar*” (SOLÀ-MORALES 1987, p. 16). Eugenio Trias, en l'article *La plaza y su esencia vacía*, remarca de manera insistent el caràcter d'espai fronterer que té la plaça. “*La plaza es pura frontera y se realiza como plaza marcando el énfasis en ese su ser línea o límite*” (TRIAS 1987, p. 12). Oriol Bohigas, al seu llibre *Reconstrucción de Barcelona* (1985), fa un paral·lelisme amb certs moviments artístics i posa en valor l'acte estètic en sí mateix, front de l'obra acabada.

Davant aquestes manifestacions poètiques i artístiques, el dubte obvi que es planteja és la idoneïtat del terme “plaça”. Tan pel panorama hostil de partida com per la resposta final donada, fortament vinculada a la terminal ferroviària existent, es podria parlar més idòniament d'un espai de transició entre l'estació i la ciutat que pot fer alhora les funcions de punt de trobada, de zona d'espera, o d'acompanyament del vianant en dos itineraris diferenciats: un recorregut longitudinal que traspassa l'edifici existent de RENFE d'un extrem a l'altre i que uneix els espais d'una banda i l'altra de l'estació, i un recorregut transversal que uneix el carrer Numància amb el carrer Tarragona. L'experimentació d'aquests espais, i el diàleg que s'estableix amb la terminal ferroviària, ens porta a pensar que el terme més adequat seria potser el de “vestíbul”. Un vestíbul previ que pertany a l'estació, considerat semi-exterior per la transparència dels seus elements aeris, i que el vianant reconeix i associa ràpidament en el moment que hi posa el peu.

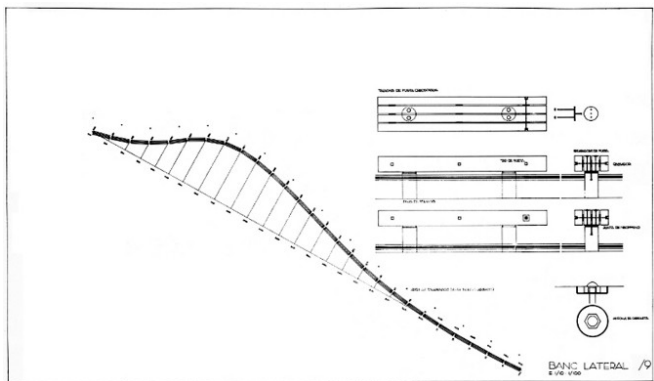
Il·lustració 258: Ordenació de la plaça dels Països Catalans, Barcelona (1981-1983). Viaplana/Piñón, arqts. [Ajuntament de Barcelona 1983]

Il·lustració 259: Ordenació de la plaça dels Països Catalans, Barcelona (1981-1983). Viaplana/Piñón, arqts. Foto: F.Català-Roca [La Plaza de la estación de Sants, 1985]

Il·lustració 260: Ordenació de la plaça dels Països Catalans, Barcelona (1981-1983). Viaplana/Piñón, arqts. [Viaplana i Piñón 1987a]

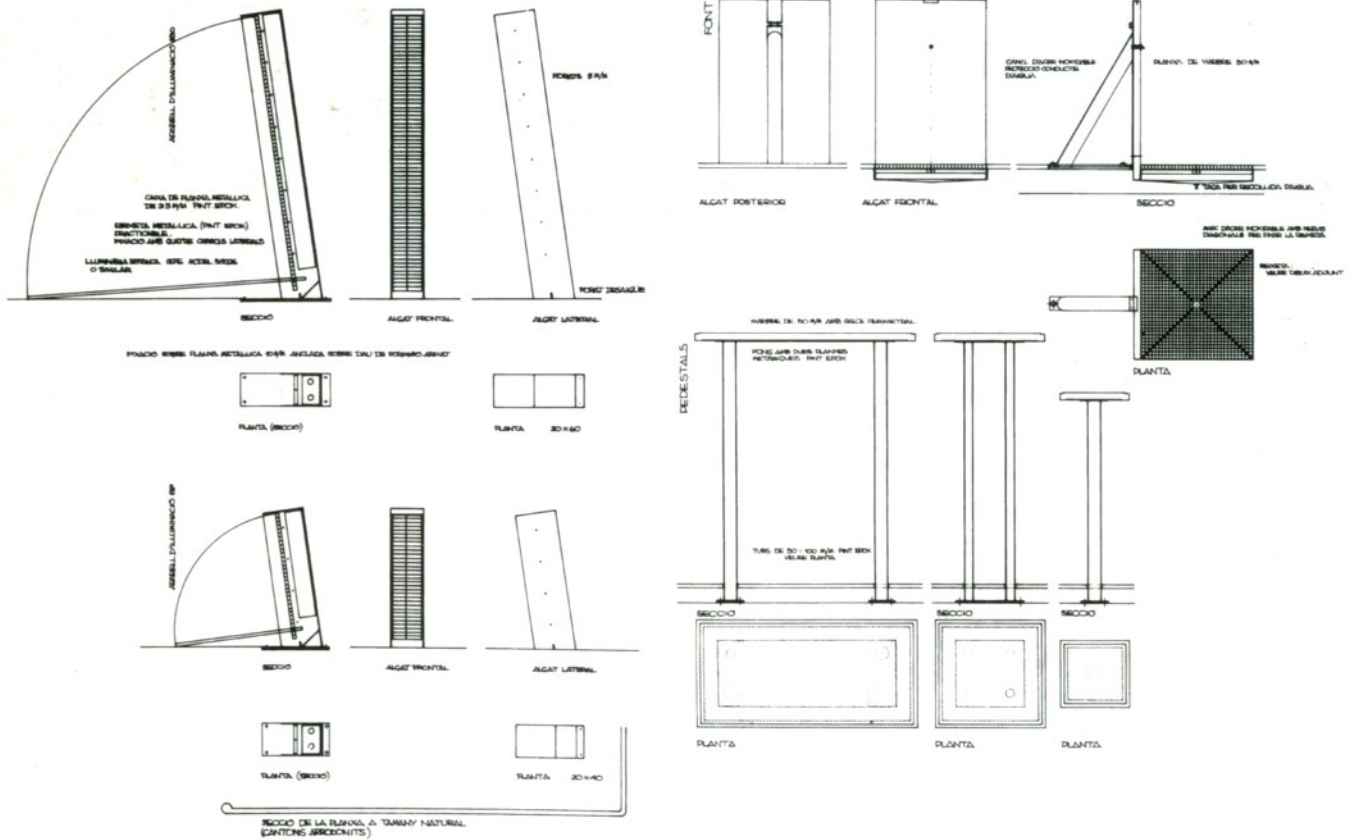

Il·lustració 261: Ordenació de la plaça dels Països Catalans, Barcelona (1981-1983). Viaplana/Piñón, arqts. [Ajuntament de Barcelona 1983]

El pali i el corredor cobert (detallats a la pàgina anterior), dos dels principals elements aeris, dicten l'estructura del conjunt i ordenen les circulacions. Sobre la rectangularitat d'aquests elements transparents de metall deployé, com també ens recorda Bohigas, “s'articulen uns itineraris desllorrigats -els fanals, els bancs, els brolladors d'aigua- i un munt d'interferències gràfiques” (BOHIGAS 1985, p. 223). Són tots aquests elements, amb les seves articulacions, els que en definitiva assumeixen la “significació de l'espai” (BOHIGAS 1985, p. 223). Un conjunt d'elements nous que es mostren com a substitutius del repertori d'elements de disseny urbà de tradició clàssica acceptat fins al moment a la ciutat. Un clar exemple pot ser el banc romàntic, substituït per diferents superfícies de fusta o granit que serveixen per seure. Una altre, els llums inclinats extrets de la formalització característica d'objectes utilitzats als peatges d'autopistes. O els pedestals d'altures diverses que esperen que algun dia s'hi allotgi algun bust o escultura. O la font-brollador on l'aigua en arribar a terra queda engolida per una gran reixa metàl·lica.

Una nova manera, en definitiva, d'abordar nous espais, la majoria de vegades residuals i morfològicament irregulars i complexes, per adaptar-los i obrir-los a nous usos ciutadans més propis d'una societat contemporània.

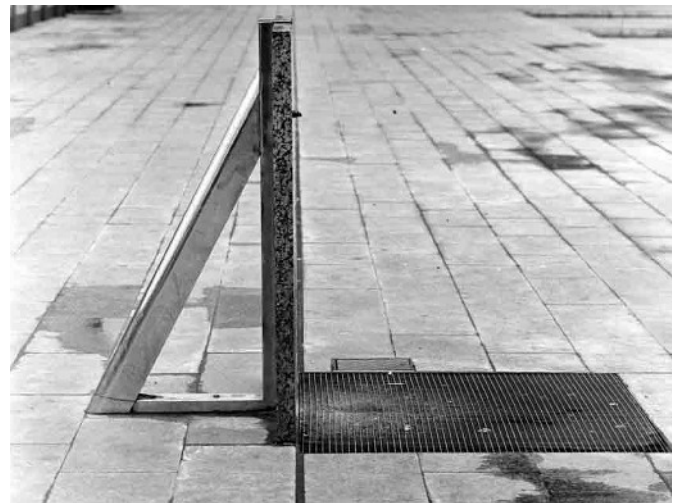
Als subapartats següents podrem resseguir el ressò i desenvolupament d'aquesta particular manera de fer marcadament conceptual i abstracta proposada per l'equip d'arquitectes Viaplana/Piñón.

Il·lustració 262: Ordenació de la plaça dels Països Catalans, Barcelona (1981-1983). Viaplana/Piñón, arqts. [Araujo 1994]

Il·lustració 263: Ordenació de la plaça dels Països Catalans, Barcelona (1981-1983). Viaplana/Piñón, arqts. [Solà-Morales 1986]

Il·lustració 264: Ordenació de la plaça dels Països Catalans, Barcelona (1981-1983). Viaplana/Piñón, arqts. [Viaplana i Piñón 1987a]

III.2.1. Extensió a la resta de l'àmbit català

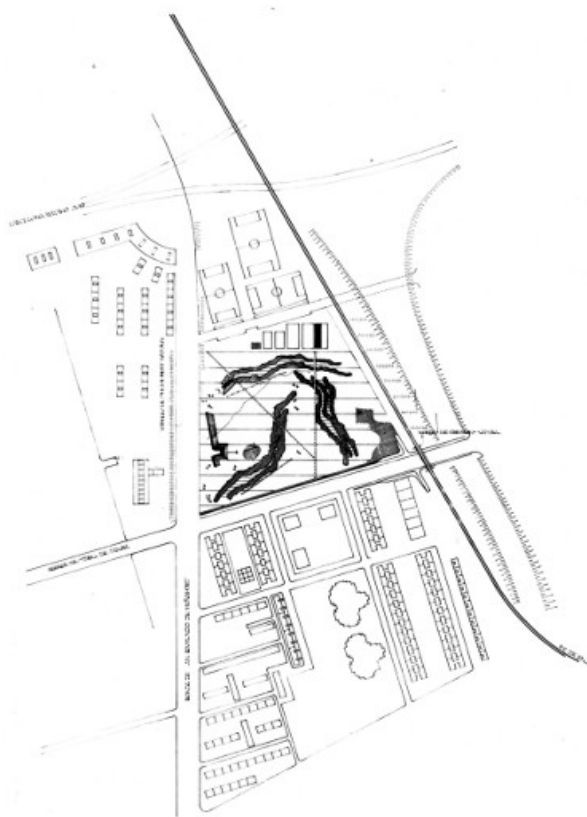
Si bé als paràgrafs anteriors només s'ha fet referència exclusivament al procés de transformació de Barcelona, a través de projectes puntuals localitzats en punts estratègics de la ciutat, als apartats següents podrem valorar l'impacte d'aquests processos a la resta de l'Àrea Metropolitana i resta de comarques catalanes.

Al nostre país l'arribada de la democràcia i el canvi de poder en les administracions locals va generalitzar el debat sobre l'espai públic urbà i arreu es va fer propòsit d'esmenar la situació. Tots els municipis van trobar espais residuals en bona situació, i d'allò més inhòspits, bancs de proves excel·lents on assajar la metamorfosi conductora als nous símbols urbans anhelats; els concursos per a les places de la Constitució arreu de Catalunya i, sobretot, el conjunt de més de cent operacions, endegades per l'Ajuntament de Barcelona en el període que O. Bohigas va dirigir la Delegació de l'Àrea d'urbanisme, fan palesa l'empenta amb que es va escometre l'objectiu. (SERRA 1985, p. 116)

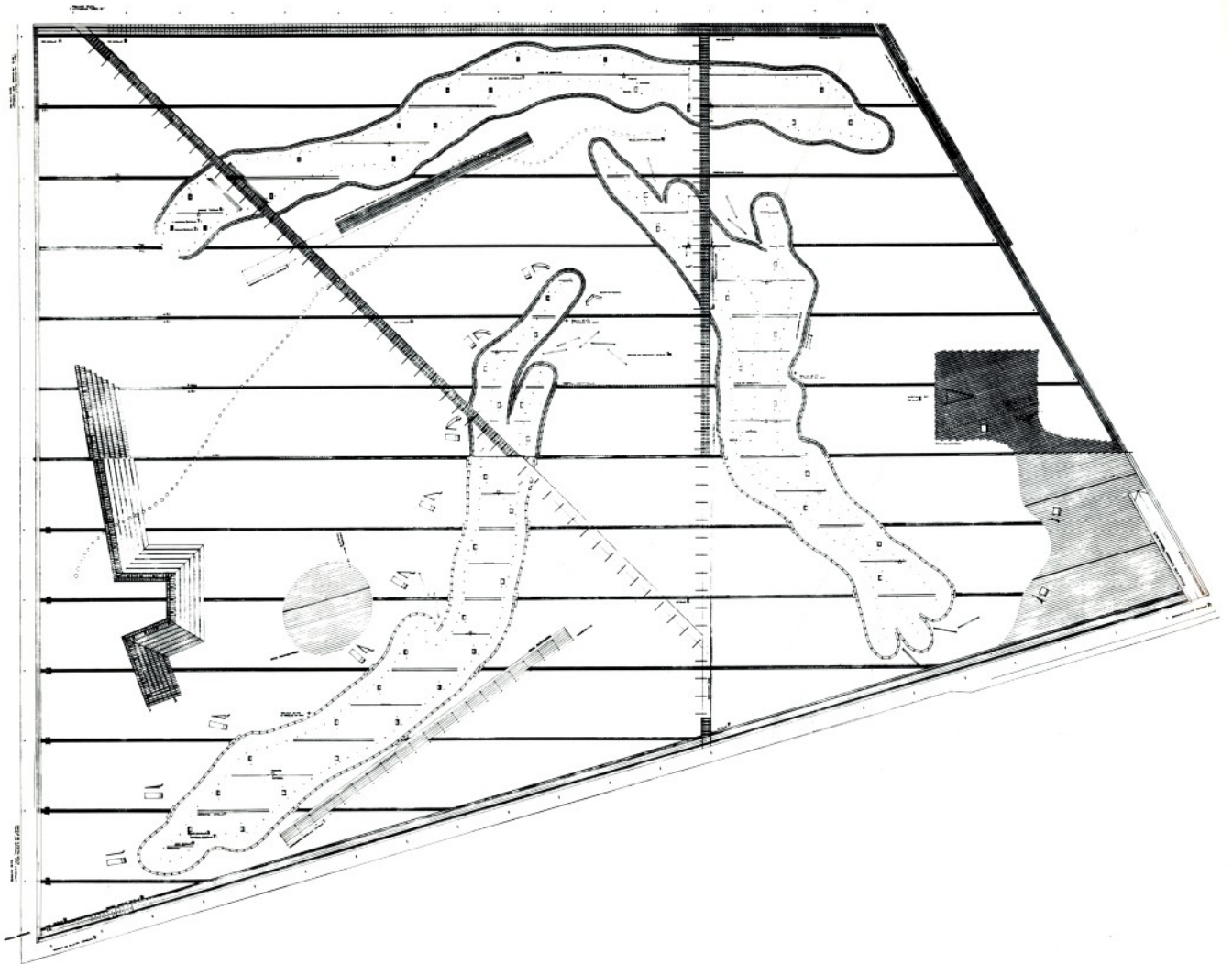
Fruit, doncs, d'una gestió iniciada per l'Oficina de Projectes Urbans, de seguida començaren a aparèixer projectes similars en l'àmbit de l'àrea metropolitana i arreu de Catalunya. Els mateixos arquitectes protagonistes del procés barceloní, com és el cas de l'equip Viaplana/Piñón, van rebre encàrrecs arreu del territori català. Projectes com el del parc del Besòs (1982-1984), el projecte d'ampliació del cementiri de Sant Pere a Badalona (1984) o la plaça Barangé a Granollers (1982-1987), en són un exemple. Tots tres són projectes de l'estudi Viaplana/Piñón al voltant del

nou concepte d'espai públic. El que tenen en comú és el procés de formalització que es segueix, l'estratègia ja mencionada en projectes anteriors. Una estratègia temporal on el treball de topografia constitueix la primera fase de la intervenció. Al projecte del parc del Besòs (1982-1984), aquesta primera actuació consisteix en preparar el lloc perquè en un futur es pugui arribar a construir un parc.

Lo que nosotros proyectamos era un lugar que permitiera hacer ese parque. Nosotros no hacemos el parque, nosotros creamos solamente las condiciones, porque lo que encontramos fue un paisaje lunar, un lugar donde se excavaban gravas. Estaba lleno de agujeros, algo inquietante, terrible.
(VIAPLANA A: Avizanda 1990)

Il·lustració 265: Parc del Besòs, Sant Adrià del Besòs. Barcelona (1982-1984). Viaplana/Piñón, arqts. [Viaplana i Piñón 1987a]

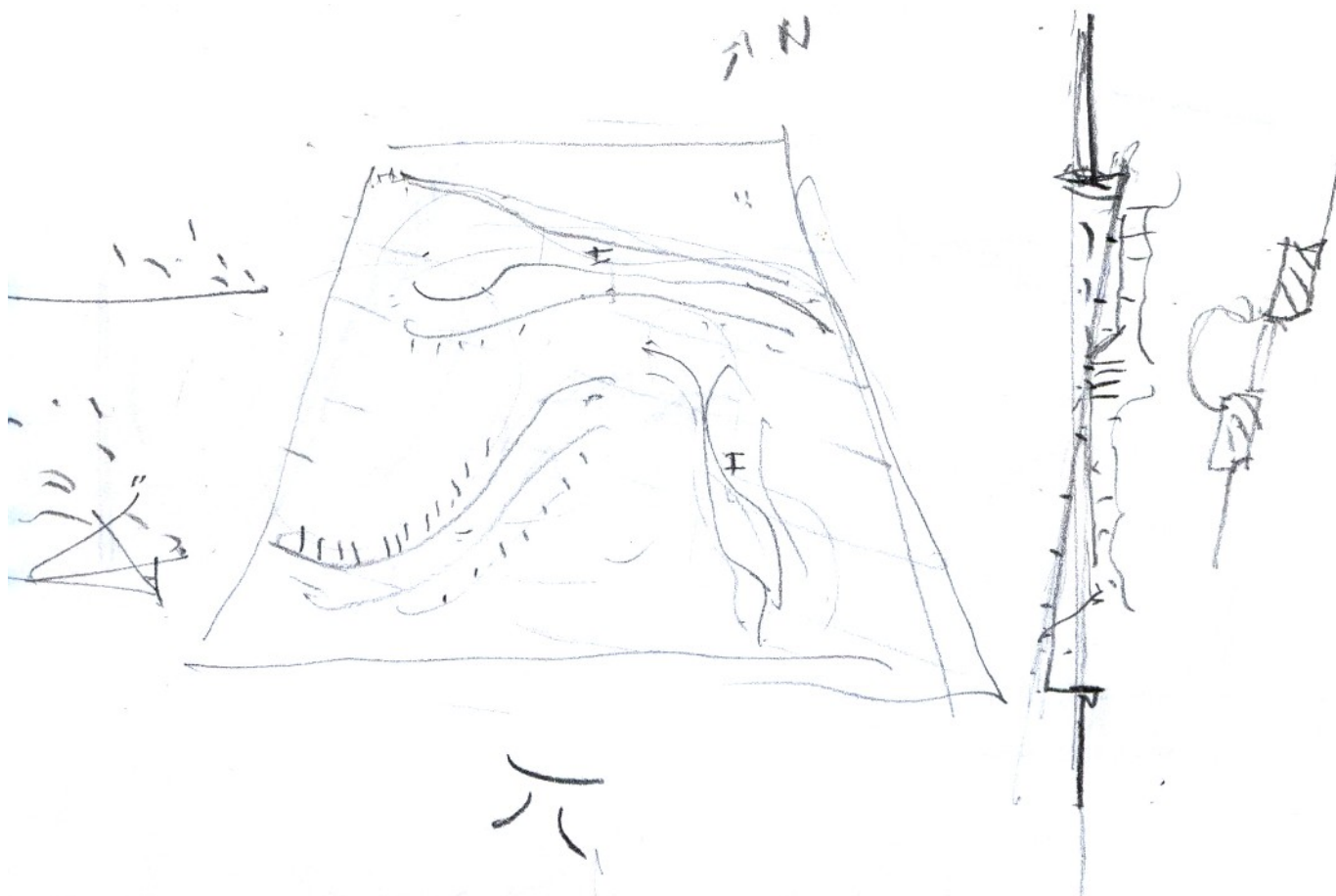

Il·lustració 266: Parc del Besòs, Sant Adrià del Besòs. Barcelona (1982-1984). Viaplana/Piñón, arqts. [Solà-Morales 1986]

Il·lustració 267: Parc del Besòs, Sant Adrià del Besòs. Barcelona (1982-1984). Viaplana/Piñón, arqts. Foto: F.Freixa [Viaplana i Piñón 1987a]

Reprodujimos un paisaje muy propio de una cierta zona de Catalunya, la parte norte de Gerona, donde los bosques van creando unos vacíos donde se crea el espacio cultivable. Es lo que hicimos nosotros, crear estas franjas de bosques, que iban urbanizando unos vacíos donde en este futuro se podría llegar a situar el parque. (VIAPLANA A: Avizanda 1990)

Il·lustració 268: Parc del Besòs, Sant Adrià del Besòs. Barcelona (1982-1984). Viaplana/Piñón, arqts. [Diari autora]

La primera fase, doncs, actua sobre un terreny totalment pla, situat al marge dret del riu, que els arquitectes modulen al seu criteri transformant-lo en un pla inclinat prenent com a punt de gir la franja central del solar. D'aquesta manera s'alteren els límits del propi parc en relació a l'entorn immediat, deixant com a únic punt d'accés a peu pla aquest punt mig. Unes vorades de formigó longitudinals, que inclouen la recollida d'aigües, transformen el pla inclinat en un pla graonat. La seqüència ordenada i constant d'aquestes traces longitudinals matisa la gran extensió de sauló alhora que estructura el conjunt de la parcel·la. La disposició de tres masses arbrades permet dotar el parc de zones ombrívoles en contrast amb les àmplies esplanades assolellades. Dos passejos en forma de "Y" faciliten el

seu creuament directe. Pel fet d'estar pavimentats i acompanyats d'una filada de llums ens permeten travessar el parc sense abandonar un cert aire urbà.

Un cop establerta aquesta primera base sobre la qual es pot arribar a construir un parc, un cop ja s'han assentat les bases i lleis que regeixen el lloc, el procés culmina amb l'aparició del que Viaplana anomena "gestos de confiança". Traces sobreposades al lloc que com es veu a la planta tenen una singular i marcada geometria.

...iniciamos un lugar civilizado, con cierta ironía, donde se reproducía una rambla, pero de un trazado totalmente caprichoso, en un zigzag, una quebrada que era el lugar urbanizado, civilizado, construido, donde el perfil era el propio de las ramblas de

cualquier pueblo de Cataluña (cualquier pueblo de la costa naturalmente). No puedo pensar en este momento que se pueda trasladar a ningún otro sitio. Ha sido pensado para este lugar, y no puedo pensar que se pueda colocar en otro lugar...

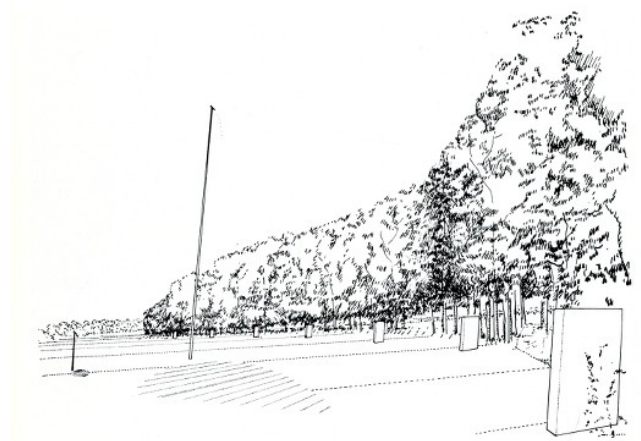
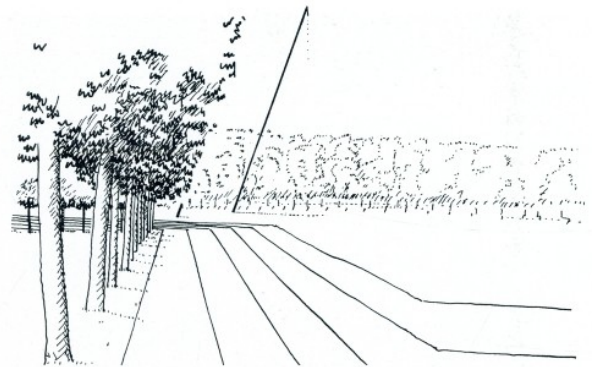
...Las formas geométricas, los elementos... esto es como una especie de caligrafía que una vez aprendido el lugar sale naturalmente, como gestos que se van superponiendo al lugar. Pero es una etapa posterior, cuando la mano ya tiene la sabiduría, cuando ya se ha aprendido el lugar donde está. (VIAPLANA A: Avizanda 1990)

La traça en zig-zag que Viaplana anomena “rambla” té la seva correspondència en el camp de la pintura, i concretament en un quadre de Joan Miró: “El naixement del món” (1925).

Il·lustració 269: El naixement del món (1925). Joan Miró [wikiart.org]

Altres traces del quadre com la línia sinuosa que culmina en una taca de color arrodonida es tradueix al terreny en una línia de punts formada per “esferes d'un metre de diàmetre alineades segons un ordre obscur” (Viaplana 1996, p. 12).

Il·lustració 270: Parc del Besòs, Sant Adrià del Besòs. Barcelona (1982-1984). Viaplana/Piñón, arqts. Foto: F.Freixa [Solà-Morales 1986]

També ens pot sorprendre el contorn capritxós ubicat en una de les cantonades del parc que ens recorda el quadre *La Siesta* (1925), també de Joan Miró.

Il·lustració 271: La Siesta (1925). Joan Miró [wikiart.org]

Es tracta de “*dibujos que no nos pertenecen, o sea, que nosotros simplemente hemos cambiado de escala*” (VIAPLANA A: Avizanda 1990). Semblen dibuixos traçats per un gegant sobre la sorra amb un gran bastó a la mà, però que lluny de resseguir contorns atzarosos es refugien en l'autoritat del gest pictòric. Una escala semblant presenten els elements de mobiliari de formigó que semblen dipositats sobre el terreny per aquesta mateixa mà.

Il·lustració 272: Parc del Besòs, Sant Adrià del Besòs. Barcelona (1982-1984). Viaplana/Piñón, arqts. Foto: F.Freixa [Viaplana i Piñón 1987a]

Il·lustració 273: Parc del Besòs, Sant Adrià del Besòs. Barcelona (1982-1984). Viaplana/Piñón, arqts. Foto: F.Freixa [Viaplana i Piñón 1987a]

Un repartiment de fonts, bancs i llums a l'interior de les illes arbrades completa les necessitats requerides per un suposat lleure o esbarjo. L'arbrat jove que apareix a les fotografies, amb els anys, augmentarà en frondositat i acabarà de dibuixar les intencions inicials de projecte.

Actualment, intervencions varies de reforma i la disposició aleatòria d'arbrat han distorsionat la claredat de les traces inicials i s'ha desfigurat aquell rastre pictòric tan pur.

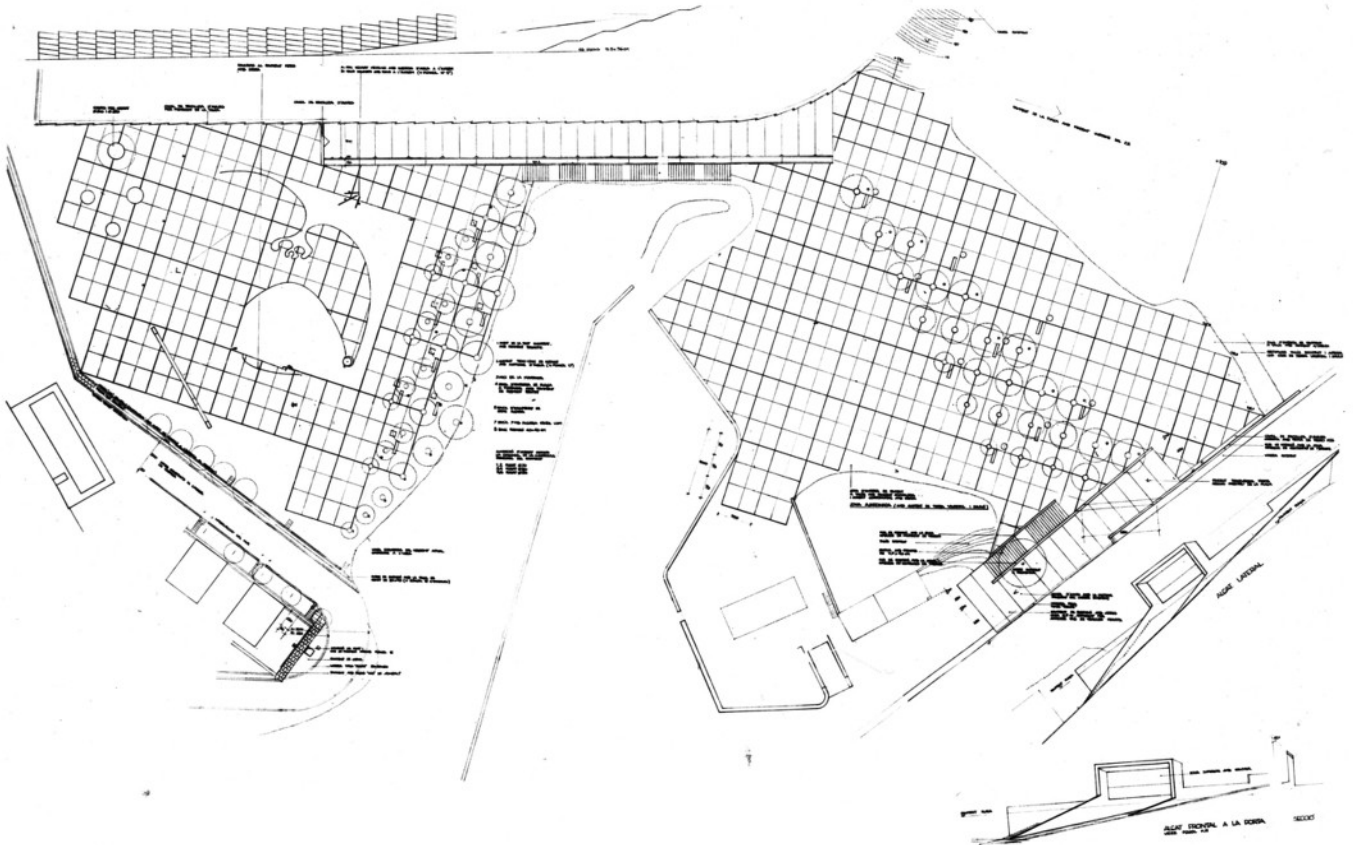
Il·lustració 274: Parc del Besòs, Sant Adrià del Besòs. Barcelona (1982-1984). Viaplana/Piñón, arqts. [maps.google.com 2013]

Seràn diverses les vegades que l'estudi Viaplana/Piñón recorrerà a traces reconegudes en el camp de la pintura o l'art, la geometria o la matemàtica, tot cercant sempre l'autoritat del gest, defugint-ne la seva gratuïtat. En altres intervencions com la de l'ampliació del cementiri de Sant Pere a Badalona (1984), els arquitectes també recorreran a geometries conegudes adaptant-les a l'escala del lloc. Així, en una de les dues places que configuren els àmbits previs a la zona de nínxols, la de cota inferior, es pot apreciar com es dibuixa el contorn d'un altre quadre de Joan Miró, sobreposat a l'entramat de juntes de formigonat del paviment.

Aquest vindria a ser un dels darrers gestos de la intervenció que apareixen després d'un important treball previ de topografia i adaptació al terreny.

Il·lustració 276: Ampliació del Cementiri de Sant Pere, Badalona, Barcelona (1984). Viaplana/Piñón, arqts [Autora. Fotografia de 2013]

Il·lustració 275: Ampliació del Cementiri de Sant Pere, Badalona, Barcelona (1984). Viaplana/Piñón, arqts [Viaplana i Piñón 1987a]

Partint d'un cementiri existent assentat a la muntanya, Viaplana/Piñón havien de situar l'ampliació allà on poguessin establir els recorreguts necessaris per accedir a les agrupacions de nínxols. La resposta la van trobar a l'altre costat de la muntanya, a les vessants verges. L'equip d'arquitectes plantejà un procés de creixement per mòduls adaptats al pendent de la muntanya, segons un ordre rotacional. Dues placetes situades estratègicament a dues cotes diferenciades acabarien d'unir les agrupacions de nínxols amb la zona d'accés i d'aparcament de vehicles.

Il·lustració 277: Ampliació del Cementiri de Sant Pere, Badalona. Barcelona (1984). Viaplana/Piñón, arqts [Viaplana i Piñón 1987a]

Il·lustració 278: Ampliació del Cementiri de Sant Pere, Badalona. Barcelona (1984). Viaplana/Piñón, arqts [maps.google.com 2013]

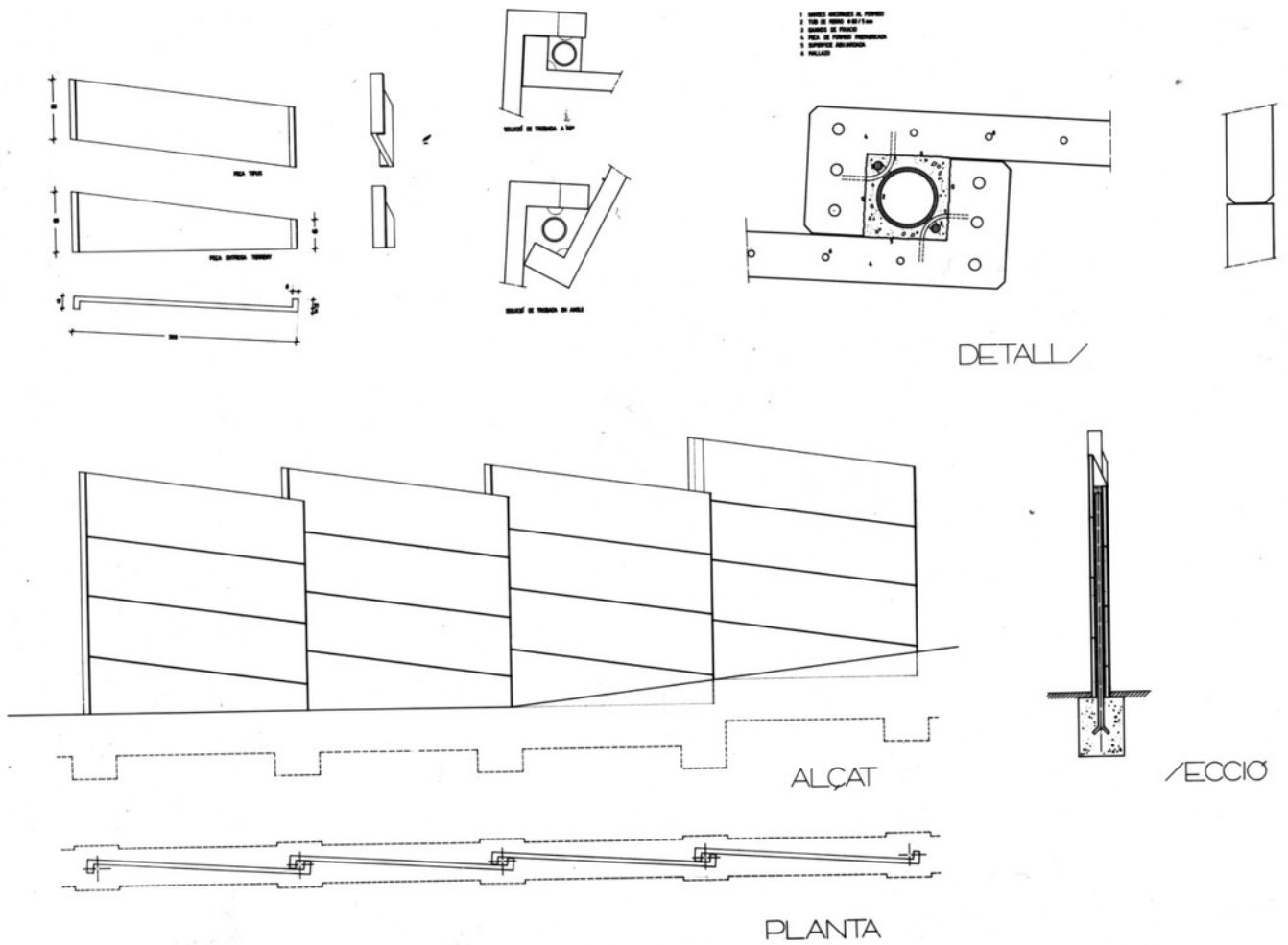
Diagonals i horitzontals formaren un rosari de triangles rectangles que envoltaren la muntanya sense interrompre la continuïtat de cada costat. R.M.¹¹ ho situà sobre el terreny, com aquell qui diposita un vestit planxat de nou damunt del llit desfet la nit abans. (VIAPLANA 1996, p. 30)

Aquesta proposta els va valdre el primer premi d'un concurs restringit. Era el segon concurs que acabava en encàrrec després d'endur-se el primer premi pel projecte del parc del Besòs al 1982.

Com es veu a la fotografia aèria, a dia d'avui només s'han construït dos dels mòduls dibuixats al plànol, però les pautes per a futures ampliacions estan previstes i clares. El que si s'ha hagut d'adaptar a l'àmbit executat és la tanca perimetral que delimita el recinte. I aquest és precisament un dels punts forts del projecte badaloní.

Donada la complexitat topogràfica de l'entorn, el que plantegen Viaplana/Piñón és la resolució dels límits amb el disseny d'un mur modulad a partir de peces prefabricades de formigó, adaptables a les múltiples posicions requerides. Tal com indica el plànol de detall adjunt, es preveuen dues úniques peces diferenciades per garantir el trencajunts, una per l'arrencada del mur i l'altra pel creixement en alçada. La manera com estan articulades entre elles permet la formalització de qualsevol tipus de gir. Les diferents pendents i les irregularitats de la muntanya acaben de determinar la configuració final de les alçades. L'aparença graonada i trencada fa més interessant l'extensa superfície.

11. Per primer cop apareix en una memòria el nom de Ricard Mercadé (R.M.) que a partir de 1984 entra com a col·laborador a l'estudi Viaplana/Piñón. No serà fins al període 1990-97 que es convertirà en arquitecte associat. Enric Miralles, el mateix any 1984, deixa la seva col·laboració a l'estudi Viaplana/Piñón.

Il·lustració 279: Ampliació del Cementiri de Sant Pere, Badalona. Barcelona (1984). Viaplana/Piñón, arqts [Viaplana i Piñón 1996]

Il·lustració 280: Ampliació del Cementiri de Sant Pere, Badalona. Barcelona (1984). Viaplana/Piñón, arqts. Foto: Ll.Casals [Viaplana i Piñón 1996]

Il·lustració 281: Ampliació del Cementiri de Sant Pere, Badalona. Barcelona (1984). Viaplana/Piñón, arqts [Lahuerta 1989]

Un cop establerta la complexa definició dels límits i el repartiment de les agrupacions de nínxols ja només queda atendre aquells espais de transició que han de conduir els visitants des de la zona més pública d'accés fins a les zones més privades. Com ja hem vist en paràgrafs anteriors, Viaplana/Piñón disposen dues àmplies placetes a dues cotes diferenciades, unides per una rampa adossada al mur de formigó perimetral. La plaça superior està directament vinculada a l'accés principal i la inferior funciona com a distribuïdor previ a la zona de nínxols. Complementant les zones de pas, a la plaça inferior se situen agrupacions d'arbres, bancs de formigó en forma de paral·lelepípede i daus de formigó formant conjunts. A la plaça superior es repeteixen els mateixos conjunts però els daus queden substituïts per esferes de formigó d'un metre de diàmetre.

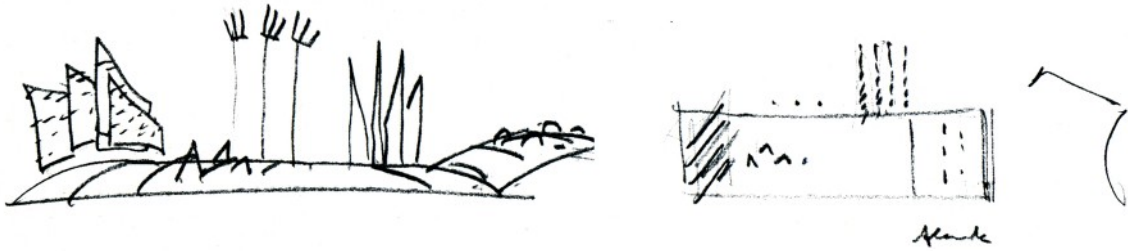
Il·lustració 282: Ampliació del Cementiri de Sant Pere, Badalona. Barcelona (1984). Viaplana/Piñón, arqts [Autora. Fotografies de 2013]

Aquest repertori d'elements ja l'havíem vist al projecte del Besòs com a puntualització a aquelles traces principals establertes en una primera fase d'actuació. Pel fet de tractar-se de parcs o intervencions obertes, desvinculades d'edificacions, traces viàries o requeriments de ciutat, poden mostrar aquest aire més rude i directe.

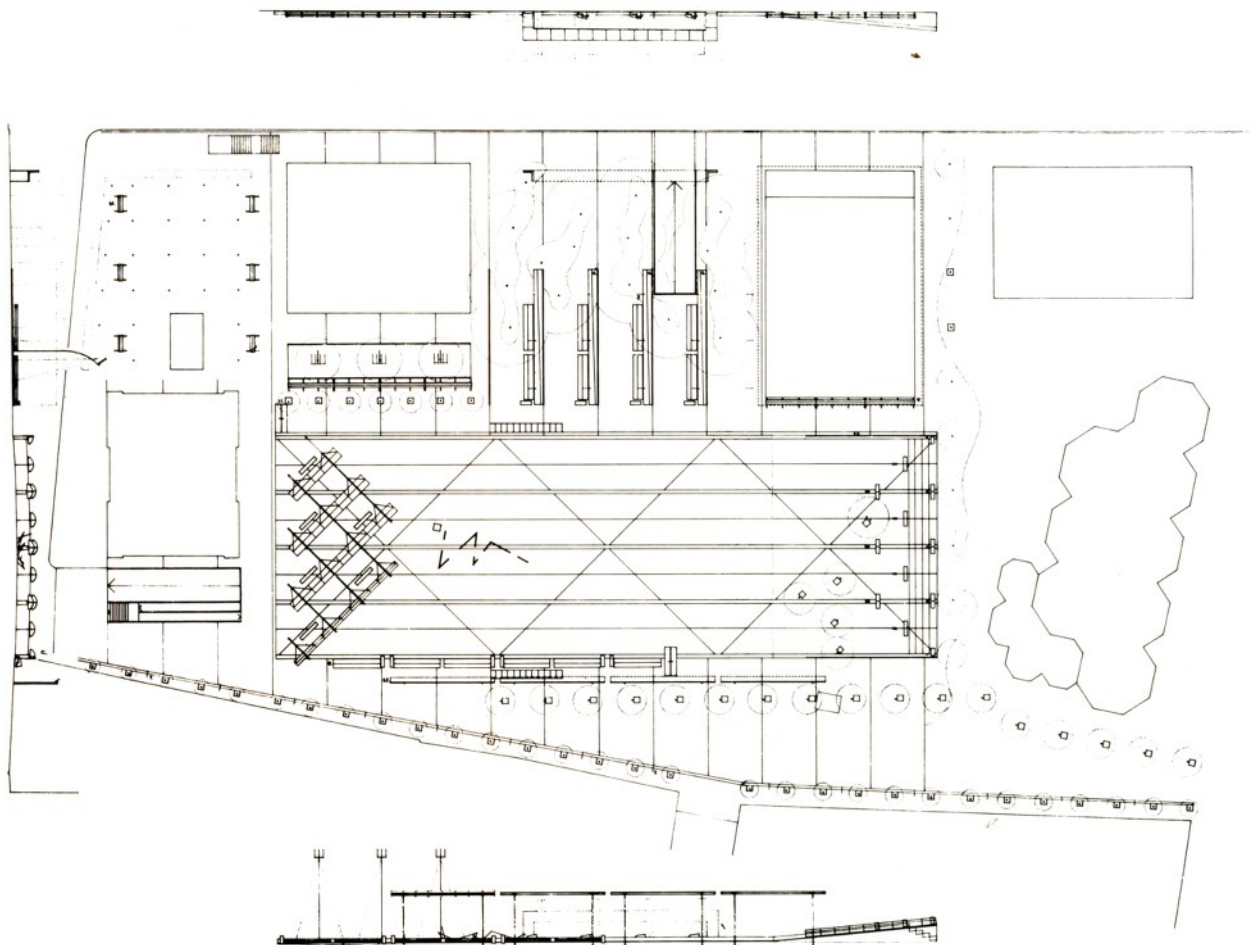
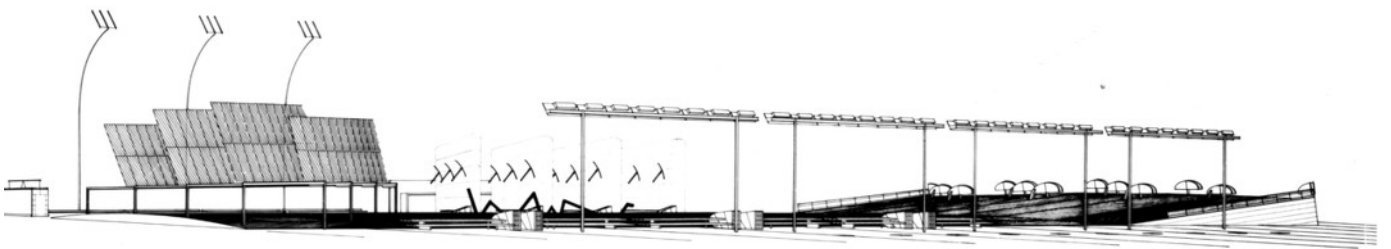
En aquests mateixos anys, però en contextos ja plenament urbans, podem destacar altres intervencions de l'equip d'arquitectes on també subjau el mateix procés jeràrquic com a estratègia arquitectònica d'actuació. A part del precedent de la plaça dels Països Catalans (1981-1983), que ja havíem vist en apartats anteriors, un altre cas destacable és el projecte d'ordenació de la plaça Barangé de Granollers (1982-1987). La volta que havíem vist a Sants, a la base del pal·li, cobrint una estació ferroviària, a Granollers apareix de nou però cobrint el buit d'un aparcament soterrat.

La bóveda aquí, por el tamaño de la plaza, es una sola bóveda que se eleva por un extremo para dar la base a un edificio alto que hay en este extremo.
(VIAPLANA A: Avizanda 1990)

L'edifici citat és el que apareix a la planta adjunta, amb un perímetre irregular i trencat, situat a la zona sud de la plaça. És aquí on el terra corbat s'aixeca per "transformar-se en unes grades per a gegants" (VIAPLANA 1996, p. 18). La gran volta longitudinal amb la inflexió al seu extrem sud és la que determina, doncs, aquella primera intervenció d'entesa amb el lloc. El material triat per l'acabat de superfície d'aquesta zona central és el totxo a sardinell matisat per unes mestres de travertí.

Il·lustració 283: Ordenació de la plaça Barangé de Granollers, Barcelona (1982-1987). Viaplana/Piñón, arqts. [Viaplana i Piñón 1996]

Il·lustració 284: Ordenació de la plaça Barangé de Granollers, Barcelona (1982-1987). Viaplana/Piñón, arqts. [Viaplana i Piñón 1987a]

Il·lustració 285: Ordenació de la plaça Barangé de Granollers, Barcelona (1982-1987). Viaplana/Piñón, arqts. [Plaza Barange, 1989]

Fora de l'àmbit central de la volta orientada nord-sud desapareix l'acabat ceràmic i es proposen peces de formigó rentat de 40x40cm a junta contínua (marcades a la planta amb unes mestres en sentit est-oest) que són les encarregades de resoldre les trobades amb les façanes del costat oest i de completar la resta del perímetre irregular de la plaça, resultat directe de les preexistències.

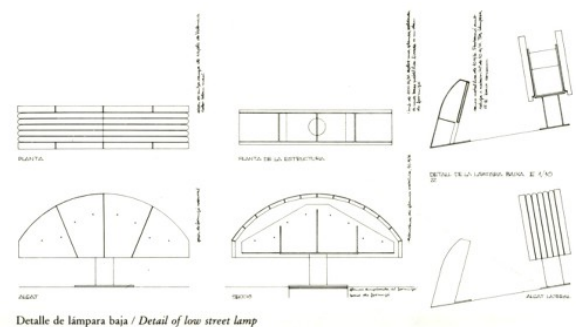
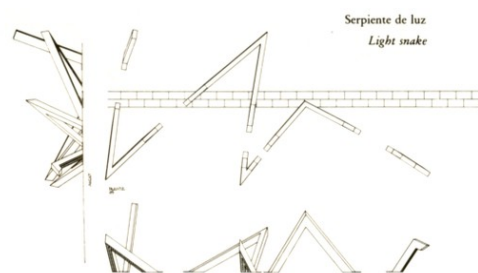
Un cop fixat, doncs, l'element central que presideix la intervenció, un cop establerta una jerarquia, la resta s'ordena en relació a aquesta decisió primera. Un procés semblant ja l'havíem vist a la plaça dels Països Catalans, on una primera fase d'actuació sobre la topografia era la que donava l'arrencada del projecte. Però tot i detectar un procés comú de treball a Granollers i Sants, les formalitzacions finals difereixen considerablement, fruit de condicionants de context diferents.

En la plaça dels Països Catalans todo está muy contenido, está en su lugar, muy medido, las cosas tienen su dimensión justa y nunca dicen más. No hay rumores, no hay ruidos, solamente hay una música leve que te va acompañando. Nosotros en Granollers queríamos hacer ruido, queríamos pasar estos límites que antes nos habíamos impuesto.
(VIAPLANA A: Avizanda 1990)

En paraules dels mateixos arquitectes, la plaça Barangé és la plaça dels excessos: "dels bancs amb un respallier d'una tona, dels llums de trenta metres en forma d'u o de trident... de les sortides de pàrquing amb un passeig en un sostre a 45 graus, de les mampares-visera, de les palmeres nanes o del drac verd que emergeix de terra."
(VIAPLANA 1996, p. 18).

Il·lustració 286: Ordenació de la plaça Barangé de Granollers, Barcelona (1982-1987). Viaplana/Piñón, arqts. Fotos: F.Català-Roca [Viaplana i Piñón 1996]

Il·lustració 287: Detalls plaça Barangé, Granollers (1982-1987). Viaplana/Piñón, arqts. [Plaza Barange, 1989]

Acompanyant tot aquest conjunt d'elements urbans encara podríem destacar la presència d'una cornisa lluminosa a la façana oest, tal com es veu a les fotografies de la pàgina anterior, que amb un sol gest lineal ordena tot el repertori d'edificis de diferents alçades.

Potser l'artificiositat d'aquest àmbit central s'explicaria pel fet de tractar-se de la coberta d'un aparcament soterrat, però sobretot per l'argumentació que donen els seus autors referida a la complexitat i dificultat del procés de treball.

...pasaron tantas cosas en el tiempo que separa el anteproyecto de su desarrollo que, al reemprender el trabajo, aquel se nos presentó como un lugar real, extraño y al mismo tiempo familiar. Lo sentíamos como algo lejano que, a pesar de que ya no nos pertenecía, en modo alguno era el hosco espacio que se nos da en cada primer encuentro. La relación con el lugar basculaba entre el trato desenfadado que da la confianza y el respeto formal al que uno se obliga cuando cavila que, al fin y al cabo, se trata de un extraño. Estas circunstancias pueden quizá explicar el resultado. Es notoria la falta de medida con que se han tratado los diferentes diseños, unas veces se quedan cortos y otras traspasan los límites del decoro arquitectónico. No obstante, en todo ello encontramos la identidad del proyecto.
(VIAPLANA 1987a)

Aquests condicionants explicarien la tònica d'un entorn que sempre ha estat sotmès a modificacions i replantejaments per part de l'Ajuntament de Granollers. També explicaria les diferències entre els plànols i

l'obra executada, per exemple en el cas del bancs grafiats als plànols, que mai van arribar a construir-se. Un altre exemple el trobaríem a les zones perimetrals de la plaça, especialment la zona oest, la qual va quedar pendent d'execució durant més de deu anys. Va ser a partir de l'any 2000 que l'Ajuntament va reconsiderar la finalització de les obres, establint de nou canvis importants respecte el projecte original.

Ha estat recentment, a finals de 2014, després d'un llarg procés de concurs, que l'Ajuntament ha adjudicat la redacció de la modificació del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM) per tal de fer possible la reforma de la plaça Barangé i el seu entorn.

Il·lustració 288: Estudi de volums per al nou entorn de la plaça Barangé, Granollers (2014). Taller d'Arquitectura i Territori SLP (guanyadors del concurs). [el9nou.cat]

El projecte de l'equip Viaplana/Piñón serà arrasat en breu. A la premsa ja es poden llegir al·lusions al canvi de fesomia d'una controvertida plaça Barangé. Veritablement, la seva formalització és particular i arriscada, però el cert és també que el seu ús intensíssim és innegable.

Cada projecte té, doncs, la seva història, els seus condicionants. El que tenen en comú tots ells és el procés, l'estratègia, aquell acte poètic que a través de la conceptualització i l'abstracció busca dialogar amb el lloc i alhora interpel·lar l'espectador.

Amb els darrers projectes hem pogut recollir el ressò de les noves estratègies arquitectòniques barcelonines de principis dels vuitanta a la resta del territori català.

Als propers apartats podrem anar més enllà i parlar del ressò internacional, alhora que aprofundir en la consolidació d'aquest procés de transformació.

III.2.2. Bases per a un nou repertori d'elements urbans

Tot el repertori d'elements descrit en apartats anteriors forma part d'un laboratori d'experimentació de gran rellevància en el procés de transformació de Barcelona. Assenta, sens dubte, les bases per a una posterior línia de treball que iniciarà Barcelona a finals dels anys vuitanta.

En aquest període, però, no es pot passar per alt un fet determinant: la proclamació de Barcelona, el 17 d'octubre de 1986, com a seu dels futurs jocs olímpics del 1992. Aquesta nominació no fa sinó alterar l'organització municipal i obra les portes a canvis administratius substancials. Segons el testimoni de Rafael de Cáceres¹², aquesta nova trajectòria iniciada a partir de 1987-88 és conseqüència d'una “*primera fractura en la organización municipal en la responsabilidad del diseño del espacio público de la ciudad*” (CÁCERES 2012, p. 25). L'autor atribueix aquesta ruptura a tres causes concretes:

- a) *La separación entre el planeamiento urbanístico y el diseño del espacio público...*
- b) *El incremento de autonomía de los distritos...*
- c) *La creación de Sociedades Municipales, que con su autonomía financiera, tenían la capacidad para realizar encargos profesionales sobre el espacio público de la ciudad (IMPU, VOSA, PROCIVESA, etc.)...*

Esta división tendrá su reflejo en el método de abordar el proyecto del espacio público. Mientras que las sociedades olímpicas deambularan por caminos de un diseño exclusivo y diferenciado de la

12. Rafael de Cáceres Zurita (1944-). Període 1988-1993: Coordinador de Projectes i Obres de l'Ajuntament de Barcelona

ciudad normal, el equipo municipal de proyectos urbanos centrará su tarea de diseño en la búsqueda de elementos y lenguajes que pudiesen extrapolarse al conjunto de la ciudad. Los proyectos pretendían establecer criterios de sintaxis formal que pudieran extenderse más allá de la realización concreta.

Es preciso reconocer que la etapa anterior (1980-87) ofreció los fundamentos para poder abordar esta línea. De ella se recogió la propia experiencia en el proyecto del espacio público, el amplio repertorio de elementos urbanos, y una industria que, a través del diálogo continuo, se había ido preparando para incidir en el mercado del mobiliario urbano. (CÁCERES 2012, p. 25)

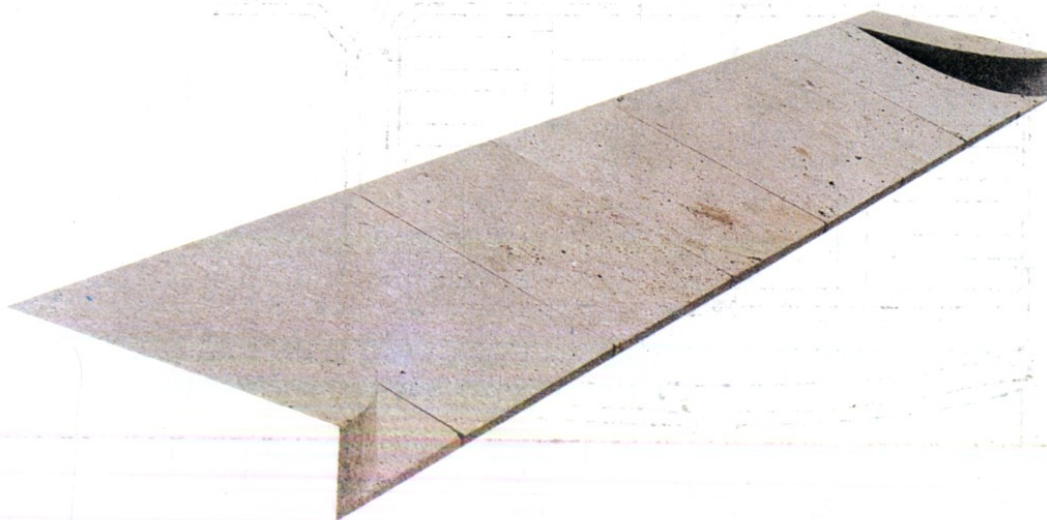
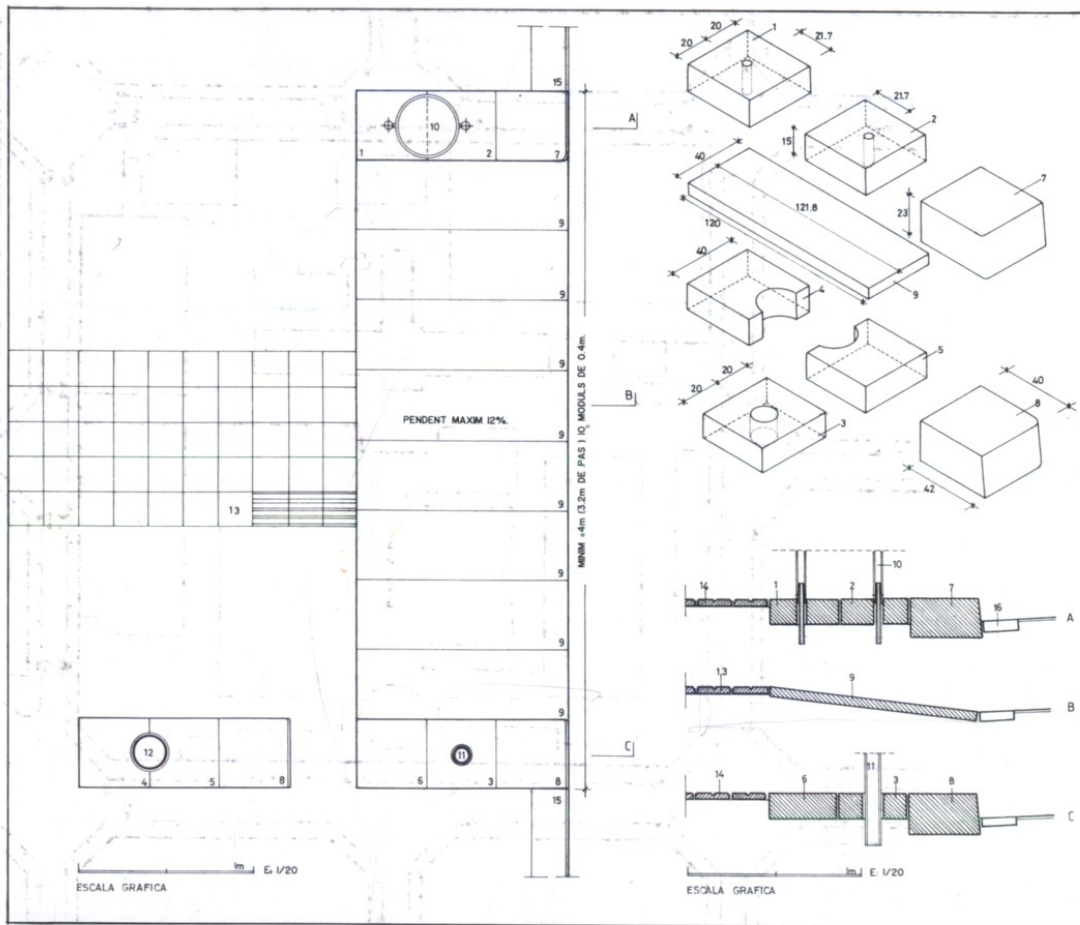

Il·lustració 289: Rambla de Catalunya, Barcelona (1990). Arquitectes: Rafael de Cáceres Zurita, Jaume Graells i Màrius Quintana. [Cáceres 2012]

Segons tot això, i fruit d'aquesta diversificació, al 1988 es creà el “Servei d'Elements Urbans a l'Àrea de Projectes i Obres de l'Ajuntament de Barcelona, per iniciar la tasca de selecció, fixar criteris d'ubicació i respondre la contínua demanda de noves iniciatives” (QUINTANA 1990, p. 186). Les pautes de treball d'aquest nou organisme giraven entorn tan de la cura del disseny dels diferents elements urbans com de la interrelació entre ells i amb el seu entorn, per tal d'obtenir un conjunt cohesionat i amb sentit. El disseny exclusiu no era suficient ni resolva el repte.

Donada també la complexitat que representava el conjunt de serveis de la via pública i la seva adaptabilitat al moment que vivia la ciutat amb la creixent sensibilització pels criteris d'accessibilitat, es va optar per la realització integral d'una obra que recollís aquests plantejaments. L'àmbit triat va ser la Rambla de Catalunya, i els arquitectes van ser Rafael de Cáceres Zurita, Jaume Graells i Màrius Quintana.

La experiencia de la Rambla de Catalunya permitió comprobar que, para recalificar un espacio público en la ciudad consolidada, es suficiente establecer una idea de orden y de criterios de confort urbano a partir de facilitar lectura en la situación de sus elementos. A nivel de detalle, se estableció un modelo de relación entre tres elementos comunes en la urbanización de la ciudad: los semáforos, el vado de los pasos de peatones y las papeleras. La eficacia funcional de este modesto intento de sintaxis ha entrado a formar parte de la práctica de la ciudad de Barcelona. (CÁCERES, 2012:40)

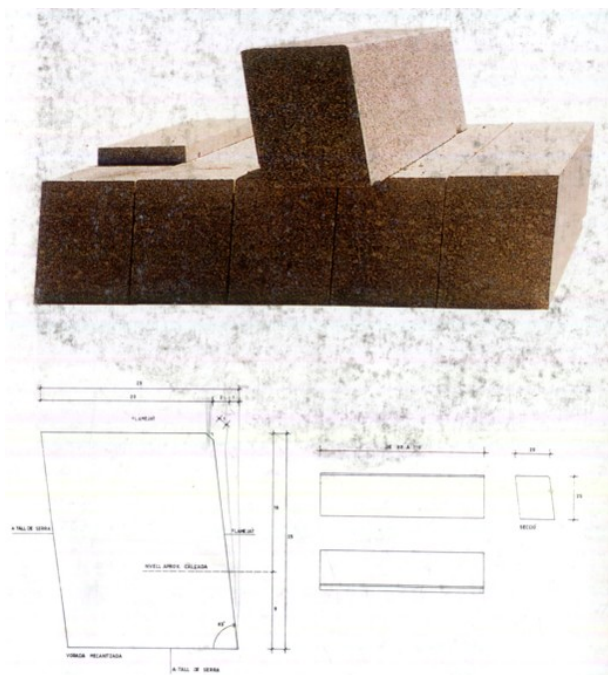

Il·lustració 290: Gual per a vianants de granit, amplada 120cm. Lloses de 6cm de gruix i peces dels extrems de 40x40cm i gruixos de 15 i 23cm. Gual per a vehicles, amplades 40 i 60cm. Peces massisses i extrems arrodonits. Autor: Unitat de Projectes i Elements Urbans de l'Ajuntament de Barcelona [Cáceres 1992]

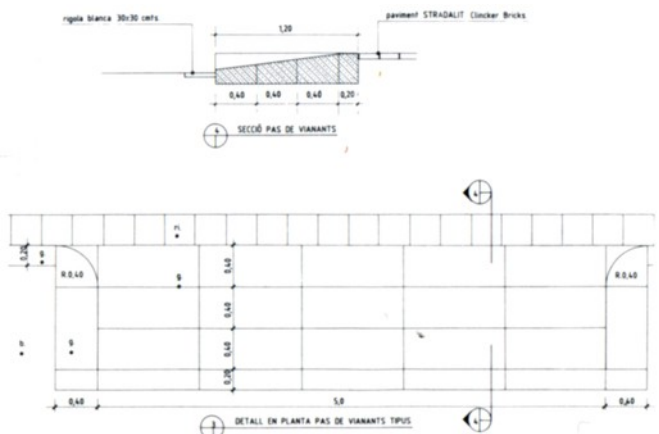

Segons els autors de la intervenció a la Rambla de Catalunya, la tria del granit flamejat per a la definició de les vorades i límits oferia millores clares quan a la qualitat i resistència d'uns elements sotmesos a un desgast urbà important. Alhora, el fet de passar d'una vorada manual de secció trapezoïdal a una vorada mecanitzada romboïdal permetia obtenir peces més homogènies i amb arestes més perfectes i facilitar un encintat més acurat. Les feines de traçat i replanteig a obra es van perfeccionar i a dia d'avui el conjunt de vorades i rigoles es fa servir com a eina imprescindible d'estructuració bàsica i de confinament de les extensions de paviment. El projecte realitzat al 1990 va funcionar, doncs, com a banc de proves a partir del qual marcar les noves línies de renovació del disseny urbà barceloní.

No obstant això, altres zones de la ciutat com la Vila Olímpica, en aquell moment en ple desenvolupament i construcció, se'n van mantenir al marge. Allà la urbanització dels carrers es va projectar de forma autònoma i es va encarregar als arquitectes Miguel Espinet i Antoni Ubach. Els criteris per a guals, vorades i escocells van seguir rumbos diferents.

Il·lustració 291: Vorada mecanitzada de granit de secció romboïdal. Autor: Unitat de Projectes i Elements Urbans de l'Ajuntament de Barcelona [Cáceres 1992]

Il·lustració 292: Pas de vianants tipus, Vila Olímpica, Barcelona. Arquitectes: Miguel Espinet i Antoni Ubach. [MBM Arquitectes 1991]

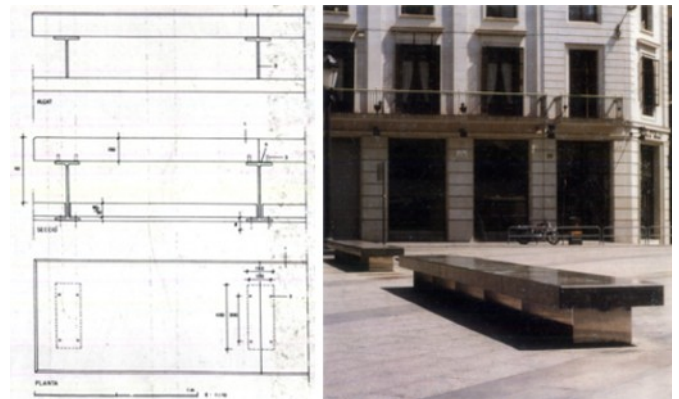
Els grans esforços destinats a la ciutat olímpica potser explicarien el disseny d'uns guals construïts amb peces massisses de granit.

Paral·lelament, el Servei d'Elements Urbans, ocupat amb una visió més general i de concepte, afronta a part dels temes pendents d'accessibilitat, molts altres elements d'urbanització comuna com bancs, fonts, llums, papereres, etc, i altre mobiliari urbà referit a serveis públics, tècnics i privats.

En paraules de Màrius Quintana, el que caracteritza el conjunt d'elements proposats és un esforç per la integració i la generalització, així com per la modernitat i la innovació. “Creiem que és primordial aplicar uns criteris d'austeritat en el llenguatge, de rigor en els materials i de simplificació en la forma” (QUINTANA 1990, p. 190). Seguint aquestes pautes es proposa, per exemple, una font cilíndrica de secció ovalada amb una reixa a la base anivellada amb el paviment, o un banc de pedra de Sant Vicenç sense respalller. Formalitzacions, totes elles, que ens recorden alguns dels plantejaments vistos a la plaça dels Països Catalans.

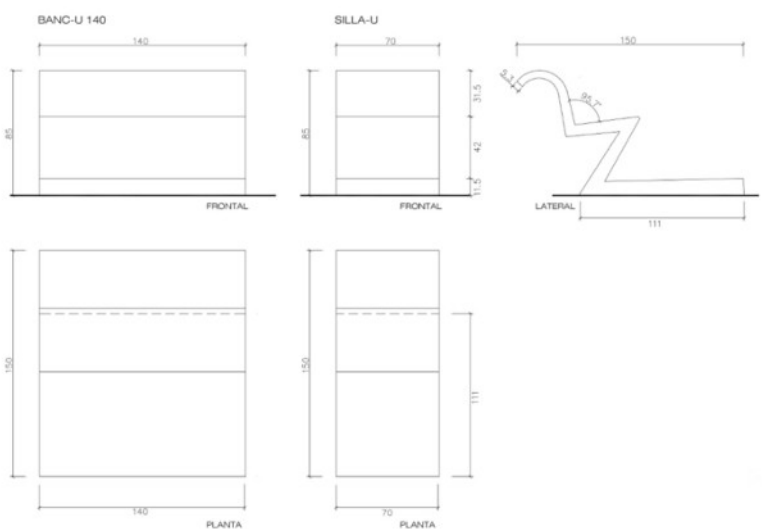
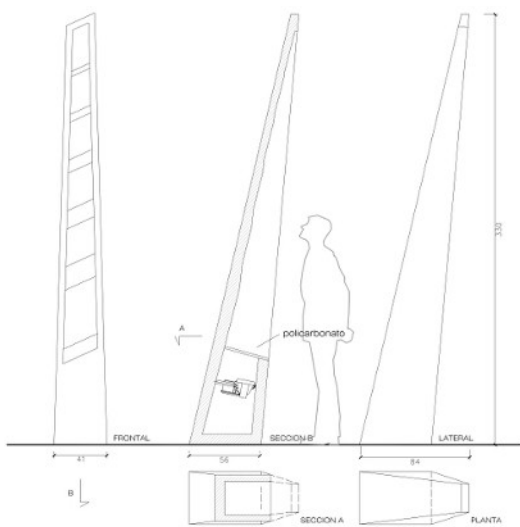
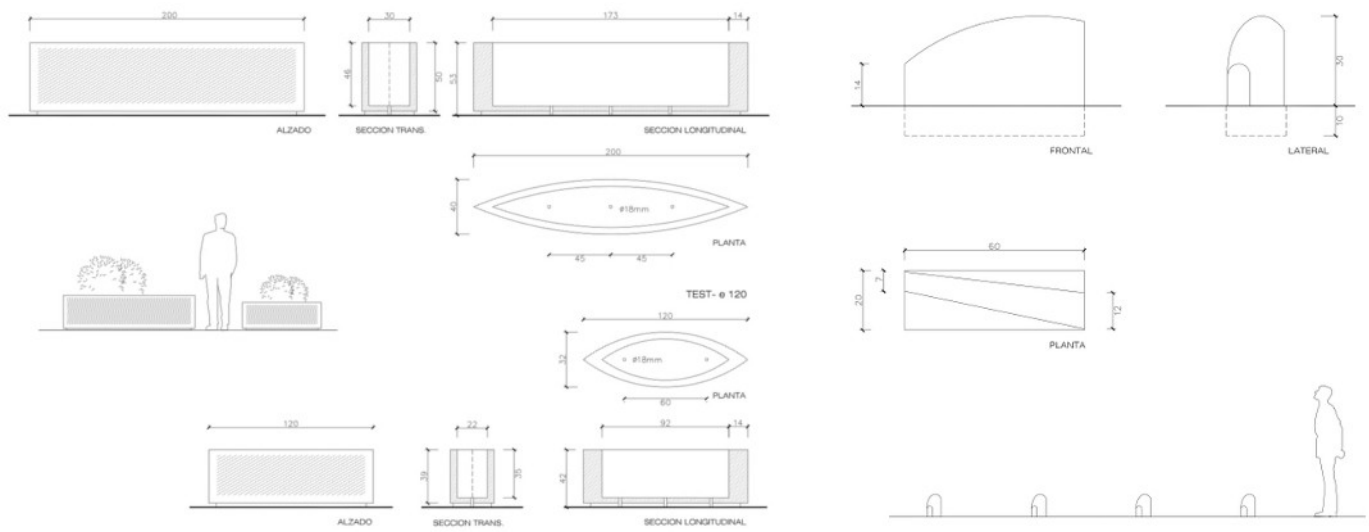
Il·lustració 293: Font pública "Georgina". Promotor: Ajuntament de Barcelona. Autor: Antoni Roselló, dissenyador. [Cáceres 1992]

Il·lustració 294: Banc "Levit". Promotor: Ajuntament de Barcelona. Fabricant: Agramar, Metalsa. Autor: Jaume Artigues, arqt. [Cáceres 1992]

Una nova línia de disseny que segons els seus impulsors proposa una renovació del mobiliari a través, d'una banda, dels encàrrecs, i de l'altra, a través de la tria dels catàlegs de les empreses. Però tots aquests esforços realitzats amb la participació d'arquitectes, dissenyadors i empreses, a part de la repercussió local, també tenen un projecció internacional de la mà de firmes i empreses que veuen en el disseny urbà barceloní una línia “innovadora i avantguardista” exportable a altres ciutats precisament per la seva contemporaneïtat i capacitat sintètica. Un exemple és la firma Escofet que a finals dels vuitanta, al 1987, va convocar un concurs al qual es va convidar a quatre equips d'arquitectes, entre ells Viaplana/Piñón. L'objectiu era el disseny d'un banc, una farola, una tanca, una font i una jardinera, fent ús del formigó arquitectònic.

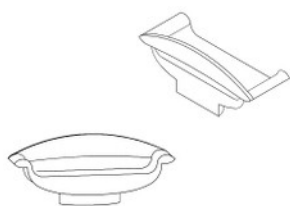
La resposta de l'estudi Viaplana/Piñón va ser la col·lecció anomenada Vocabulari a-e-i-o-u. “...Partint de la vocal A, que simbolitza els usuaris que gaudeixen d'aquestes peces, els arquitectes Helio Piñón i Albert Viaplana articulen la Col·lecció VOCABULARIO, formada per TEST-E, LLUM-I, GAT-O i BANC-U” (www.escofet.com).

Il·lustració 295: Col·lecció "Vocabulario": Test-E, Llum-I, Gat-O i Banc-U (1988). Viaplana/Piñón, arqts. [escofet.com]

Totes les peces busquen reduir la seva secció a mida que guanyen alçada, en un intent d'alleugerir al màxim l'impacte del formigó. Així el Banc-u és el resultat directe de plegar i corbar una llosa de formigó rectangular de secció variable. En el cas del Test-e la secció afuada, que permet reduir el nombre de cares, ajuda a minimitzar l'aparença visual de l'element.

Amb una aparença ben diferent, evocant les formes d'un sofà domèstic i amb l'únic tret comú referit a l'ús del formigó, es mostra el banc "Sofanco" d'Oscar Tusquets, arquitecte convidat també per l'empresa Escofet a participar al concurs ja citat.

Il·lustració 296: Banc "Sofanco" (1988). Oscar Tusquets, arqt. [escofet.com]

La premsa, per la seva banda, es fa ressò d'aquesta iniciativa de la firma Escofet sota el titular "*Un grupo de arquitectos catalanes sale a la conquista de las aceras europeas*" (La Vanguardia, 10 d'abril de 1988)

Dentro de unos meses, los peatones de diversas ciudades europeas podrían sentarse en bancos públicos, alumbrarse con farolas y beber en fuentes firmadas por algunos de los profesionales que actualmente ocupan la primera línea de la arquitectura barcelonesa. La centenaria empresa Escofet -pionera en la construcción de pavimentos hidráulicos- ha decidido lanzar una nueva y revolucionaria línea de mobiliario urbano; y, a tal

efecto, ha reclamado el concurso de cuatro de los más innovadores despachos de arquitectos de Barcelona: Tusquets, Piñón-Viaplana, Bach-Mora y Torres-Martínez Lapeña-Canosa. El fruto de esta colaboración, ahora en fase de prototipo y rodeado del mayor secreto, verá probablemente la luz poco antes del próximo verano. De este modo, Escofet pretende reemprender su tradicional colaboración con arquitectos punteros, que se remonta a los años de Gaudí. (La Vanguardia, 10 d'abril de 1988)

Certament, des del moment d'expansió del moviment modernista, Escofet no havia tornat a col·laborar de forma continuada amb arquitectes o artistes. Exceptuant algunes col·laboracions puntuals com la de Joan Miró en motiu del mosaic de les Rambles, ens hem de remuntar a les figures de Lluís Domènech i Muntaner, Josep Puig i Cadafalch o Gaudí per trobar un ampli i important repertori de dissenys.

El paper tan de la indústria com dels projectistes va ser definitiva en aquesta aposta contemporània per obrir noves vies en la definició del mobiliari i dels espais urbans. Tot el conjunt d'elements i criteris descrits en aquests paràgrafs, a dia d'avui encara perduren i són vigents a la ciutat de Barcelona. S'hi han sumat altres firmes, però els criteris bàsics d'ordenació i intervenció fixats a finals dels anys vuitanta tenen total validesa. La formalització de guals i vorades ja forma part de l'imaginari de la ciutat.

III.3. Convivència de diferents llenguatges en l'entorn del Port Vell

De tot el període dels vuitanta descrit als apartats anteriors, faltaria per citar una de les intervencions que per a Barcelona ha estat molt rellevant: la seva obertura al mar. La primera de les operacions que va permetre iniciar aquesta regeneració va ser la remodelació del moll de Bosch i Alsina, popularment conegut com a moll de la Fusta, duta a terme al 1981, en una estreta col·laboració entre Ajuntament i Port Autònom de Barcelona. Aquesta primera actuació va significar l'antecedent del que posteriorment, amb els anys, s'acabaria anomenant Port Vell. Per tant, estem parlant d'una transformació que es desenvolupa en diverses etapes, una primera a principis dels vuitanta que se centra en l'àmbit del moll de la Fusta (projecte: Manuel de Solà-Morales i Rubió) i una segona i posteriors que engloben tot el moll d'Espanya (projecte: Viaplana/Piñón) i resta del Port Vell. Aquesta segona etapa s'inclou dins un Pla Especial redactat a finals dels anys vuitanta per la Gerència del Port 2000 (1988-1995), entitat designada pel Port Autònom per gestionar la complexitat de l'espai públic del Port de Barcelona.

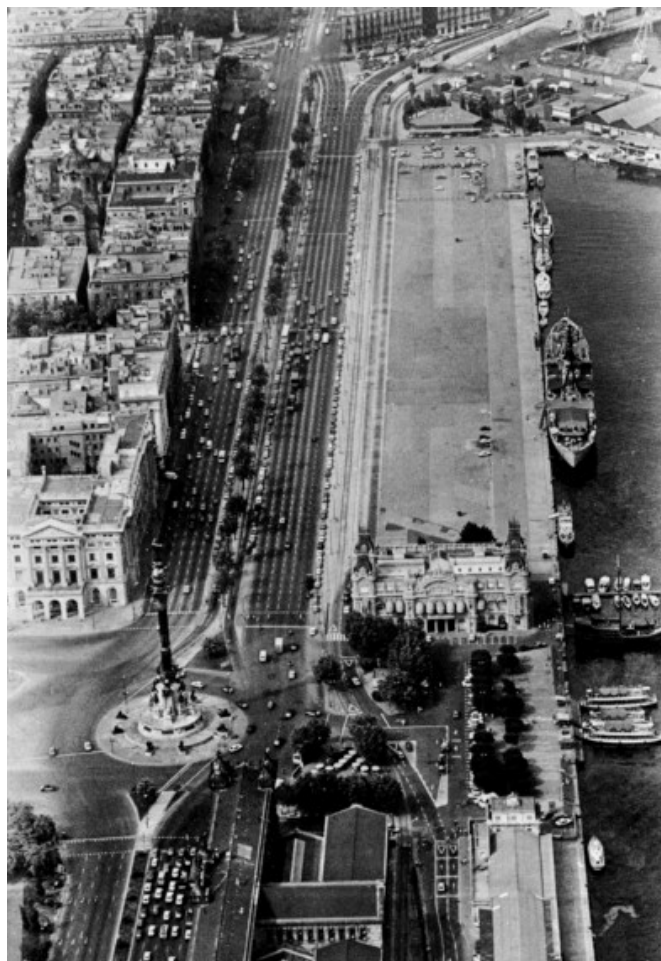
Estem davant, doncs, de dues etapes d'intervenció ben diferenciades. Els projectes abordats pels dos equips d'arquitectes contrasten i divergeixen tan per la tria del llenguatge utilitzat com pels criteris d'organització referits a la difícil convivència entre vianants i vehicles.

L'objectiu comú és clar: recuperar l'obertura al mar per a la ciutadania. Certs canvis en l'activitat portuària de principis dels vuitanta també faciliten la transformació.

D'una banda, l'evolució tecnològica del transport marítim i de la manipulació de les càrregues requerien cada vegada majors calats i esplanades als

molls, la qual cosa ja havia conduït a què l'activitat pròpiament portuària s'anés desplaçant cap a ponent. D'altra banda, la voluntat d'obertura de la ciutat al mar havia anat consolidant un estat d'opinió favorable al canvi d'usos a la zona per tal de facilitar-ne l'accés i el gaudi per part dels ciutadans. (portvellbcn.com)

Aquest conjunt de situacions van propiciar, doncs, que al 1981 es portés a terme la primera de les intervencions centrada en la remodelació del moll de la Fusta, un cop alliberada la gran superfície destinada antigament als dipòsits comercials.

Il·lustració 297: Estat del moll de la Fusta abans de la primera intervenció de 1981, Barcelona. [Ajuntament de Barcelona 1983]

Il·lustració 298: Foto aèria del moll d'Espanya després de la remodelació del moll de la Fusta de 1981, Barcelona. Manuel de Solà-Morales, arq. [Cáceres 1992]

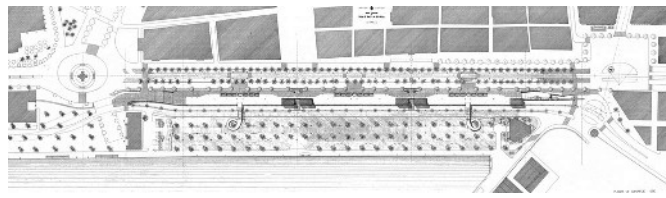
Il·lustració 299: Moll de la Fusta, Barcelona (1981). Manuel de Solà-Morales, arq. amb Joaquim Pascual, ing. Industrial, Jordi Torella, ing. CCP. [manueldesola-morales.com]

Obra de l'arquitecte Manuel de Solà-Morales i Rubió, la proposta planteja la remodelació tan del nivell superior del passeig de Colon com de l'esplanada inferior fins la línia de norais. Amb una secció transversal complexa, el projecte proposa tres grans elements longitudinals: “el

Saló de Colom que recupera la seva simetria, la balconada sobre el port i la plataforma del moll.” (SERRA 1985, p. 122).

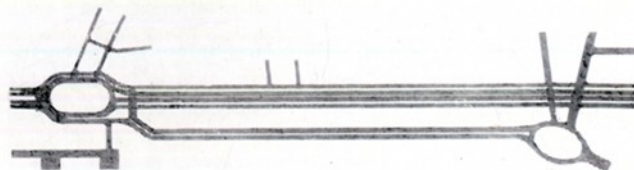
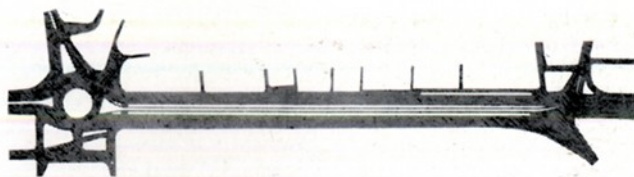

Il·lustració 300: Moll de la Fusta, Barcelona (1981). Manuel de Solà-Morales, arq. [Ajuntament de Barcelona 1983]

Il·lustració 301: Moll de la Fusta, Barcelona (1981). Manuel de Solà-Morales, arq. amb Joaquim Pascual, ing. Industrial, Jordi Torella, ing. CCP. [www.manueldesola-morales.com]

La concentració del tràfic rodat existent al nivell del passeig de Colon s'ha desglossat en diferents vies, a diferents cotes, quedant la Ronda Litoral soterrada parcialment, amb vistes directes a l'esplanada del Moll de la Fusta.

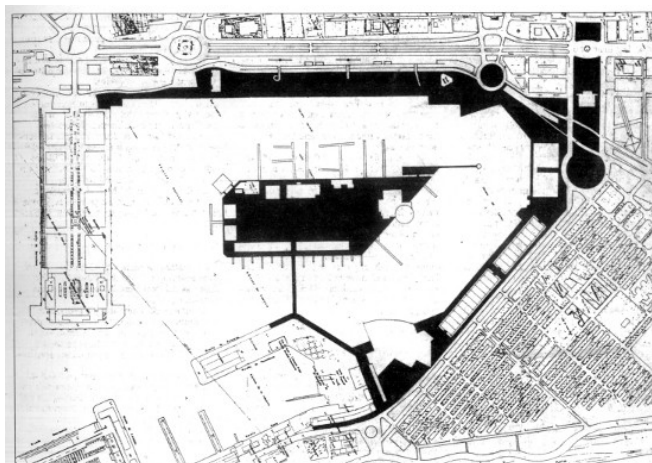
Il·lustració 302: Vialitat prèvia a la intervenció i vialitat proposada. Moll de la Fusta, Barcelona (1981). Manuel de Solà-Morales, arq. [Ajuntament de Barcelona 1983]

La dificultat de resoldre la convivència entre vehicles i vianants mostra certs problemes de connectivitat entre les diferents àrees. Respecte aquesta actuació, un dels tècnics municipals implicats en futures transformacions portuàries, Rafael de Cáceres, ens fa les consideracions prèvies següents:

La construcció del moll de la Fusta representa el primer acte d'obertura del port a la ciutat. Actualment, ens pot semblar un projecte excessivament recargolat i historicista, però per fer-ne una valoració cal tenir en compte una sèrie de factors contextuals; la construcció del moll de la Fusta té lloc en un moment en què la ciutat encara no havia decidit quin era el llenguatge de disseny que volia tenir. Hi havia, en aquells anys, una manca de tradició pròpia pel que fa al disseny urbà; a l'escola d'arquitectura no s'ensenyava el disseny d'espais públics i calia viure un període d'aprenentatge de materials, escales, característiques mecàniques, poètica de disseny, etc. La tendència, aleshores, era buscar referents de disseny públic fora d'aquí, alguns dels quals es trobaven a Itàlia; això explica que places com la de la Mercè semblin places italianes. (CÁCERES 2000, p. 12)

Consideracions semblants ja ens havia fet Cáceres en motiu de la plaça dels Països Catalans en anteriors apartats.

Però el plantejament de Solà-Morales va més enllà de l'àmbit executat. Entorn d'un ambient de polèmica, l'arquitecte proposa recuperar un pla d'aigua enderrocant una part del moll d'Espanya, és a dir, convertir la península en una illa, a la qual s'accediria a través d'un accés pel darrere, des del moll del Rellotge.

Il·lustració 303: Proposta per al Moll d'Espanya, Barcelona (1981). Manuel de Solà-Morales, arq. [Cáceres 1992]

Una altra consideració que inclou la proposta de Solà-Morales és la conservació dels coneguts *chiringuitos* (ubicats al llarg del passeig de Joan de Borbó), sota la justificació que permeten ocultar la façana de la Barceloneta. Després d'un procés llarg i conflictiu, sobtadament, uns fets inesperats van precipitar els esdeveniments.

Un dia que el vent bufava amb molta força va arribar a les autoritats del port l'ordre, per seguretat, d'enderrocant un dels coberts. Va ser un fet decisiu. Quan es va produir vam veure que això no només descobria la façana de la Barceloneta sinó que era l'únic lloc des d'on la ciutat es podia contemplar ella mateixa; l'únic lloc, orientat cap a ponent, des d'on es podia veure i apreciar la façana rica i històrica de la ciutat. És cert que la imatge de la façana de la Barceloneta no té valor estètic, però pensem que els temps urbans i els arquitectònics són diferents. Cal tenir paciència i pensar que un espai públic revaloritzat s'anirà renovant. (CÁCERES 2000, p. 14)

Il·lustració 304: Foto des dels "chiringuitos" enderrocats cap al Moll d'Espanya, Barcelona. Títol: Obrim la Barceloneta. [Cáceres 1992]

El cert és que després d'una primera etapa concloua al 1981, es va obrir un llarg període de debat i negociacions entre les diferents administracions implicades que hauria d'assentar les premisses per la futura redacció del Pla Especial del Port Vell. Al 1985 el Port Autònom va decidir crear un grup de treball intern, anomenat Comissió del Port Vell, que s'ocuparia de garantir l'impuls continuat que es requeria per la revitalització de la zona. L'any 1987 l'Ajuntament de Barcelona va publicar el document *Àrees de Nova Centralitat*, on quedava inclosa la zona del Port Vell com a àmbit recuperat per a la ciutadania. Després d'un posicionament acordat entre les parts, el Port va iniciar l'elaboració d'un Pla Estratègic. Partint del seguiment realitzat per la Comissió del Port Vell, la Gerència Urbanística Port 2000 (designada pel Port Autònom) va redactar el Pla Especial del Port Vell, publicat al 1989, amb la definició dels àmbits portuaris d'actuació i les qualificacions urbanístiques. A partir d'aquesta base de treball consensuada, ja es podien començar a desenvolupar projectes concrets. Tan els tècnics de Port 2000 com els de l'Ajuntament de Barcelona posaven sobre la taula les seves propostes. D'aquesta manera Port 2000 va presentar el projecte d'un arquitecte francès de París que reproduïa l'estil de Montpel·lier.

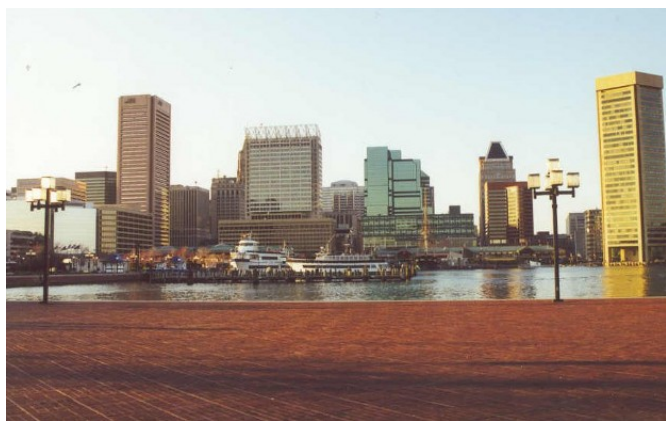

Il·lustració 305: Proposta per a la reestructuració "turístico – lúdico - comercial" del Port Vell. Arquitecte francès. [thr.es]

Els tècnics de l'Ajuntament de Barcelona, encapçalats per Rafael de Cáceres, s'hi van oposar i van rebutjar la proposta. Les discussions van arribar més amunt, fins al diàleg entre Raimon Obiols (1940), primer secretari del PSC i François Mitterrand (1916-1996), president de la República francesa entre 1981 i 1995. Els criteris defensats pel tècnic barceloní van acabar imposant-se i l'encàrrec es va assignar a l'estudi d'arquitectes catalans Viaplana/Piñón, clarament avalats per la seva trajectòria. L'equip municipal buscava una intervenció que recollís el nou llenguatge que caracteritzava la transformació de Barcelona de principis dels vuitanta. L'impacte i repercussió local i internacional d'obres anteriors de l'equip d'arquitectes va decantar clarament la decisió.

Es tractava d'un projecte, que per la seva envergadura i singularitat havia estat al punt de mira de la comunitat europea i internacional. Tècnics holandesos de la ciutat de Rotterdam van estudiar l'actuació de modernització realitzada al Port de Barcelona i empreses americanes com la *Enterprise International Incorporated* van arribar a fer suggeriments donada la seva experiència anterior en les remodelacions de Baltimore i Sidney. Una actuació portuària amb projecció internacional i que va portar també als arquitectes catalans a visitar el port de Baltimore, convidats pel Port 2000.

abocats a resoldre un tema cabdal i complex com és la convivència entre vianants i vehicles, imprescindible per a un òptim funcionament i resultat. El punt de partida amb el qual treballaran Viaplana/Piñón és, d'una banda, un Pla Especial que decideix carrers, places i volums de forma precisa, i de l'altra, la singularitat d'un emplaçament caracteritzat per tractar-se d'una península unida a terra per un istme. Per a aquest istme, faixa d'unió i punt d'accés simultani de persones i vehicles, els arquitectes projecten “un turó cobert de gespa, tallat per dos talussos” (VIAPLANA 1996, p. 82).

Il·lustració 306: Port interior de Baltimore, Maryland, EUA. Fotografia de 2001. [davestravelcorner.com]

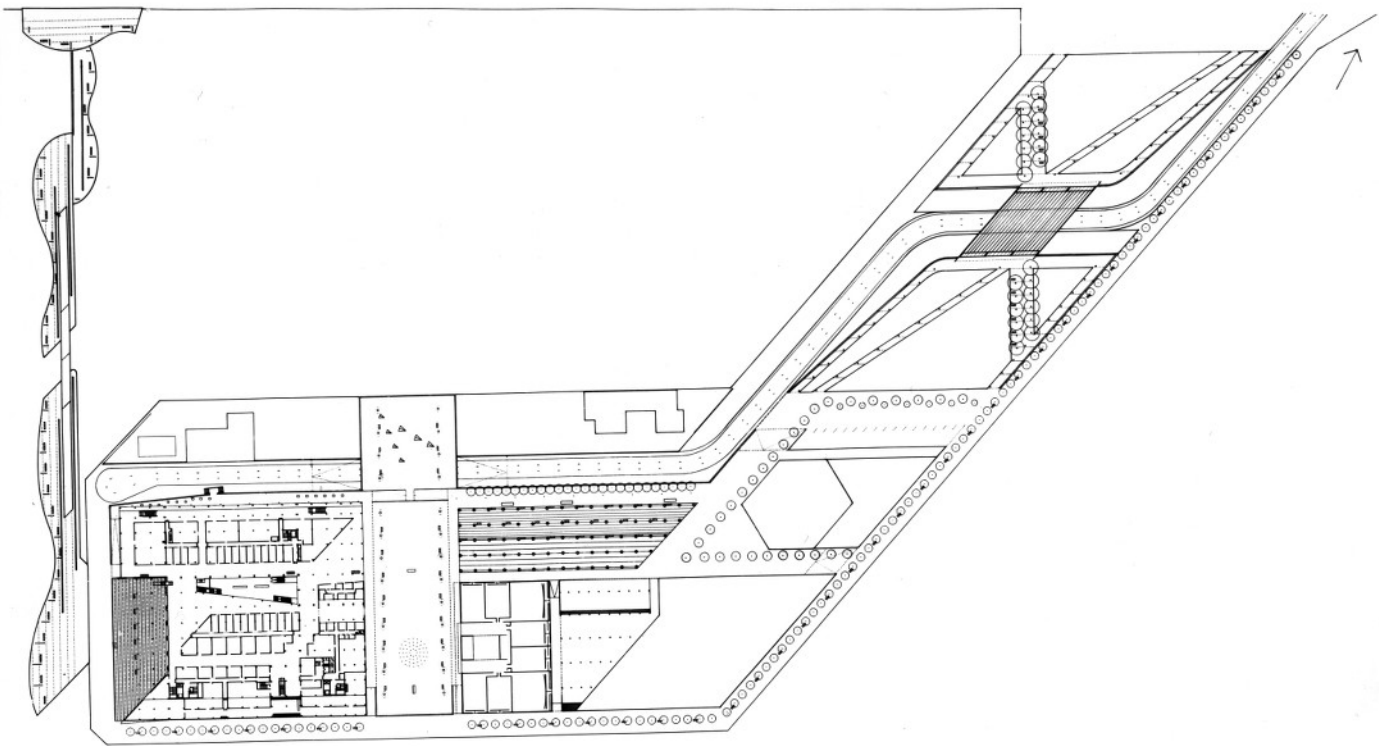
Il·lustració 307: Parc de l'Istme, Moll d'Espanya, Barcelona (1990-92). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. Foto: Ll.Casals [Viaplana i Piñón 1996]

Si bé el conjunt de l'edificació del front de Baltimore dista molt de la proposta barcelonina, si que hi ha una certa analogia quant a la resolució de les grans extensions de paviment. El brick vermell utilitzat al port americà també es deixa veure a les superfícies del Moll d'Espanya.

Però a part d'aquests trets més anecdòtics, si ens centrem en el context de la proposta barcelonina, estem davant una intervenció, la de l'equip Viaplana/Piñón, on l'arquitectura proposada dista molt de la utilitzada a la remodelació del Moll de la Fusta de principis dels vuitanta. Dos plantejaments diferenciats, però tots dos

Il·lustració 308: Parc de l'Istme, Moll d'Espanya, Barcelona (1990-92). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. [Autora. Fotografia de 2013]

Il·lustració 309: Moll d'Espanya, Barcelona (1990-95). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. [Viaplana i Piñón 1996]

Il·lustració 310: Moll d'Espanya, Barcelona (1990-95). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. [charlie-vera.blogspot.com]

Per connectar el vial portuari al conjunt de la xarxa viària existent es proposa el traçat d'una trencada que s'obre camí entre aquests dos talussos aplacats amb totxo.

Il·lustració 311: Parc de l'Istme, Moll d'Espanya, Barcelona (1990-92). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. [Viaplana i Piñón 1996]

“Sobre el pas rodat un mirador de paviment enfustat proporciona una vista general del port” (VIAPLANA 1996, p. 82). Els recorreguts de vianants i vehicles conviuen sense problema a través d'un creuament amigable que facilita la simultaneïtat de circulacions i usos.

Les àrees destinades a vianants estan majoritàriament resoltes amb brick vermell. Puntualment s'utilitza fusta de bolondo per explicar algunes singularitats o accidents com poden ser certs passos o àrees que han sofert reduccions dràstiques de superfície en ple procés d'obra. Un exemple il·lustratiu és l'anomenada "plaça dels cons". Les cinc fileres de pilars troncocònics que apareixen a la fotografia fan referència a l'àmbit d'un volum suprimit del qual ja s'havien executat les bases dels pilars. Els carenats troncocònics de xapa no fan més que protegir i ocultar les esperes de dits pilars.

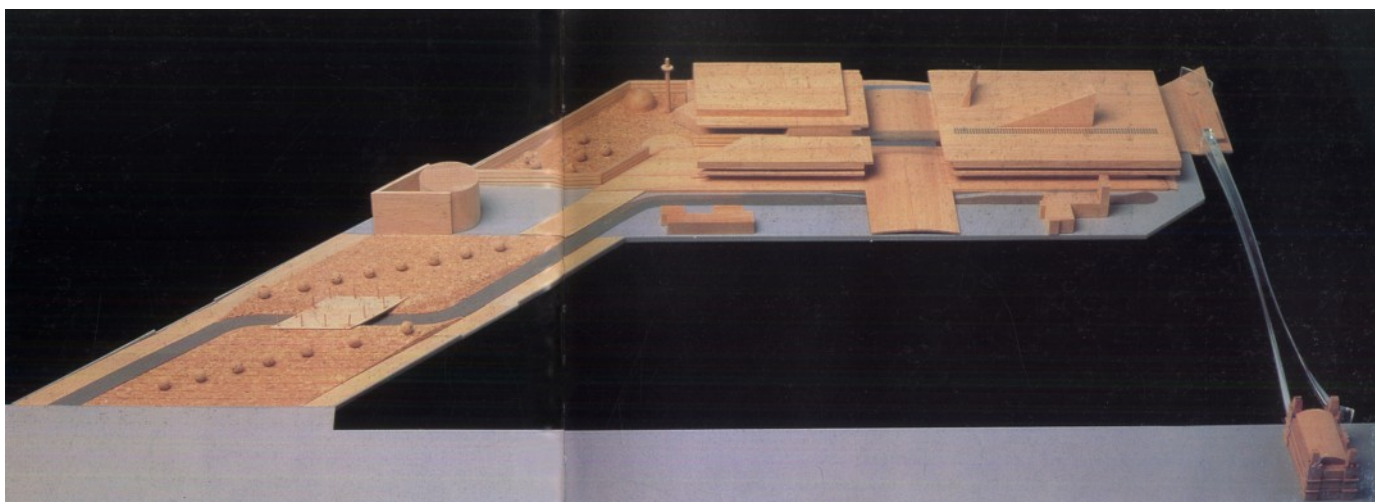

Il·lustració 312: Moll d'Espanya, Barcelona (1990-95). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. [Autora. Fotografia de 2000]

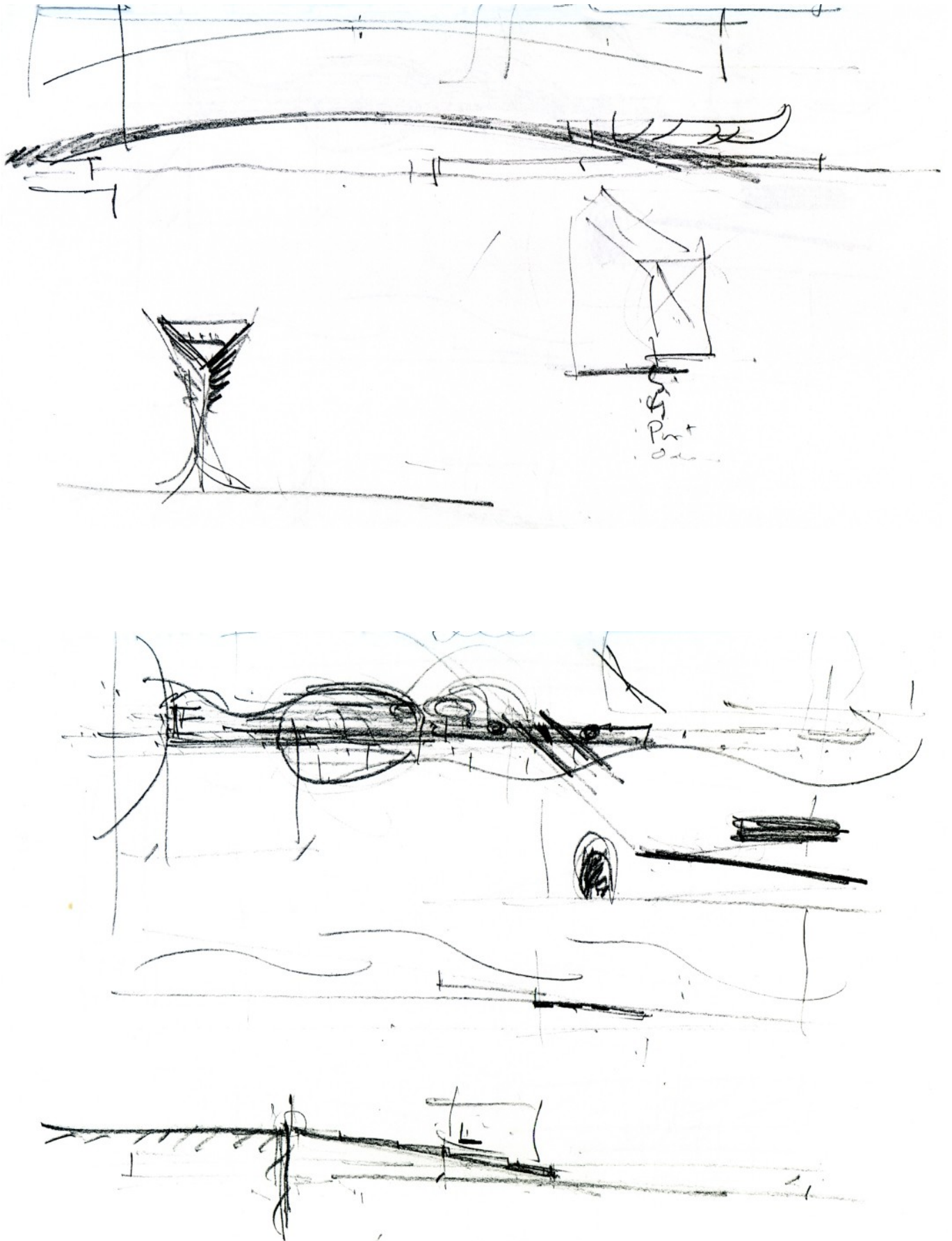
Com es pot apreciar a la maqueta inferior, adossat al quadrilàter dels cinemes, es preveia una altra edificació allargada. La seva supressió sobtada va suggerir als arquitectes plantejar un canvi de paviment, combinant un àmbit cobert pavimentat amb peces de granit i un àmbit descobert pavimentat amb llistons de fusta de bolondo.

Com també s'aprecia a la maqueta, a l'extrem més allunyat de l'istme, es preveu una traça de metacrilat per evitar convertir la península en un cul-de-sac. Aquesta traça correspon a una passarel·la elevada simulant un arc iris. Segons el croquis adjunt a la pàgina següent es podria tractar d'una passera inscrita dins d'un arc de vidre de secció triangular. La negativa de la propietat portaria als arquitectes cap a la solució definitiva, grafiada també a la pàgina següent, basada en una superfície horitzontal enfustada, però amb un perfil transversal lleugerament inclinat tot reproduint l'apropament al mar característic d'una platja.

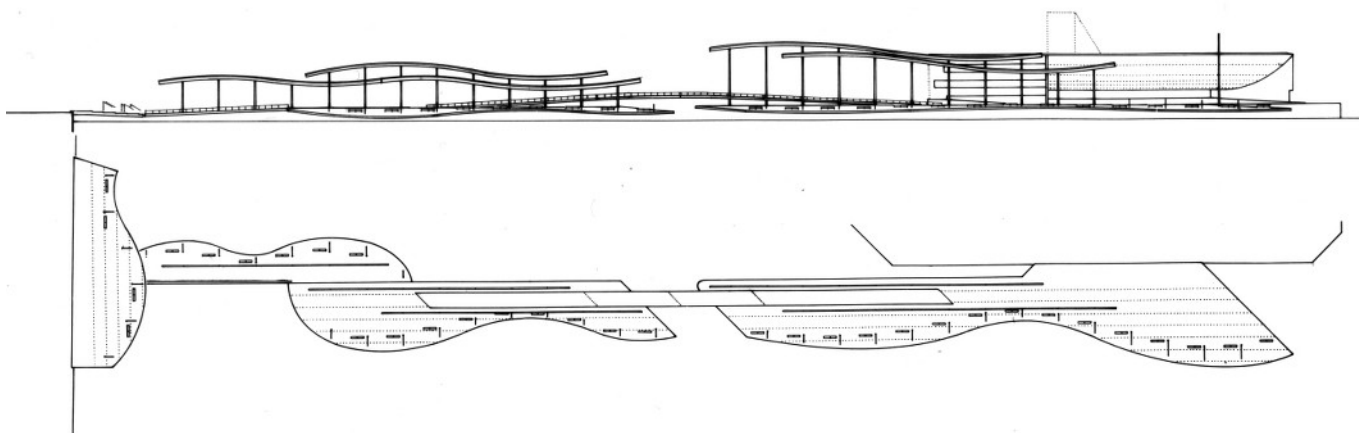
En tots dos casos es tracta d'un element clarament independent i desvinculat de la resta del moll, en una posició tangencial que requereix d'un desembarc lateral, com si es tractés d'una embarcació que amarra.

Il·lustració 313: Moll d'Espanya, Barcelona (1990-95). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. [Cáceres 1992]

Il·lustració 314: Rambla de Mar, Moll d'Espanya, Barcelona (1990-94). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. [Diari autora]

Il·lustració 315: Rambla de Mar, Moll d'Espanya, Barcelona (1990-94). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. [Viaplana i Piñón 1996]

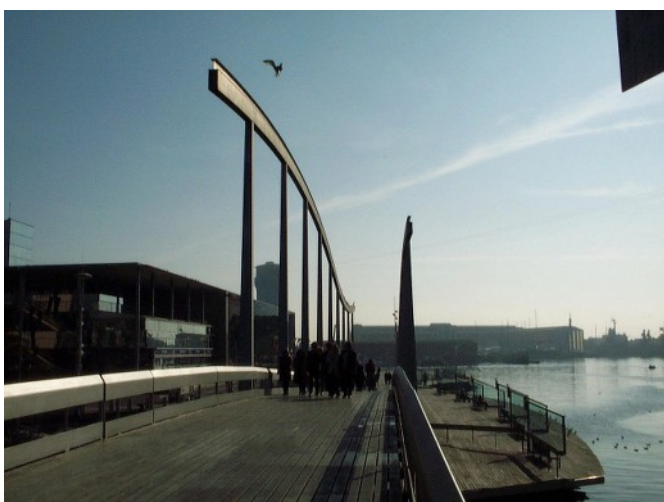

Donat l'ús portuari, la passarel·la incorpora mecanismes mòbils per a permetre l'adequada circulació d'embarcacions. D'aquesta manera es preveuen dos tipus de plataformes, una giratòria a la zona central, expressada amb talls de 45 graus, i una altra retràctil a l'extrem que desplaça una gran superfície. Per a una correcta trobada i encaix d'aquesta plataforma retràctil amb el moll existent Viaplana/Piñón projecten una zona fixa de transició, enfustada segons una direcció perpendicular a la de la passarel·la, destinada a rebre la part mòbil.

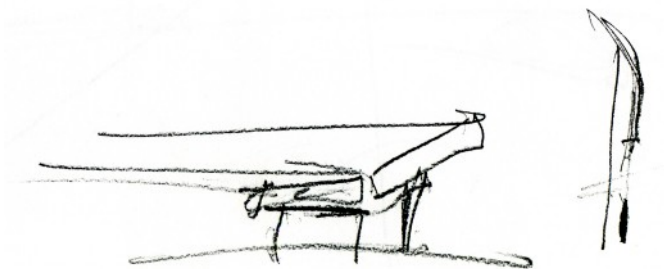

Il·lustració 316: Rambla de Mar, Moll d'Espanya, Barcelona (1990-94). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. [Autora. Fotografies de 2013]

Per a la massiva circulació de vianants, es crea un recorregut longitudinal principal acompanyat per la traça sinuosa d'unes cornises de llum que busquen evitar el conflicte o la competència amb edificacions veïnes. La passera de bolondo, a part de resoldre la connectivitat directa entre la península i el final de la Rambla (d'aquí el nom de "Rambla de Mar"), permet alhora la intensificació de l'ús ciutadà a través de la creació de zones d'estar repartides de manera estratègica per tot el perímetre exterior. Això lliga amb la voluntat dels arquitectes de fer desaparèixer les baranes convencionals i substituir-les per agrupacions de

Il·lustració 317: Rambla de Mar, Moll d'Espanya, Barcelona (1990-94). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. [Autora. Fotografies de 2000]

Il·lustració 318: Moll d'Espanya, Barcelona (1990-95). Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. [Diari autora]

mobiliari a primera línia de mar, combinant bancs i mampares de vidre de diferent longitud segons la distància a la vora. Les mampares són de petita dimensió als àmbits més estrets i en canvi prenen més mida en aquelles zones més àmplies. Per la seva disposició, en cap moment impedeixen l'apropament voluntari dels vianants a la vora. L'únic punt de la passarel·la que requereix un control especial és el pas giratori elevat que va acompanyat a banda i banda per una barana metàl·lica. No obstant, tal com es grafia al croquis adjunt, el passamà esperat queda substituït per un pla d'acer plegat on recolzar el cos còmodament.

Al mateix croquis apareix el detall d'una altra de les vores característiques del conjunt del Moll d'Espanya. Es tracta d'un banc-barana que per la seva ampla superfície plegada pot fer la doble funció de protecció i seient. Aquesta manera de resoldre els límits és molt definitòria de l'estratègia de l'equip Viaplana/Piñón que insistentment centra el seu treball en l'ús i valorització de conceptes. En aquest cas, els diferents ritmes del passejant suggereixen unes zones arrecerades i de repòs front a passos més dinàmics i de circulació, resoltos cada un d'ells amb l'adequada formalització.

El singular traçat sinuós de la passarel·la en planta, acompanyat d'uns elements aeris que ressegueixen curvatures semblants s'ha convertit en reclam i símbol de Barcelona. Símbol de la transformació i modernització d'una ciutat, que a través de l'arquitectura va aconseguir recuperar i regenerar els espais públics per a la seva ciutadania.

III.4. Ressò local i internacional. Premis i notes de premsa

Hem citat als apartats anteriors la rellevància de les intervencions iniciades a Barcelona a principis dels anys vuitanta, així com la seva repercussió a nivell local a la resta del territori català. L'eco d'aquests processos de transformació, d'aquesta trajectòria iniciada, encara haurà d'anar més enllà i transcendir a l'àmbit internacional. Ens trobarem, doncs, amb una Barcelona admirada des de l'exterior, ja sigui a través de la presència d'arquitectes catalans convidats a participar en concursos i exposicions internacionals o a través de l'atorgament d'alguns prestigiosos premis. Concretament, als anys noranta, Barcelona rebrà dos guardons destacables: "*Prince of Wales Prize in Urban Design, 1990*" (Premi Príncep de Gales) i "*The Royal Gold Medal 1999: the City of Barcelona*" (Medalla d'Or). El que tenen en comú tots dos premis és que el guardó va dirigit a una ciutat, Barcelona, no a un edifici o arquitecte concret.

El Príncep de Gales el concedeix la *Graduate School of Design (Harvard University)* a aquells projectes que van més enllà d'un edifici aïllat, i que s'han construït a arreu del món en els previs deu anys. L'any 1990, en la segona edició del premi, Barcelona va ser escollida entre un total de 53 projectes nominats. En una nota de premsa al diari *El Periódico* es mencionen els criteris valorats.

El alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall, recibirá hoy el premio Príncipe de Gales de la Escuela de Diseño de la prestigiosa Universidad de Harvard en reconocimiento a la política urbanística realizada entre los años 1981 y 1987. Según el presidente del jurado, el catedrático de Planificación Urbana,

Peter J. Rowe, la distinción recompensa sobretudo "el ejemplo que Barcelona ha dado al mundo de aprovechamiento de los espacios urbanos para dar una mayor calidad de vida a sus ciudadanos". (El Periódico, 20 febrer 1991)

El conjunt premiat inclou treballs d'escales molt diferents, des de petites places urbanes fins a extenses actuacions, totes elles amb la mateixa vocació de transformar la ciutat. Aquest mateix procés és el que va valorar uns anys més tard, al 1999, la institució britànica RIBA (*Royal Institute of British Architects*) concedint la medalla d'or a la ciutat de Barcelona, guardó que en tota la història del premi, des de 1848, era la primera vegada que es concedia a una ciutat, ja que fins al moment només s'havien assignat premis a arquitectes. El jurat va destacar la pragmàtica estratègia urbana i l'alt nivell de disseny i el va citar com a "*ejemplo más interesante de regeneración urbana que existe en la actualidad, y del que muchas otras capitales, incluida Londres, deberían tomar nota*" (*La Vanguardia*, 18 març 1999). També es va valorar la continuïtat d'aquesta estratègia d'actuació durant el període olímpic.

A part d'aquests dos premis concrets es poden localitzar contínues referències a les diferents hemeroteques mostrant el ressò de la trajectòria de l'equip d'arquitectes Piñón/Viaplana dins i fora de l'àmbit català, sobretot de la mà de periodistes culturals com Lluís Permanyer o Llàtzer Moix. A continuació s'ofereix una tria d'alguns articles dels quals es destaquen petits fragments per facilitar-ne la lectura. Al final, en motiu de la recent mort d'Albert Viaplana el passat 14 de maig de 2014, s'adjunten també tres obituaris destacats apareguts a la premsa local.

LA VANGUARDIA, 7 maig 1987, p. 23

JUEVES, 7 MAYO 1987

Cataluña

LA VANGUARDIA 23

Técnicos holandeses se interesan por la remodelación del Moll de la Fusta

Una comisión del departamento de Renovación y Diseño Urbano de la ciudad holandesa de Rotterdam estudia en Barcelona las últimas actuaciones de transformación y modernización emprendidas por el Ayuntamiento.

Esta comisión, representante de la ciudad que cuenta con el primer puerto comercial europeo, ha demostrado un especial interés por los proyectos relacionados con el entorno marítimo, especialmente por la remodelación llevada a cabo en el Moll de la Fusta, así como por la rehabilitación de la Barceloneta. En el caso del Moll de la Fusta, los representantes de la ciudad holandesa valoraron especialmente la fórmula de contacto empleada para unir la ciudad y el mar.

Según señaló el director de servicios de Proyectos Urbanos del Ayuntamiento barcelonés, Josep Antoni Acebillo, la experiencia barcelonesa, junto con algunas actuaciones realizadas en la ciudad italiana de Génova, será estudiada en unas jornadas que se celebrarán, el próximo mes de octubre, en Rotterdam.

Barcelona, sempre

Nos siguen, nos copian

La plaza dels Països Catalans es la que menos gustà a los ciudadanos de cuantas el Ayuntamiento ha derramado por toda Barcelona. Me parece lógico: es la más vanguardista. Pero también es la más original y la más creativa. Acabará por agradar y no tanto al ser cumplidamente terminada —falta la segunda etapa, al otro lado de la estación de Sants—, cuanto el discurrir del tiempo permita que la sensibilidad actual conecte con el diseño avanzado de Helio Piñón y de Albert Viaplana.

Por lo pronto, me satisface que en el libro "Architettura minimale a Barcellona", recién publicado por la prestigiosa editorial italiana Electa, del que es autor Ignasi de Solà-Morales, la plaza dels Països Catalans haya merecido no sólo siete páginas y un ramillete de ilustraciones, sino incluso los honores de la portada, en una espectacular imagen nocturna en color. Además, la obra que llevan entre manos Piñón-Viaplana, la del parque del Besòs, es comentada en otras cinco páginas.

Reconforta el interés que por el urbanismo que se practica en estos contornos demuestran en el extranjero. Solà-Morales explica en su interesante ensayo las razones que nos inducen básicamente a reestructurar, a construir sobre lo construido, a perfeccionar en vez de propiciar la expansión. Razones físicas, políticas y económicas lo justifican, pero en la historia damos con inúmeros precedentes.

Pero no sólo en el terreno de la creatividad de alta categoría artística y técnica Barcelona es de un tiempo a esta parte objeto de atención. "L'Uomo-Vogue", publicación de otro nivel pero también doblada de prestigio, sigue con interés renovado y confeso las actividades de nuestros indígenas.

Y en otro terreno bien distinto pero nada desdeñable, "Paris à la mode" es la consigna estampada en las novísimas camisetas lanzadas en la capital francesa; pues resulta que aparece diseñada con un logotipo calcado del gestual "Barcelona més que mai".

Estamos de moda y nos copian. Que dure.

LLUÍS PERMANYER

Nos siguen, nos copian

"Reconforta el interés que por el urbanismo que se practica en estos contornos demuestran en el extranjero."

Lluís Permanyer

Tusquets, Piñón-Viaplana, Bach-Mora y Torres-Martínez Lapeña-Canosa diseñan para la firma Escofet una gama de mobiliario urbano

Dentro de unos meses, los peatones de diversas ciudades europeas podrían sentarse en bancos públicos, alumbrarse con farolas y beber en fuentes firmadas por algunos de los profesio-

nales que actualmente ocupan la primera línea de la arquitectura barcelonesa. La centenaria empresa Escofet -pionera en la construcción de pavimentos hidráulicos- ha decidido lanzar

una nueva y revolucionaria línea de mobiliario urbano; y, a tal efecto, ha reclamado el concurso de cuatro de los más innovadores despachos de arquitectos de Barcelona: Tusquets, Pi-

ñón-Viaplana, Bach-Mora y Torres-Martínez Lapeña-Canosa. El fruto de esta colaboración, ahora en fase de prototipo y rodeado del mayor secreto, verá probablemente la luz poco

antes del próximo verano. De este modo, Escofet pretende reemprender su tradicional colaboración con arquitectos punteros, que se remonta a los años de Gaudí.

Un grupo de arquitectos catalanes sale a la conquista de las aceras europeas

Cuatro equipos de arquitectos barceloneses -los dirigidos por Oscar Tusquets, Piñón-Viaplana, Bach-Mora y Torres-Martínez Lapeña-Canosa- trabajan desde hace un año en un proyecto cuyo objetivo final no reside en albergar a personas e instituciones, sino en amueblar las aceras de las ciudades europeas. Cada uno de estos equipos ha diseñado y desarrollado a lo largo de los últimos meses bancos públicos, farolas, vallas, barreras arquitectónicas, fuentes y jardineras, por encargo de la empresa de pavimentos Hijo de E.F. Escofet, S.A. Dicha firma pretende responder a la demanda nacional e internacional en el sector del mobiliario urbano, acudiendo a profesionales de la arquitectura que han acreditado una línea innovadora y, a menudo, vanguardista. Escofet desea además entroncar, de este modo, con su centenaria tradición de contacto entre industria y cultura.

"El mío es un mérito modesto -manifiesta Emili Farré-Escofet, director general de la empresa-; me limito a reproducir la filosofía fundacional de nuestra casa, donde siempre se ha intentado ofrecer un producto industrial correctamente diseñado y relacionado con los movimientos culturales del momento. Por ello, cuando decidimos producir una nueva línea de mobiliario urbano, destinada a las ciudades españolas y a las del Mercado Común, nos pareció adecuado acudir a algunos de los despachos de arquitectos que vienen demostrando unos planteamientos más audaces. Creo que no nos hemos equivocado. Los prototipos que hemos mostrado a nuestros agentes en el extranjero han causado sensación."

Alud de ideas

Por lo que hace a la elección de los cuatro equipos de arquitectos, que han venido trabajando en líneas muy diversas -incluyendo desde las veleidades posmodernas hasta una abstracción casi geométrica, pasando por diversas expresiones del contextualismo-, Farré-Escofet afirma que "lo que hemos buscado ha sido huir del manierismo. Pretendíamos abrir un debate estilístico y conseguir unos productos que tuvieran algo de síntesis."

"Las condiciones que impusimos a los arquitectos -indica Xavier Güell, coordinador del proyecto- eran sencillas y abiertas. Debían diseñar un banco, una fa-

rola, una valla, una barrera, una fuente y una jardinera, utilizando como material el hormigón arquitectónico, que es uno de los que emplea habitualmente Escofet en sus producciones. Dejando a un lado unas indicaciones sobre las dimensiones más convenientes, el encargo dejaba, por lo demás, plena libertad. Los niveles de colaboración fueron, desde el primer momento, óptimos. Hemos recibido un alud de ideas."

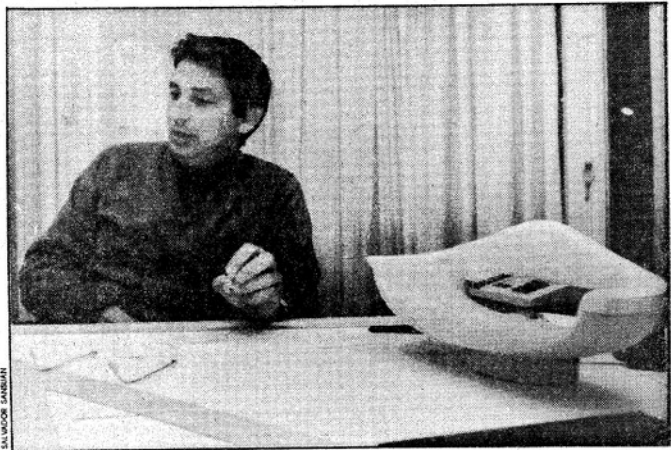
De entre todos los prototipos presentados -alrededor de medio centenar-, Escofet ha elegido ya unos quince, que son los que finalmente saldrán al mercado. Actualmente, se están perfilando los últimos detalles de los prototipos, que podrían dar paso a la producción el próximo verano.

Aunque la empresa se muestra cautelosa en lo referente a difusión y ventas, parece que ya hay contactos avanzados con varias ciudades europeas para la venta de este mobiliario urbano, que lleva el sello de la arquitectura barcelonesa de primera línea. "Es muy probable que tengamos encargos de Amberes, y también que actuemos en la Défense de París,

La nueva gama de bancos, farolas y fuentes se lanzará en verano

La empresa está ya en tratos con varias capitales

Tusquets, ante la maqueta de unos de los bancos

pero por ahora no creo prudente adelantar otros detalles", indica Farré-Escofet.

"Y en la propia Barcelona? ¿Cuál puede ser la implantación de este nuevo mobiliario en la capital catalana? Quizá también sea prematuro pronunciarse sobre este punto -indica Farré-Escofet-." La nuestra es una iniciativa estrictamente empresarial, pero

debo decir que desde el primer momento tuvimos el convencimiento de que sería una diana en nuestra propia ciudad."

Las prospecciones, en cualquier caso, deben haber arrojado resultados halagüeños, porque se está pensando en una segunda fase del proyecto. La empresa ha reclamado ya la colaboración, en un futuro próximo, de dos equipos de ar-

quitectos sevillanos: Vázquez Consuegra y Cruz-Ortiz. Respecto al material elegido -una variante del hormigón arquitectónico- Farré-Escofet indica que "se trata un producto noble y moldeable, que define el paisaje urbano, puesto que es permanente y resistente a los actos vandálicos". Por último, Xavier Güell justi-

fica la elección de profesionales de la arquitectura para estas labores de diseño indicando que "el arquitecto, a diferencia de otros profesionales, tiene una especial concepción del espacio urbano, que le permite definir unos elementos perfectamente integrables en el paisaje de la ciudad".

LLÀTZER MOIX

Detalle del mosaico del passeig de Gràcia que diseñó Gaudí

Gaudí, Domenech i Montaner, Puig i Cadafalch y Miró, entre los colaboradores de la firma

La empresa Hijo de E. F. Escofet, S. A., pionera en la construcción de pavimentos hidráulicos, baldosas, mobiliario urbano y hormigón arquitectónico, cumplió en 1986 su primer centenario. A lo largo de su historia, esta razón social ha buscado con frecuencia la colaboración de destacados artistas y arquitectos, hallándola en figuras como Alexandre de Riquer, Lluís Domenech i Montaner, Antoni Gaudí y Josep Puig i Cadafalch, Joan Miró, César Manrique y Josep M. Subirachs, entre otros.

Fundada en 1886, coincidiendo casi su nacimiento con el del Ensanche barcelonés proyectado por Ildefons Cerdà, Escofet tuvo a gala desde sus primeros tiempos el desarrollo de una tecnología propia y la sintonía con las corrientes estéticas del momento. Ya en su primer catálogo, aparecido en 1890, se incluían diseños de Alexandre de Riquer

-que sintonizaban con la corriente británica Arts & Crafts- y de Josep Pascó. Durante los años de expansión del movimiento modernista, Escofet recabó la colaboración de arquitectos como Lluís Domenech i Montaner, Josep Puig i Cadafalch, Antoni Gallissà, Tomas Moragas y Josep Font i Gumà.

Proyección

En 1906 fue el propio Antoni Gaudí quien se dirigió a Escofet para encargarle los mosaicos de la Casa Batlló, que construía en el passeig de Gràcia. Es precisamente esta vía barcelonesa la que refleja con mayor propiedad la relación de Escofet con su ciudad.

También en los primeros años del siglo Escofet inició su proyección fuera de la capital catalana, inaugurando sucursales en otras ciudades, y empezando a exportar a Latinoamérica.

En los años setenta Escofet añadió a su catálogo de pavimentos uno de mobiliario urbano, proyectado por diseñadores industriales. Posteriormente, la firma realizó nuevas colaboraciones con artistas. Fue Escofet la encargada de materializar el mosaico diseñado por Joan Miró para el Pla de l'Os de las Ramblas barcelonesas, así como los frisos para la ampliación del Ayuntamiento, que diseñó el escultor Josep M. Subirachs, o las jardineras arquitectónicas del canario César Manrique para el complejo "La Vaguada" de Madrid.

La proyección internacional de Escofet es también un hecho destacable durante los últimos años, en los que ha colaborado en el parque "La Vilette" de París, el proyecto Antigona de Montpellier, el aeropuerto de Riad, en Arabia Saudí, o el de Muscat, en Omán, trabajando siempre con destacados equipos de diseño arquitectónico.

"La centenaria empresa Escofet -pionera en la construcción de pavimentos hidráulicos- ha decidido lanzar una nueva y revolucionaria línea de mobiliario urbano; y, a tal efecto, ha reclamado el concurso de cuatro de los más innovadores despachos de arquitectos de Barcelona: Tusquets, Piñón-Viaplana, Bach-Mora y Torres-Martínez Lapeña-Canosa... De este modo, Escofet pretende reemprender su tradicional colaboración con arquitectos punteros, que se remonta a los años de Gaudí."

Llätzer Moix

LA VANGUARDIA, 6 juny 1988, p. 20

20 LA VANGUARDIA

Cultura

LUNES, 6 JUNIO 1988

El crítico inglés dictó una conferencia en el Institut d'Humanitats de Barcelona

Kenneth Frampton: la industria inmobiliaria está convirtiendo a los arquitectos en escenógrafos

Kenneth Frampton... estuvo el pasado viernes en Barcelona... Su breve estancia, que aprovechó para conocer las últimas obras de Viaplana/Piñón, y el puente de Santiago Calatrava en Bach de Roda/Felip II, concluyó con una conferencia en la que ensalzó la moderna arquitectura europea y enumeró los peligros que la amenazan.

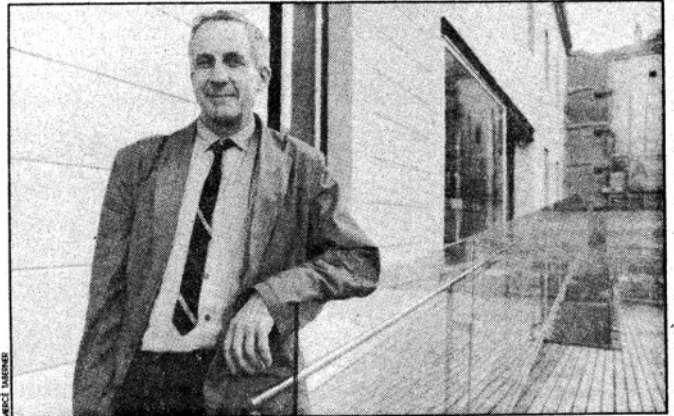
“Europa es afortunada porque en su seno han florecido ciudades-estado como Zurich o como Barcelona -indicó Frampton-. En estas ciudades, la cultura, propia y rica, ha permitido un diálogo estrecho entre la arquitectura y la sociedad local...”

“Cuando veo un apartamento de lujo o un gran edificio de oficinas en Estados Unidos, tiendo a pensar que el arquitecto está cediendo terreno, que se está convirtiendo en algo parecido a un escenógrafo. En las viejas ciudades europeas, la arquitectura reciente conserva mejor el componente cultural. Pero no hay que bajar la guardia. Grupos financieros americanos y japoneses están comprando terrenos en las capitales españolas, por sumas que parecen elevadas y que, sin embargo, pronto les permitirán hacer sustanciosos negocios inmobiliarios. La arquitectura que traerán estas empresas es la del arquitecto-escenógrafo. La unión de las fuerzas políticas y culturales locales es imprescindible para evitar que, también aquí, buena parte de la arquitectura sea poco más que un vehículo de la industria inmobiliaria”.

Esta grave advertencia, esta llamada de atención, resume la inquietud que le produce a Kenneth Frampton, decano de la escuela de arquitectura de la Universidad de Columbia, en Nueva York, el horizonte arquitectónico europeo. Frampton -autor del celebrado “A Critical History of Modern Architecture” y primera figura de la crítica mundial en esta disciplina- estuvo el pasado viernes en Barcelona, donde participó en el ciclo “Imatges de la ciutat contemporània: Imatges de Barcelona”, organizado por el Institut d'Humanitats en el Palau de la Virreina. Su breve estancia, que aprovechó para conocer las últimas obras de Piñón y Viaplana, y el puente de Santiago Calatrava en Bach de Roda/Felip II, concluyó con una conferencia en la que ensalzó la moderna arquitectura europea y enumeró los peligros que la amenazan.

“Europa es afortunada porque en su seno han florecido ciudades-estado como Zurich o como Barcelona -indicó Frampton-. En estas ciudades, la cultura, propia y rica, ha permitido un diálogo estrecho entre la arquitectura y la sociedad local. Este diálogo propició la consolidación de una corriente, el regionalismo crítico, que une ahora a su interés inicial la condición de bastión resistencial frente a la arquitectura del capitalismo multinacional.”

A pesar de que viste chaqueta verde, camisa azul y llamativa corbata a rayas con una naturalidad que diluiría por sí sola cualquier acusación de provincianismo, este inglés afincado en Estados Unidos desde hace veinte

Kenneth Frampton, fotografiado en la rampa de acceso al Centre d'Art Santa Mònica

“El regionalismo crítico une ahora a su interés inicial la condición de bastión resistencial”

años gusta de argumentar científicamente sus tesis: “habrá quien piense que una defensa del regionalismo crítico, de la arquitectura concebida en función de su medio natural, se basa necesariamente en razones demagógicas o mitológicas. Yo, por supuesto, no estoy de acuerdo con este punto de vista. Muy al contrario, intento demostrar que la defensa del regionalismo crítico se sustenta en razones topográficas, tectónicas y tipológicas”.

Olvidos

“La arquitectura del capitalismo olvida a menudo varias cosas -añadió Frampton-. Por ejemplo, que el fruto de un proyecto arquitectónico no es sólo un objeto, sino también una contribución a la definición de un entorno. Que la arquitectura, a diferencia de otras artes, está construida, y que ello significa que parte de su poética reside precisamente en la expresividad de esa construcción. Y que la arquitectura, como parte de un legado cultural, no sólo transforma los lugares: transforma asimismo sus culturas. Como dijo el portugués Alvaro Siza, los arquitectos no inventan nada, pero transforman la realidad.”

cargo que han recibido, independientemente de su localización.”

Cerrado el capítulo estudiantil, llegaron los elogios dirigidos a los profesionales: “La arquitectura realizada en España durante los últimos veinte años figura entre las más interesantes de cuantas he visto. Obras como las “Cocheras” de Coderch, la plaça dels Països Catalans de Piñón y Viaplana, el Velódromo de Bonell, y otros trabajos de compañeros afincados en Madrid, como De la Sota, Moneo o Cabrero, conservan todo el componente cultural consustancial a la arquitectura, amenazado ya en otros países, y también aquí en un futuro próximo”.

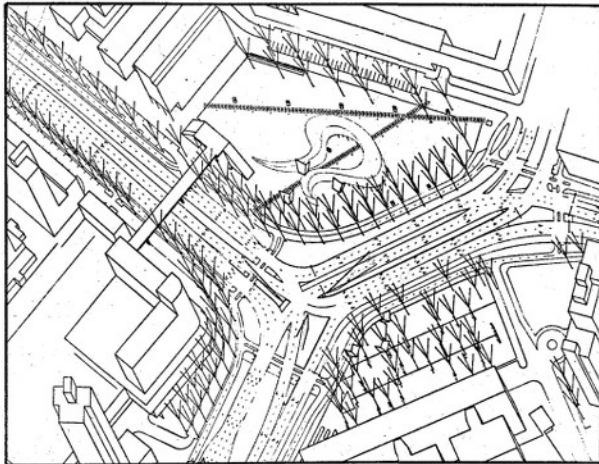
¿Quién ganará la batalla? Ante esta última cuestión, Frampton sacó a la luz su optimismo, agazapado a lo largo de la conversación: “También la industria inmobiliaria es manipulable; en especial, si se la mantiene bajo control.”

LLÀTZER MOIX

“La arquitectura realizada en España durante los últimos veinte años figura entre las más interesantes de cuantas he visto. Obras como las “Cocheras” de Coderch, la plaça dels Països Catalans de Piñón y Viaplana, el Velódromo de Bonell, y otros trabajos de compañeros afincados en Madrid, como De la Sota, Moneo o Cabrero, conservan todo el componente cultural consustancial a la arquitectura, amenazado ya en otros países, y también aquí en un futuro próximo”.

Llätzer Moix

La cosecha de las "plazas duras" de Barcelona ya es una realidad. Rotterdam acaba de encargar a Piñón-Viaplana y Bach-Mora, dos despachos de arquitectos locales cuyas obras públicas levantaron fuerte polémica, la remodelación de dos importantes espacios urbanos. En ambos —la puerta sur de la ciudad, y un área comunitaria en un viejo barrio obrero—, los arquitectos barceloneses emplearán un lenguaje arquitectónico iniciado aquí, y cuyos primeros frutos extranjeros serán realidad en el curso de 1990.

Axonometría de la Zuidplein, con su cruce y, arriba, la "plaza dentro de la plaza"

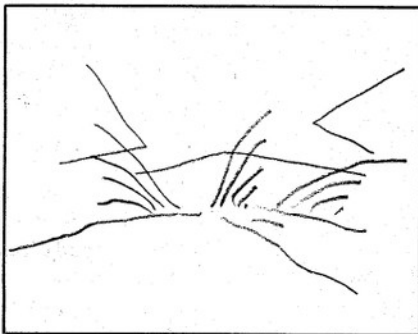
Piñón-Viaplana y Bach-Mora remodelarán sendos espacios urbanos en Rotterdam

La cosecha de las "plazas duras"

Los equipos de arquitectos barceloneses Piñón-Viaplana y Bach-Mora, autores de algunas de las llamadas "plazas duras" de nuestra ciudad, construirán sendas plazas en la villa holandesa de Rotterdam, en lo que puede considerarse como la primera "exportación" de un estilo de proyectos urbanos que ha levantado ruidosas polémicas entre nosotros a lo largo de la década en curso.

Las opiniones cruzadas que aquel tipo de proyectos despertaron en Barcelona no parecen encontrar eco en Holanda. Según Anne-Marie Devolder —una de las directivas del proyecto "Rotterdam'88: la ciudad como escenario", en el que se enmarca la remodelación de estos tres espacios— "invitamos a Piñón-Viaplana y Bach-Mora a participar en un concurso restringido porque conocíamos sus trabajos en Barcelona y nos gustaban mucho. Los proyectos que nos han presentado no nos han defraudado. Son superiores a los de sus competidores. Y por ello los hemos elegido".

"Rotterdam'88" —un festival interdisciplinar que se ha desarrollado a lo largo de este año— preveía en su apartado arquitectónico la renovación de tres plazas: las de Bospolder, Zuid y Eendrachtst. El proyecto de Bach y Mora para la primera derrotó al de su competidor belga Robbrecht. El trabajo de Piñón y Viaplana para Zuid se ha impuesto sobre el del equipo holandés Gudmundson-Warnau. Y el del holandés Kömerling para Eendrachtst ha vencido al del italiano Cantafora. El éxito de las propuestas llegadas desde Barcelona ha sido, por tanto, completo.

Este esbozo resume, según Piñón y Viaplana, su proyecto: los tres ángulos superiores reflejan las cornisas; los haces centrales, las pantallas; y, las líneas inferiores, el tráfico

Mientras que el proyecto de Bach-Mora —según se adelantaba en la edición de ayer de «La Vanguardia»— preveía una intervención sobre una superficie de una hectárea, el de Piñón-Viaplana debe resolver un espacio cinco veces mayor. "Zuidplein" —indican los arquitectos barceloneses— es algo así como la puerta sur de Rotterdam, el punto por el que el tráfico rodado penetra en la ciudad. Este cruce, acompañado por un espacio similar que debíamos ordenar, era el eje del proyecto, un lugar al que era preciso dotar de nueva personalidad, de la identidad que le faltaba.

"Lo tradicional en estos casos —prosiguen los arquitectos— es colocar una puerta, un arco de entrada. Nosotros nos inclinamos por tres pantallas, de grandes dimensiones, que los auto-

movilistas superarán, con la sensación de que las atraviesan; de que, al cruzarlas, penetran en la ciudad".

Solución elegante

Las mencionadas pantallas —cuyas longitudes oscilan entre los 17 y los 32 metros, mientras sus alturas varían entre los doce y los quince— serán construidas con un material todavía no determinado, y estarán perforadas, de modo que dejen pasar el viento, la luz, y permitan ver a través de ellas. Dichos elementos centrales, dispuestos a modo de estrella de tres puntas en el centro del cruce, estarán acompañados de otros de mayores dimensiones, y de no inferior espectacularidad.

"Una vez conseguido ese efecto de entrada —añaden Pi-

ñón y Viaplana—, pensamos en la necesidad de acotar el espacio. Para conseguirlo, hemos proyectado unos perfiles, a modo de cornisas suspendidas en el aire, a unos 25 metros de altura, que enmarcarán el cruce y conseguirán hacerse evidentes reflejando la luz que reciben de unos focos colocados a tal efecto. Cada una de dichas cornisas metálicas, aguantadas por delgados pilares, tendrá unos noventa metros de longitud, y cubrirá una línea de árboles plantados sobre las aceras. Creemos que el conjunto reforzará visualmente la función de este espacio, que es la de repartir el tráfico".

Aunque son conscientes de que el encargo holandés les ha llegado gracias a su Plaça dels Països Catalans de Barcelona, arquetipo de las llamadas "plazas duras", Piñón y Viaplana no creen que la Zuidplein de Rotterdam responda a tal definición. "En la parte del cruce, obviamente, no hemos tenido más remedio que recurrir a elementos rígidos. Pero a su lado, hemos proyectado una plaza dentro de la plaza, en la que no faltan vegetales". Sea cual sea la importancia de unas piezas y de otras, el conjunto del proyecto ha sido calificado por Anne-Marie Devolder como "una solución de gran elegancia, que hizo muy fácil la tarea del jurado".

Tanto el proyecto de Piñón-Viaplana como el de Bach-Mora —este último, según indicó Devolder a «La Vanguardia», deberá sufrir algunas modificaciones, debido a problemas técnicos— estarán construidos en el curso de 1990.

LLÀTZER MOIX

Piñón-Viaplana y Bach-Mora remodelarán sendos espacios urbanos en Rotterdam

...construirán sendas plazas en la villa holandesa de Rotterdam, en lo que puede considerarse como la primera "exportación" de un estilo de proyectos urbanos que han levantado ruidosas polémicas entre nosotros a lo largo de la década en curso.

...Según Anne-Marie Devolder —una de las directivas del proyecto "Rotterdam'88: la ciudad como escenario", en el que se enmarca la remodelación de estos tres espacios— "invitamos a Piñón-Viaplana y Bach-Mora a participar en un concurso restringido porque conocíamos sus trabajos en Barcelona y nos gustaban mucho. Los proyectos que nos han presentado no nos han defraudado. Son superiores a los de sus competidores. Y por ello los hemos elegido".

Llàtzer Moix

Torres-Lapeña y Viaplana-Piñón exhiben sus proyectos en París

Los equipos... representan a España, entre dieciocho equipos internacionales de arquitectos en "Temps sauvage et incertain", exposición de proyectos que se abrirá el 19 de abril en el Instituto Francés de Arquitectura de París, para luego pasar a la "Fondation Claude Nicolas Ledoux" y más tarde al "Deutsches Architekturmuseum" de Francfort.

...Cuatro realizaciones definen el trabajo de Albert Viaplana (1933) y Helio Piñón (1942): inmueble de la calle Galileo... Plaça de Sants... Dispensari Sant Hipòlit de Voltregà... Parc del Besòs... y un hotel... Y dos proyectos: Cámara de diputados de Huesca... y sede del Col·legi d'Arquitectes de Valencia.

Óscar Caballero

Torres-Lapeña y Viaplana-Piñón exhiben sus proyectos en París

París. (De nuestro colaborador). - Los equipos Lapeña-Torres y Viaplana-Piñón, de Barcelona, representan a España, entre dieciocho equipos internacionales de arquitectos, en "Temps sauvage et incertain", exposición de proyectos que se abrirá el 19 de abril en el Instituto Francés de Arquitectura de París, para luego pasar a la "Fondation Claude Nicolas Ledoux" y más tarde al "Deutsches Architekturmuseum" de Francfort.

"Los arquitectos exponen sus realizaciones más significativas -explica el comisario, Patrice Goulet- a través de 23 maquetas de arquitectura, 150 telefax, seis diaporamas y 23 álbumes, que el visitante puede consultar, con planos, esbozos y detalles de la ejecución de cada proyecto."

José A. Lapeña (1941) y Elías Torres (1944) presentan sus obras de la Casa Boenders (Ibiza, 1983), restauración de la iglesia de l'Hospitalet (Ibiza, 1984), restauración del castillo Bellver (Palma de Mallorca, 1986), y jardines de la Villa Cecilia (Barcelona, 1986). Proyectos: ampliación y transformación de "El Corte Inglés" de Barcelona y la casa Rouchwerk, de Nueva Orleans.

El caos de las ciudades

Cuatro realizaciones definen el trabajo de Albert Viaplana (1933) y Helio Piñón (1942): inmueble de la calle Galileo (Barcelona, 1983), Plaça de Sants (Barcelona, 1985), Dispensari Sant Hipòlit de Voltregà (1986), Parc del Besòs (Barcelona, 1986) y un hotel (Barcelona, 1989). Y dos proyectos: Cámara de Diputados de Huesca (1974) y sede del Col·legi d'Arquitectes (Valencia, 1977).

"Vivimos en medio de proyectiles -escribió Michel Serres y la exposición los adopta como emblema- . construir no es otra cosa que inmovilizarlos." Por su parte, Patrice Goulet dice que "reunir maquetas, dibujos, fotografías de obras aisladas de su contexto, aparentemente dispersas, para inventar una estructura, elaborar una hipótesis, descubrir un principio inteligible, es el objetivo de la exposición". Esta fijación es tanto más urgente y necesaria porque vivimos un retorno acelerado a un dinamismo hacia el Estado salvaje. En efecto, nada parecido a una "regla de oro", ninguna construcción racional, parecen disimular el caos de las ciudades actuales".

Jean Nouvel (Instituto del Mundo Árabe, Torre del Infinito), Renzo Piano (Centro Pompidou, aeropuerto de Osaka), Gaetano Pesce (Les Halles, rascacielos del "Chicago Tribune"), Kinya Maruyama (inmueble Fujima, en Tokio), James Wines (Museo de Arte Moderno de Francfort), Lucien Kroll (Academia de Expresión de Utrecht) y William Alsop (Museo de Arte Moderno de Hamburgo) son algunos de los arquitectos que abrieron sus archivos para la exposición.

ÓSCAR CABALLERO

Aumenta el número de profesionales catalanes llamados a construir fuera de España

Martorell/Bohigas/Mackay, Piñón/Viaplana, Bach/Mora, Joan Busquets, Oscar Tusquets, Emili Donato y Alfred Arribas, entre otros, son arquitectos basados en Barcelona que, actualmente,

compaginan su actividad aquí con encargos en el extranjero. La afluencia de profesionales foráneos a Barcelona tiene su reverso en este creciente grupo de arquitectos catalanes que, de un tiempo a esta

parte, "exportan" diseños urbanos, "plazas duras", edificios, bares modernos y otras tipologías constructivas alumbradas en la Barcelona de los años ochenta. Francia, Japón, Holanda e Italia son al-

gunos de los países que han seguido con curiosidad el desarrollo reciente de la arquitectura en Barcelona y que, a la vista de sus frutos, han optado por cursar encargos a diversos profesionales catalanes.

La arquitectura barcelonesa cruza fronteras

Durante los últimos meses se ha hablado mucho de la presencia en Barcelona de afamados arquitectos extranjeros, llamados por las instituciones locales para levantar diversas obras. Para unos, estas invitaciones respondían al lógico intercambio propio de la aldea global. Para otros, a un ataque de papanatismo.

Se ha hablado mucho del pabellón deportivo de Arata Isozaki, del Museu d'Art Contemporani de Barcelona proyectado por Richard Meier, del Palau Nacional rehabilitado por Gae Aulenti, de la torre de comunicaciones de Norman Foster y de las contribuciones de Hans Hollein, de I. M. Pei o de Frank Gehry. Y quizás se pudiera dar parte —solo parte— de razón a quienes ven en esta pacífica invasión poco más que papanatismo si no se hubiera consolidado, durante los últimos meses, un flujo de signo opuesto. Un flujo favorecido tanto por el protagonismo que ha alcanzado Barcelona en la escena internacional como por los méritos de sus profesionales.

A lo largo de ese período, algunos arquitectos barceloneses han recibido encargos procedentes de otros países. Los ideólogos del reciente desarrollo urbanístico barcelonés, los creadores de sus villenidias "plazas duras", ciertos profesionales de personal trayectoria, y también los autores de los bares y discotecas que configuran el singular circuito de la "noche diseñada" barcelonesa, han sido llamados a reproducir sus actuaciones a muchos kilómetros de su ciudad.

La arquitectura barcelonesa de los ochenta parece, por tanto, un valor que gana enteros día a día en el mercado internacional.

Los pioneros

Dejando a un lado la actividad de Ricardo Bofill, de Manuel Núñez o de Santiago Calatrava (por citar tres casos bien conocidos), que tenían instaladas parte de sus oficinas en el extranjero y trabajaban regularmente fuera de nuestro país, a principios de los ochenta, uno de los pocos despachos barceloneses que tenía encargos

Martorell, Bohigas y Mackay ultiman su propuesta para una plaza de Siena

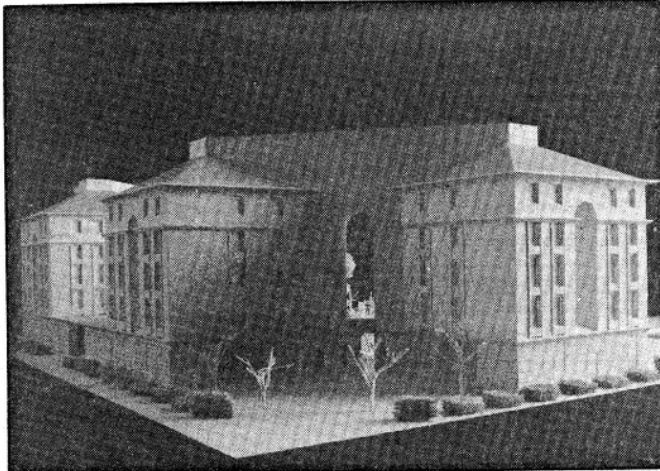
Tusquets y Arribas trabajan en varias obras para Japón

Busquets, Piñón, Viaplana, Bach y Mora proyectan para Rotterdam

foráneos era el formado por Josep Maria Martorell, Oriol Bohigas y David Mackay.

Pero el caso de Martorell/Bohigas/Mackay (MBM) solo era, a principios de nuestra década, un indicio de lo que sucedería más tarde. Porque la verdadera "exportación" de algunas de las más características expresiones de la arquitectura barcelonesa reciente llegaría a partir de 1985.

Desde entonces —tímidamente primero, con prometedora frecuencia después—, Barcelona ha generado más allá de sus límites diversas reediciones o adaptaciones de sus aportaciones al debate arquitectónico internacional. O está a punto de hacerlo. Junto a MBM, han recibido ya encargos para trabajar fuera los equipos integrados por Helio Piñón y Albert Viaplana y por Jaume Bach y Gabriel Mora. También Joan Busquets, Oscar Tusquets, Emili Donato y Alfred Arribas, entre otros. Unos han participado en concursos y los han ganado. Otros han recibido la propuesta de trabajo directamente.

Maqueta del edificio proyectado por Oscar Tusquets para Fukuoka (Japón)

De todos ellos, Martorell/Bohigas/Mackay son los que han mantenido una más amplia actividad exterior. En 1985 presentaron a concurso su proyecto para la construcción de un bloque de viviendas en la Kochstrasse de Berlín; lo ganaron y actualmente lo están construyendo. En 1986 fueron invitados a participar en un concurso de ideas para la remodelación del casco antiguo de Nápoles. En 1987 recibieron el encargo de levantar un hotel en Puerto Vallarta (México), actualmente en construcción. Ese mismo año proyectaron también la nueva embajada de España en la capital de la República Federal de Alemania —ahora en construcción—, dentro de un programa de renovación de las sedes diplomáticas hispanas en el que también participan, entre otros, arquitectos como Sainz de Oiza, De las Casas o Peña Gancheui. Todavía en 1987, participaron en un concurso de ideas promovido por la Triennale di Milano para la remodelación de una parte de la ciudad. Y, en 1988, acudieron a otro concurso de

ideas —al que fue invitado otro barcelonés, Manuel de Solà-Morales—, esta vez celebrado en Nápoles.

Junto a todas estas obras, proyectos e ideas, Martorell/Bohigas/Mackay andan ahora enfrascados en la fase final de un concurso cuyo objetivo final es la remodelación de una plaza de la localidad italiana de Siena. "Siena —indica Oriol Bohigas— tiene alguna de las mejores plazas del mundo. La Piazza del Campo, sin ir más lejos, es una de las primeras construidas con criterios arquitectónicos. Una auténtica maravilla. Para nosotros, que hemos estudiado repetidamente en Barcelona la remodelación de espacios urbanos de este tipo, conseguir el proyecto de Siena sería un verdadero sueño."

Los tres miembros de este estudio barcelonés deberán esperar hasta el próximo verano para conocer su suerte en Siena, donde su proyecto se enfrenta al del alemán Ungers y al del italiano De Carlo. Entretanto, nuevos clientes extranjeros han llamado a su puerta.

Uno les ha pedido una sede para el Palacio de Congresos de Toulouse. Otro, la remodelación del puerto de Montreal.

Por su parte, el arquitecto Joan Busquets, coordinador de los servicios de planificación urbana de Barcelona —área en la que Oriol Bohigas tuvo una relevante responsabilidad— fue invitado hace dos años a cooperar en la remodelación de la villa holandesa de Rotterdam. Junto a Arets, Van den Bergh, Koolhaas, Ciriani, Tschumi, Brandt, Belmond, Nicolini y otros profesionales europeos, Busquets ha trabajado en un proyecto cuyos ejes son el soterramiento de la línea de ferrocarril que actualmente divide el centro de la ciudad, y la transformación de la zona en la que antes se asentaba el puerto comercial, ahora desplazado hacia la franja costera. A fines de año, el Architecture International Rotterdam y la compañía de ferrocarril elegirán las ideas más interesantes entre todos los proyectos presentados.

Rotterdam es también la ciudad europea que ha reclamado la

colaboración de otros dos equipos de arquitectos barceloneses —Helio Piñón y Albert Viaplana, Jaume Bach y Gabriel Mora—; en este caso, para remodelar sendas plazas.

Piñón y Viaplana son los autores de la plaza de los Países Catalans, en Sants, una de las obras más singulares y creativas del reciente urbanismo barcelonés, que en su día despertó opiniones encontradas. Mientras se sucedían estas disputas domésticas, las principales publicaciones arquitectónicas internacionales realizaban reportajes sobre la obra, considerada en medios profesionales como un novedoso elemento en el debate constructivo. Bach y Mora, a su vez, realizaron sus propias aportaciones a esta línea con varias obras, entre ellas la Plaça del Sol.

Según indicó a "La Vanguardia" Anne-Marie Devolder —directiva del proyecto "Rotterdam '88: la ciudad como escenario", "invitamos a Piñón/Viaplana y Bach/Mora a participar en un concurso restringido porque conocíamos sus trabajos en Barcelona y nos gustaban mucho. Los proyectos que presentaron no nos han defraudado. Son superiores a los de sus competidores. Y por ello los elegimos".

De París a Japón

Lejos de estas propuestas, Oscar Tusquets —que años atrás realizó un encargo más allá de nuestra fronteras, en la isla de Pantelleria junto a su ex socio Lluís Clotet— ha recibido en los últimos meses nuevas propuestas de trabajo arquitectónico procedentes del extranjero.

Una de ellas le llegó de París, donde ya está a punto de empezar a construir tres restaurantes en el parque de la Villette. "Son muchos los arquitectos de diversas nacionalidades invitados a colaborar en el proyecto —indica Tusquets—, pero parece que la propuesta de nuestro estudio para los tres restaurantes (una de las diversas construcciones previstas), es una de las pocas que pueden ser ac-

Francia, Japón, Holanda e Italia son algunos de los países que han seguido con curiosidad el desarrollo reciente de la arquitectura en Barcelona y que, a la vista de sus frutos, han optado por cursar encargos a diversos profesionales catalanes.

...La arquitectura barcelonesa de los ochenta parece, por tanto, un valor que gana enteros día a día en el mercado internacional.

...Piñón y Viaplana son los autores de la plaza de los Países Catalans, en Sants, una de las obras más singulares y creativas del reciente urbanismo barcelonés, que en su día despertó opiniones encontradas. Mientras se sucedían estas disputas domésticas, las principales publicaciones arquitectónicas internacionales realizaban reportajes sobre la obra, considerada en medios profesionales como un novedoso elemento en el debate constructivo.

Aumenta el número de profesionales catalanes llamados a construir fuera de España

Los modelos generados aquí a lo largo de los años ochenta son adoptados en diversos países

medidas de modo razonable. El proyecto ejecutivo está listo y el inicio de la construcción es inminente. Serán dos restaurantes de planta rectangular y otro de planta ovoidal, recubiertos de mármol blanco.

"Otra interesante propuesta de trabajo en el extranjero que ahora tengo entre manos —prosigue Tusquets— procede de Japón. Por encargo de la compañía Fukuoka Jisho, Arata Isozaki ha urbanizado una pequeña isla en la localidad de Fukuoka, y ha encargado a seis arquitectos nacidos después de 1940 la realización de otros tantos bloques de viviendas; se trata de Rem Koolhaas, Osamu Ishiyama, Christian de Portzamparc, Mark Mack, Steven Holl y yo".

"La obra de nuestro estudio es un bloque de unas cuarenta viviendas de ochenta o noventa metros cuadrados, una superficie muy respetable para las medidas al uso en Japón —afirma Tusquets—. La semana que viene viajaré hacia Japón para asistir a una exposición en la que se presentan los proyectos de los seis arquitectos. Si todo va bien, las obras empezarán después del verano, y está previsto que terminen en la primavera del próximo año".

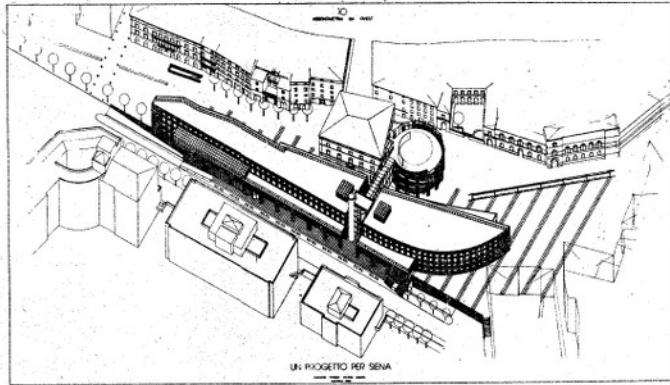
Además de estos encargos de

París y de Fukuoka, Tusquets trabaja actualmente también en los proyectos de un edificio de servicios para el barrio Antigone de Montpellier y en el de una nueva manzana de Nimes, cuyo alcalde Jean Bousquet, amante de los toros y de la arquitectura, ha conseguido ya que Gregotti le construyera un estadio, Foster una "mediateca" y Stark algún edificio.

Nimes es también el enclave al que ha sido llamado Emili Donato, otro arquitecto barcelonés, con el encargo de levantar una residencia con amplios servicios médicos para jubilados. "Me invitaron a participar en un concurso restringido, junto a otros cuatro arquitectos, todos ellos de nacionalidad francesa —declara Donato—. Presenté el proyecto y lo eligieron. Es un edificio de ocho mil metros cuadrados cuyo inicio está previsto para inicios de 1990."

La estética del ocio

Grandes espacios, planes urbanísticos, plazas, edificios de viviendas o de servicios son algunas de las especialidades reclamadas por clientes extranjeros a los arquitectos establecidos en Barcelona. Pero no las únicas. Los promotores de otros países se han fijado también en los bares y restaurantes modernos de nuestra ciudad,

A la izquierda, perspectiva de la intervención propuesta por el despacho barcelonés de Martorell, Bohigas y Mackay para una plaza del casco histórico de la localidad italiana de Siena

en las afueras de Tokio. Ganó el concurso y ya está empezando a trabajar en el proyecto, "que es magnífico, porque te ofrece plena libertad: tan solo estás condicionado por un volumen".

"Los japoneses, a diferencia de los occidentales, están un poco aburridos de la estética racionalista y aprecian sobremanera las propuestas arriesgadas. Además, no tienen problemas de dinero y pueden permitirse el lujo de contratar a arquitectos del más lejano rincón del mundo: el desorbitado costo del metro cuadrado convierte en relativamente irrisorios los honorarios del profesional más caro."

Hay otros arquitectos barceloneses con proyectos en el extranjero. Varios de ellos prefieren, por prudencia, no aparecer en estas páginas hasta tener asegurados sus contratos. Y la cifra seguirá creciendo, porque junto al valor intrínseco de cada uno de los nombres en liza, las figuras de la arquitectura representan cada día más un valor de cambio para las instituciones y los promotores que las contratan.

LLÀTZER MOIX

otra de sus recientes señas de identidad arquitectónica. Hace un par de años, Gabriel Ordeig —coautor de "Bijou" y autor de "Si Si Si"— terminó un bar en París. Ahora le ha tocado el turno a Alfred Arribas —coautor de "Network" y autor de "Velvet", de "Gambirius" o de "Louie Vega"—, a quien le han encargado una discoteca-bar-restaurant de mil quinientos metros cuadrados en Japón.

"El pasado verano —recuerda Arribas— apareció por Barcelona Shi Yu Chen, un agente chino que trabaja para promotores japoneses. Sabía que aquí se habían he-

cho bares y restaurantes con nuevos criterios y tenía un cliente —la empresa Jasmac— interesado en contactar con arquitectos locales. Yu Chen visitó las obras barcelonesas y vino a verme. Me invitó a Japón. Fui y me propusieron hacer este gran espacio interior en un hotel diseñado por Aldo Rossi en la localidad de Hakata. El proyecto era muy interesante y, además, estaba rodeado por otros cuatro bares, encargados, respectivamente, al propio Rossi, a Ettore Sottsass, al japonés Kuramata y a Gaetano Pesce. Acepté encantado".

"Puesto que querían algo que representara la onda barcelonesa —añade Arribas—, me he rodeado para este proyecto de un equipo en el que hay diseñadores gráficos, de equipamientos o restauradores catalanes. Juntos hemos trabajado en equipo para el proyecto, que entregaremos este verano."

El movimiento genera nuevos planes. Al poco de andar enfrascado con este proyecto en Hakata, Arribas fue invitado a participar en un concurso de méritos, cuyo objetivo era la construcción de un edificio de varias plantas para la empresa automovilística Mazda

Aumenta el número de profesionales catalanes llamados a construir fuera de España.

Los modelos generados aquí a lo largo de los años ochenta son adoptados en diversos países.

Llàtzer Moix

LLUÍS PERMANYER

BARCELONA

SEMPRE

EL ALCALDE MARAGALL no se cansa de repetir que Barcelona es la ciudad del mundo que exhibe mayor densidad de diseño por metro cuadrado. Cuánta razón tiene. De ahí que bien valga la pena prestar atención a algunas novedades editoriales y que hacen hincapié precisamente en esta característica diferencial por la que tanto nos admiran.

Se trata de tres libros que acaban de ser publicados por Gustavo Gili. Me parece perfecto que sea precisamente este sello editorial, pues desde antiguo está consagrado al diseño en cualquiera de sus más variadas manifestaciones y goza de un prestigio merecido.

"Arquitectura modernista en Cataluña", de **R. Lacuesta** y **A. González**, selecciona un buen ramillete de construcciones en las que triunfa de una forma absoluta el latigazo. Sobre un total de 151 fichas de obras, 118 corresponden a piezas que aún se pueden contemplar en Barcelona. Cada edificio, además de un texto muy ceñido, viene ilustrado con una fotografía y el plano.

"Barcelona design guide" —en castellano e inglés— ha sido escrita por **Juliet Pomés Leiz** y **Ricardo Feriche**. Hacia falta un libro como el presente, que además de escoger nos diera tanta información útil al respecto. Contiene textos muy breves, pero en los que cada palabra pesa lo justo y viene realizada por juicios de valor que son muy de agradecer. De hecho consiste en un itinerario por la arqui-

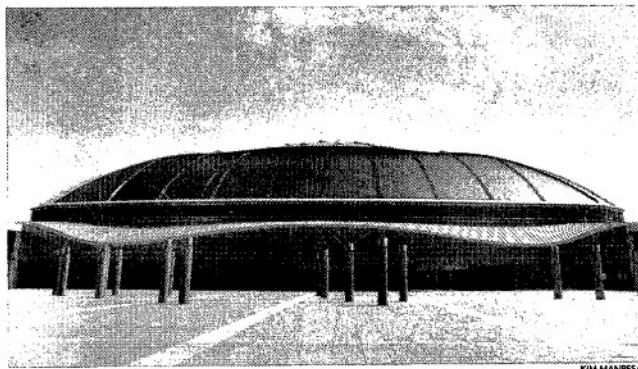
¿Bailas o miras el diseño?

tectura clásica y la contemporánea. Pero a renglón seguido de los diversos itinerarios que nos proponen, aportan una serie de fichas sobre restaurantes, bares, cafés, tiendas, lugares de ocio en su sentido más amplio, direcciones útiles y toda una serie de informaciones que hemos de saber o bien tener siempre muy a mano. Puesto que se trata de un trabajo de autor muy bien hecho, voy a formularles unos ruegos de cara a la próxima edición, que la habrá, seguro. Que en la referencia a la papelería Teixidor incluyan al

relevante arquitecto modernista que la proyectó: **Manuel Joaquim Raspall**. No he sabido encontrar El Molino, y creo que no puede faltar, no sólo porque es un "must" del café concierto, sino porque además es una pieza que milagrosamente ha llegado intacta hasta nuestros días, también obra de Raspall. También eché en falta el Café de la Ópera.

"Barcelona. 1980-1992. Arquitectura y ciudad" es otro libro de gran interés. Incluye textos relevantes de tres autores. **Vittorio Magnana Lampugnani** sentencia que "Berlín y Barcelona son los dos laboratorios más importantes de la arquitectura y el urbanismo contemporáneos". **Oriol Bohigas** realiza un atractivo y comprometido ensayo sobre las obras relacionadas con la actividad deportiva. **Peter Buchanan**, que aborda las obras no deportivas, principia afirmando: "El año 1983 fue testigo de la apertura al público de la plaza dels Països Catalans, y supuso el inicio de una serie de acontecimientos que reclamaban la atención de los arquitectos del mundo". Bien está, ya que en estos contornos es una obra que no ha sido apreciada, que nos vengan voces autorizadas del extranjero y valoren la plaza creada por Piñón/Viaplana.

Libros que nos ponen al día y nos informan cumplidamente con el fin de quedar como está mandado cuando los extranjeros vengan y nos pidan ser guiados por la ruta del diseño.

El Palau Sant Jordi, una joya del diseño arquitectónico

"Barcelona. 1980-1992. Arquitectura y ciudad" es otro libro de gran interés. Incluye textos relevantes de tres autores.

...Peter Buchanan, que aborda las obras no deportivas, principia afirmando: "El año 1983 fue testigo de la apertura al público de la plaza dels Països Catalans, y supuso el inicio de una serie de acontecimientos que reclamaban la atención de los arquitectos del mundo".

Lluís Permanyer

III.4.1. Obituaris

O B I T U A R I - EL PAÍS, 17 maig 2014, p. 54

Albert Viaplana, imprescindible arquitecto vanguardista

Contribuyó de forma decisiva a dibujar el actual paisaje urbano de Barcelona

JOSEP MARIA MONTANER

El arquitecto Albert Viaplana i Veà (Barcelona, 1933) falleció el pasado miércoles. Viaplana trabajó junto a Helio Piñón entre 1974 y 1997 y la obra del estudio Viaplana-Piñón, que surgía del contexto de la llamada Escuela de Barcelona, de raíz realista y contextualista, significó a finales de los años setenta una fuerte ruptura por la búsqueda conceptual, esencialista y abstracta, próxima a los Five Architects neoyorkinos, especialmente Peter Eisenman y John Hedjuk.

Sus primeras obras fueron en su mayoría viviendas, como la casa Jiménez de Parga en La Garriga (1976). Más adelante emprendieron una sistemática experimentación, con proyectos muy influyentes, aunque no se realizaran, como el que ganó el concurso de la nueva sede del Colegio de Arquitectos de Valencia (1977). De forma escalonada y repetitiva, consiguieron una inolvidable propuesta intemporal y minimalista, expresada con unas líneas lo más abstractas, simples y anónimas posibles, para que cualquiera los pudiera utilizar y continuar.

Este proceso, que tuvo una pieza complementaria en el parque del Besòs, en Sant Adrià (1984), culminó con la plaza dels Països Catalans, frente a la estación de Sants (1981-1983), modelo de las nuevas plazas promovidas por el Ayuntamiento socialista de Barcelona. Más allá de su abstracción,

Albert Viaplana en 2008, trabajando en el proyecto de la plaza de Lesseps. / CARLES RIBAS

la plaza está llena de detalles humanos, inspirados en Christopher Alexander, y de citas poéticas, como el gato de chapa.

Tras algunas obras en que este racionalismo de base sintonizaba con una visión poética de la experiencia espacial, como el Centro de Arte Santa Mónica (1985-1992) o el hotel Hilton en la Diagonal (1987-1990), Viaplana y Piñón realizaron la que está considerada su mejor obra y que es uno

de los hitos más emblemáticos de Barcelona: el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (1990-1993), remodelando el antiguo complejo de la Casa de la Caritat. Se conservaron tres de las cuatro partes del edificio y se construyó una totalmente moderna, con la fachada de cristal y una escalera mecánica a toda altura. En la parte más alta, la fachada se inclina y refleja la ciudad. De esta manera, la modernidad se convierte

en recurso hermenéutico que relaciona el pasado con el presente; el cristal consigue presentar las huellas de la memoria urbana.

En aquellos años, a finales de los ochenta, principios de los noventa, Viaplana era uno de los arquitectos más influyentes del panorama español. Profesor en la Escuela Técnica de Arquitectura de Barcelona desde 1971, donde se había titulado en 1966 y donde pasó a ser catedrático de Proyec-

tos en 1988 hasta su jubilación en 1999, Viaplana era un auténtico oráculo por su honestidad conceptual, sus dibujos y diagramas, y sus ideas tan pedagógicas.

Aunque su influencia fue quedando en segundo término, más tarde realizó polémicas y trascendentes obras, como la plaza Lesseps (2001), tras un proceso de participación vecinal, o la de Europa en L'Hospitalet de Llobregat (iniciada en el 2003), que estructura todo el crecimiento junto a la Fira de Barcelona. También realizó centros de arte y cultura, bibliotecas y edificios públicos, como el nuevo Ayuntamiento de Sant Cugat del Vallés (2003). En estos últimos años proyectaba asociado a su hijo David Viaplana.

Además de su talante austero, discreto y exigente, contribuyeron a su pérdida de protagonismo el hecho de que Piñón se independizara y renegara de toda su obra anterior, y la paradoja de que fuera su discípulo Enric Miralles quién se convirtiera en un mito, primero por su obra y después por su muerte prematura.

Entre sus obras más notorias están la plaza de Lesseps o la dels Països Catalans

Es de esperar que tras su fallecimiento la historia lo sitúe en el lugar destacado que se merece y ganó con algunas de sus obras maestras, más allá de las polémicas que acarrearón otras y de las objeciones a su obra tan prolífica. La clave será revisar sus ideas y recuperar sus dibujos, para reinterpretar y valorar la aportación de este vanguardista silencioso y pausado que fue la clave en la arquitectura catalana.

O B I T U A R I - LA VANGUARDIA, 18 maig 2014, p. 49

DIUMENGE, 18 MAIG 2014

LA VANGUARDIA 49

OBITUARIS

Motor de canvi

ALBERT VIAPLANA (1933-2014)

Arquitecte

L'arquitectura d'Albert Viaplana ha estat motor de canvi a Catalunya per enfocar els valors que necessitava la nova i incipient democràcia.

Feia falta rebutjar d'una vegada per sempre les restes d'un academicisme ranci i unes certes pràctiques professionals de caràcter mercantilista. Els projectes presentats a concurs per l'estudi Viaplana Piñón durant els anys vuitanta es convertien en autèntics esdeveniments en el debat arquitectònic. Els edificis mostraven una elementalitat de formes i puresa fascinant, encara que la presència d'Eduard Miralles com a col·laborador de l'estudi no s'ha d'obviar.

Però no va ser fins a les seves primeres obres construïdes on l'estudi es va donar a conèixer davant del gran públic. Els primers treballs que van tenir una difusió important van correspondre a espais públics: el parc del Besòs, el cementiri de Badalona i la plaça de l'estació de Sants són tres bons exemples de la manera de projectar els espais oberts.

Per a l'estudi d'arquitectes el rebuig absolut de tota forma coneguda era una norma bàsica, ja que no servia als seus interessos. El material podia sorgir de la interpretació d'un quadre de Miró que es transformava en una pavimentació (cementiri de Badalona) o la disposició de boles esfèriques de formigó prefabricat per marcar un camí emulant un altre quadre mironià, com es va fer al parc del Besòs.

Les restes de ferros entrecruats a les platges per evitar un desembarcament de tropes, com que es mostraven a les pel·lícules bèl·liques, els inspiraven unes balises d'il·luminació (parc del Besòs). Una planxa d'acer retallada amb forma de gat en actitud vigilant es diposita sobre una pèrgola a una altura impossible d'arribar per a l'animal (plaça de l'estació de Sants). A un pal de semàfor se li penja a l'extrem superior un rellotge que marcarà sempre les 9,50 hores, en al·lusió a la importància de la precisió del temps

Albert Viaplana i el seu fill David a la plaça Europa de l'Hospitalet, una de les seves últimes obres

en les proximitats de tota estació (plaça de Sants) i així es podia afegir un interminable etcètera d'episodis transformats en arquitectura que definien una nova manera de concebre els projectes.

Fragments triats de quadres de pintura, sensacions físiques experimentades o transmeses, records d'imatges de la infantesa magnificades en el temps per l'impacte causat en la memòria; relats de poesia o qualsevol fet quotidià, servien per organitzar un projecte. Només es necessitava abstruir-los i convertir-los en material constructiu. Després d'això sorgia un nou món de formes que van captivar tot el continent.

La influència de Viaplana en les noves generacions d'arquitectes des dels anys vuitanta fins a finals de segle va ser indiscutible. La seva trajectòria docent reforçava la seva difusió ja que també com a professor va tenir una transcendència similar. Així va ajudar a col·locar Catalunya en l'avantguarda arquitectònica.

Les maneres de projectar de les noves generacions es van adaptar a l'ús de les noves for-

mes i sistemes de composició. La plaça de l'estació de Sants, guardonada amb el premi FAD el 1985, va ser la peça singular en el camí de pelegrinatge de tots els arquitectes europeus que recalaven a la nostra ciutat per comprovar els nous paradigmes en la projecció de l'espai urbà.

Quan va arribar el torn als edificis construïts va passar una cosa semblant. Les elementals geometries que semblaven immate-

rials en els projectes de concurs van començar a agafar forma i amb això la fascinació de veure'ls realitzats amb una fidelitat mil·limètrica de com van ser dibuixats: un centre ambulatori a Osona, una biblioteca a Sant Just Desvern, el centre d'art Santa Mònica a la Rambla de Barcelona, els edificis pont de la Vila Olímpica i la reforma d'un antic complex de caritat al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), que al meu pa-

rer ha estat la seva millor obra.

El CCCB aporta elements en la seva organització interior que van ser d'una novetat extraordinària. Elements que han estat objecte de reinterpretacions en altres arquitectures.

No és exagerat dir que diverses aportacions de Viaplana van ser objecte de relectures i referències en altres construccions.

L'arquitectura d'Albert Viaplana va tenir una tremenda incidència a la ciutat de Barcelona com demostren l'hotel Hilton de la Diagonal, l'hotel Barceló a la coberta de l'estació de Sants, l'edifici Maremàgnum al port, completat amb la passarel·la

El CCCB és la millor de les nombroses obres arquitectòniques que ha deixat a Barcelona

com a continuació de la Rambla, i finalment la plaça Lesseps.

La urbanització de la plaça d'Europa a l'Hospitalet i l'execució del primer anell d'edificis d'oficines que permetria entendre la complexitat i encert de l'espai urbà quedarà com a projecte inacabat. La valoració precisa que s'acabi del tot, aspecte que la crisi del sector immobiliari ha impedit.

Albert Viaplana ens ha deixat un 14 de maig a la seva localitat natal (Vinebre) però ens queda el seu enorme llegat que molts arquitectes i amants de la seva arquitectura tindrem present i ens acompanyarà a través del seu pensament, dels seus projectes i obres, dels seus escrits i dibuixos.

MOISÉS GALLEGO

O B I T U A R I - EL PUNT AVUI, 3 juny 2014, p. 39

EL PUNT AVUI
DIMARTS, 3 DE JUNY DEL 2014

Punt de Vista 39

ALBERT VIAPLANA
I L'ARQUITECTURA
CONTEMPORÀNIA

Cristina Jover Fontanals

Arquitectura

Pel més difícil

Així responia Albert Viaplana a una estudiant de l'escola d'arquitectura, en preguntar-li per on començava un projecte. I això, en les seves millors obres, es traduïa en una estria, traçada amb la inclinació de la mina, que deixava un solc protagonista en el dibuix, una línia mestra que supeditava i dominava la resta. Una ratlla destinada a distribuir i organitzar la geometria gairebé per si sola, creant un ordre implícit a l'arquitectura, proposant una solució abstracta i jeràrquica al problema plantejat. Pel més difícil. I això es concretà en el sòl ondat d'una plaça, provocat per generar un univers nou i controlat, una mica aixecat del lloc inhòspit al qual pertanyia; una catifa de granit, en vol rasant, que limitava l'espai públic. O es pot estudiar en un diagrama de circulació invisible, dissenyat per permetre en un espai urbà popular el desplaçament simultani d'autobusos, cotxes, vianants i vaixells, cadascun al seu ritme. O en la proposta d'un museu amb el recorregut a l'inrevés. O pot sintetitzar-se en una ombra potent, que divideix en dos un alçat, partint un reflex; o en aquest mateix reflex convertit en un mirall mat bicolor, dispostat per oferir-nos el mar en ple centre històric i recrear un espai escènic.

TAMBÉ ES POT NOTAR en l'imperceptible trapezi que soluciona la trobada triangular d'un espequejament de pedra, o en les perpendiculars seriades que resolen la intersecció amb l'adversa topografia en pendent, o al plànol inclinat destinat a esquivar la junta incòmode entre l'arquitectura contemporània i la cornisa d'un edifici antic. Pel més difícil. I això es plasma en un bloc residencial en cantonada resolt com un ventall, o a col·locar sempre una habitació independent amb lavabo de cortesia a l'accés a l'habitatge (per si no hi ha lloc per al despatx) oferint un espai propi per a l'adult, allunyat de la bul·licia familiar. O a evitar fer arquitectura allà on no calia (només amplitud i llum als llocs petits). O a intentar aconseguir, a l'espai domèstic, una distribució canviant per a l'usuari

LLUÍS ROMERO

(les famílies varien al llarg de la vida, cal que puguin eixamplar i dividir les habitacions al seu gust).

O EN LA RENÚNCIA A COPIAR el seu mentor, l'arquitecte Antoni Moragas (agosarat mestre del contrast entre colors, materials i textures mestisses), per construir, en gris, una arquitectura dibuixada. O a suprimir la junta constructiva, per arribar a la màxima abstracció, amagant-la darrere del fi revestiment de pedra provocant que una esquerra es conver-

Albert Viaplana no va ser un arquitecte còmode. Trià jugar dur el seu paper de franc tirador implacable

tís en un tall profund i ombrívol. O a haver estat, al CCCB, un home capaç de girar l'arquitectura.

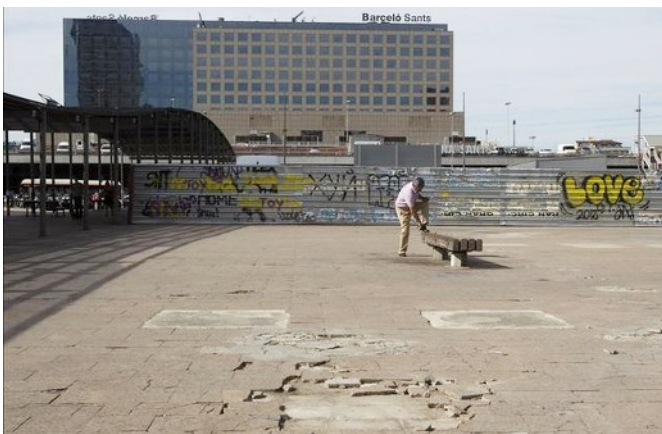
ALBERT VIAPLANA NO VA SER un arquitecte còmode. Trià jugar dur el seu paper de franc tirador implacable. Ja feia temps que havia decidit partir sense acomiadar-se, i nosaltres l'havíem deixat marxar tan sols amb una protesta lleu. Ara és mort. Aquest personatge de Vinebre ha impregnat l'arquitectura catalana contemporània. Espais i edificis tan coneguts a Barcelona com el Maremàgnum, el Centre d'Art Santa Mònica, els habitatges de Galileu o de la vil·la Olímpica, la (ja destrossada) plaça dels Països Catalans, i l'extraordinari Centre de Cultura Contemporània varen ser obres capdavanteres de final del segle XX. Aquells als quals ha ensenyat i influït ho reconeixen sense embuts. La mort només iguala els mediocres i els oblidats; ell no era un mediocre. A la nostra mà està protegir i no deixar perdre el seu llegat.

Conclusions.

Arquitectura com a experiència

Il·lustració 319: Aspecte de la plaça dels Països Catalans al 2012. [El Periódico, 8 desembre 2012]

Il·lustració 320: Aspecte de la plaça dels Països Catalans al 2012. [El Periódico, 7 desembre 2012]

Aquest és l'aspecte que mostra a dia d'avui la plaça dels Països Catalans, parcialment destrossada i afectada per les obres del nou projecte ferroviari d'alta velocitat.

Una exposició comissariada per Josep Maria Rovira i Anna Escudero al 2011, al Col·legi d'Arquitectes de la plaça Nova, ja va posar sobre la taula l'evidència de la deriva d'un Ajuntament que tracta amb deixadesa el passat de la seva ciutat, esborrant-ne qualsevol rastre.

B art**COAC BARCELONA**

La destrucció de la plaça dels Països Catalans

Amb l'exposició volem fer una mirada crítica a un passat encara present i que forma part de la nova ciutat. Passat que volem evidenciar abans que el vertigen dels processos de substitució el portin a l'oblit.

A finals del segle XX Barcelona va voler ser un referent. Escrits, fotografies... donen testimoni del que en aquell moment es pensava seria un model de ciutat exportable i irrompant. Obres que proposaven un nou enfocament i interrogaven l'individu sobre la seva capacitat de situar-se en el segle que arribava. Preparació d'una Barcelona olímpica que uní les voluntats d'uns ciutadans orgullosos i satisfets de la seva actuació.

La Plaça dels Països catalans, premi FAD de l'any 1983, esdevé una de les obres més emblemàtiques del moment i un símbol de l'evolució de la ciutat de Barcelona.

El caos que a la plaça, segons Bòhigas, es mantenia a ratlla: "elementos que constituyen un sistema tan potente que logra reducir el caos del entorno a anécdotas ajenas a la entidad de la plaza" ara l'ha envaït.

Una derrota, volguda o buscada, per unes institucions que permeten que el nostre patrimoni es perdi en mans de l'especulació i la deixadesa.

O la inexorable acceptació de la impossibilitat de bastir espais on la memòria perdura.

Col·laboració:
EPSON
EMBRACE YOUR VISION

Patrocini inauguració:
ILOPART

Il·lustració 321: Fulletó de l'Exposició a la Sala B'art del COAC (2011). [coac.net]

Les fotografies triades pel fulletó de l'exposició mostren l'alarmant contrast entre l'estat actual (foto esquerra de Dani Rovira), on han desaparegut la majoria dels trams del banc corb, i una imatge presa al 1983 per Francesc Català-Roca, any de la inauguració de la plaça.

El fet més destacable és una actitud, la de l'Ajuntament de Barcelona, que ha acabat desembocant en l'anomenada "marca Barcelona", que no és res més que el reflex directe de la pèrdua definitiva de qualsevol rastre de cultura, i en el cas que ens ocupa, de la cultura arquitectònica.

La plaça dels Països Catalans és fruit d'un context anterior, el de la primera meitat dels anys vuitanta, en el qual existia una confiança en la figura de l'arquitecte

com a professional preparat i capacitat per a resoldre els conflictes de la ciutat. Aquest respecte es va traduir en una aposta clara per les obres d'autor localitzades en punts estratègics. Sota les directrius d'Oriol Bohigas i Josep Acebillo, ambdós responsables de la gestió urbanística barcelonina, es va potenciar la creació d'espais "amb una forta empremta personal dels seus autors" (MARAGALL A: Ajuntament de Barcelona 1987, p. 7). Al tombant de la dècada dels noranta, els mateixos impulsors i també futurs successors municipals van derivar cap al desenvolupament de noves pràctiques urbanístiques amb el conseqüent deteriorament del vincle tan fructífer entre l'arquitecte i la ciutat. Aquestes pràctiques, basades en models especulatiu i mercantilistes, que el que fan és desplaçar l'arquitecte de la seva posició vinculant, són les que ens han portat fins al panorama actual i han permès la destrucció de la plaça dels Països Catalans.

En aquest context de deixadesa tan alarmant i preocupant, són altres les zones de la ciutat de Barcelona que estan amenaçades de seguir la mateixa sort. La marina de luxe prevista a la zona del Port Vell no és res més que un projecte opac i especulatiu que obre la porta a futures i progressives expropiacions.

Il·lustració 322: Maqueta de la proposta "Marina Port Vell" (2013). [marinaportvell.com]

El Moll d'Espanya està en perill, està en mans de la desídia, el descuit i la desgana d'un Ajuntament que ha demostrat que la història de la ciutat, i de retruc la cultura arquitectònica, l'importen ben poc. Aviat, pot ser que s'esborri el rastre d'aquell esforç col·lectiu realitzat per a la recuperació del front marítim com a espai guanyat per a l'ús ciutadà.

El que queda de tot aquest passat arquitectònic és només la memòria. Ara, més que mai, es fa necessària la reivindicació i recuperació d'aquells espais que en el seu dia van ser símbol d'una Barcelona capdavantera en la lluita per la regeneració de l'espai públic. Un procés de canvis en el qual un projecte com el de la plaça dels Països Catalans va jugar un paper fonamental, fet que justifica i valida la reivindicació de la catalogació i arxiu de l'obra de Viaplana. Aquesta tesi és una crida a tots aquells que tinguin a les seves mans o al seu abast impedir que aquest llegat es perdi. Un llegat que ens ha de permetre recuperar i refer els processos arquitectònics d'una transformació urbana atrevida i arriscada. Un repte, en el seu moment agosarat, al qual l'equip d'arquitectes va respondre amb la proposició d'una arquitectura innovadora, caracteritzada per una estratègia arquitectònica inèdita i per un destacat rigor i habilitat tècnica. A parer de Viaplana, la innovació era l'única forma d'actuar i alhora d'avançar i progressar.

Quiero hacer obras sustantivas... lo principal no es que sean feas o bonitas, sino que sean trascendentes; quiero que cada nuevo proyecto me lleve a otro distinto, que constituya un claro progreso. Ese y no otro es mi objetivo profesional, porque en arquitectura, donde no surgen genios a la manera de un Mozart, el único modo de progresar es innovando con una osadía inherente a la función artística. (VIAPLANA, La Vanguardia 4 juny 1987)

La innovació que plantegen Viaplana/Piñón amb les seves obres té el seu fonament tant en una vessant creativa i artística com en una vessant tècnica i d'ofici. Té el seu fonament en la dualitat essencial d'art i ofici. D'una banda ostenten una expressió artística basada en un procés d'abstracció intencionat i dirigit que treballa en la clarificació i intensificació dels significats, que permet aïllar conceptualment propietats concretes i permet arribar a la substància base, a allò més rellevant. De l'altra, un domini tècnic, una destacada habilitat per a la manipulació dels elements i conjunts i per expressar amb precisió allò volgut.

Tant l'abstracció descrita com l'habilitat tècnica treballen en favor d'una major conceptualització, a la recerca de la síntesi del projecte, de la totalitat del projecte, buscant aquella essència última que només es revela en l'experimentació de l'obra. Una experimentació que en arquitectura no es dona de manera instantània sinó gradual, segons les diferents etapes de percepció i interpretació.

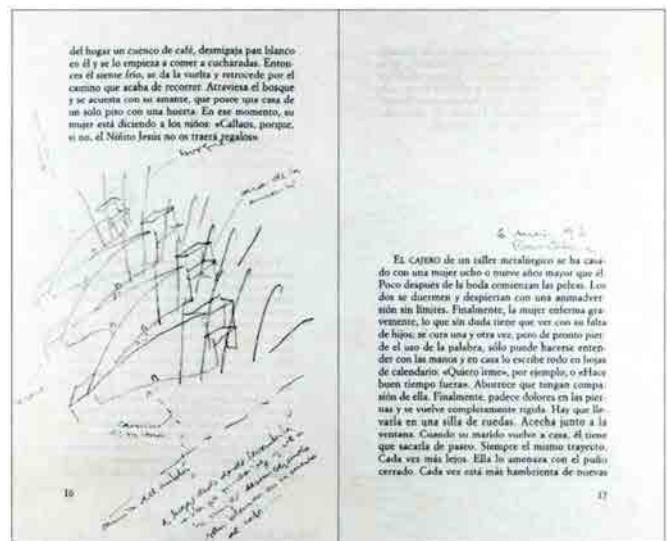
I és que l'arquitectura de Viaplana, segons el parer expressat per Juan José Lahuerta al 1998 a la revista Casabella, no és només el resultat d'una idea abstracta o una reducció minimalista, no consisteix únicament en la materialització d'una idea, es tracta d'una experiència en el temps, fins i tot autobiogràfica. Darrera l'obra hi ha una relació d'experiències arquitectòniques que segons el mateix Viaplana constitueixen la substància essencial de l'obra i alhora estan intrínsecament vinculades a experiències quotidianes, de manera que fins i tot s'arriba a plantejar la dificultat afegida de distingir qui precedeix a qui.

En la mateixa publicació citada, en el context d'una conversa amb Albert Viaplana, Juan José Lahuerta fa la reflexió següent: “el lloc, l'actor, les coses que

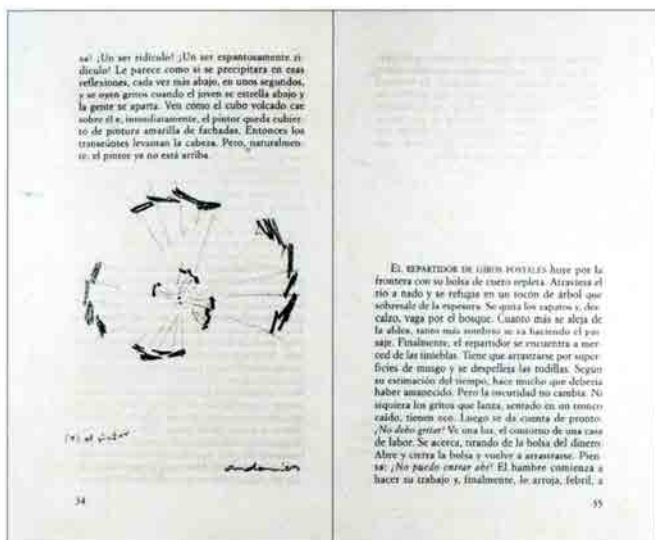
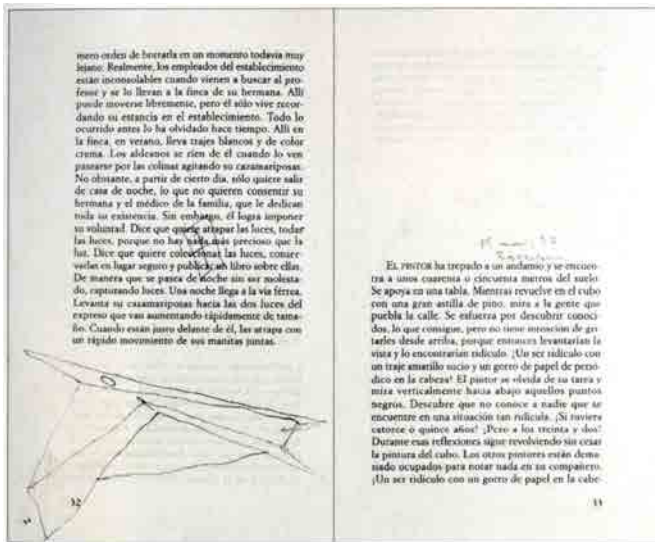
succeeixen... l'arquitectura, per tant, és un esdeveniment” (LAHUERTA 1998, p. 9). Per Viaplana, “esdeveniment” és la paraula clau. Esdeveniment en el sentit d'extraordinari, singular, especial, però no pels seus mèrits propis sinó pels que l'arquitecte li atribueix.

A la mateixa entrevista Viaplana vincula aquest terme a una lectura feta al 1997 del llibre de Thomas Bernhard *Acontecimientos y relatos*. El conjunt d'esdeveniments que es mostren al llibre tenen el format de textos brevíssims que narren successos sorprenents i impactants. No es tracta de simples apunts inconclusos sinó d'una escriptura acabada i completada en sí mateixa malgrat el seu breu desenvolupament.

Donada la manera com estan compostats i impresos els textos, entre el final d'un esdeveniment i el principi del següent, s'allibera un espai en blanc suficientment ampli per dibuixar. Al final de cada història, Viaplana fa la seva pròpia interpretació amb un dibuix. Cada dibuix és una idea, una impressió.

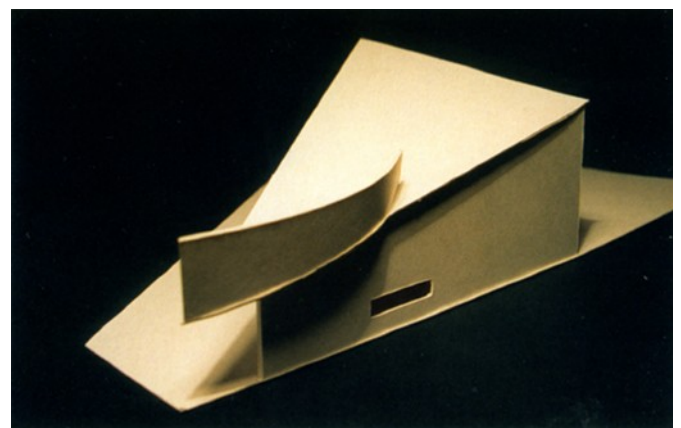
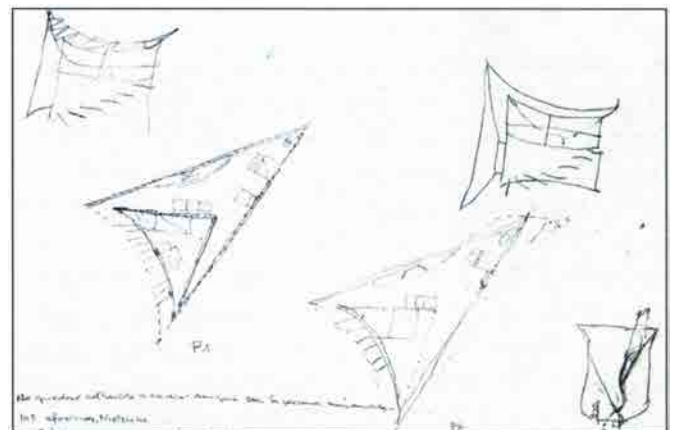

Il·lustració 323: Esdeveniments: "El cuarentón", p. 15-16 [Lahuerta 1998]. Llibre: Bernhard, Thomas. "Acontecimientos y relatos" (Versión castellana de Miguel Sáenz). Madrid: Alianza, 1997. Edició castellana de 1997, aglutinant dos títols ja publicats per l'autor austríac als anys 50

Il·lustració 324: Esdeveniments: "El pintor", p. 33-34 [Lahuerta 1998]. Llibre: Bernhard, Thomas. "Acontecimientos y relatos" (Versión castellana de Miguel Sáenz). Madrid: Alianza, 1997. Edició castellana de 1997, aglutinant dos títols ja publicats per l'autor austríac als anys 50

Podem afirmar, doncs, que en l'obra de Viaplana hi ha un rerefons latent basat en la recuperació d'aquestes experiències d'arquitectura. Són experiències que s'amaguen darrera el procés de projecte i que en diverses ocasions plasma en petites maquetes, normalment de la mida d'una mà.

Il·lustració 325: Dibuixos i maquetes d'Albert Viaplana per al projecte d'una casa triangular (21-03-94) Foto: H.Piñón [Sorrentino 1998]

Cada dibuix explica el que ja he fet i prepara el següent. Un projecte es desenvolupa de la mateixa manera. Per aquesta raó jo sempre dic als meus estudiants que "fer" arquitectura consisteix simplement en "recuperar" experiències d'arquitectura". (VIAPLANA A: Lahuerta 1998, p. 10)

Es tracta de cases imaginàries dirigides tan a persones específiques com a habitants hipotètics. Com aquesta casa de planta triangular amb una sola habitació individual situada en un doble nivell, també de planta triangular, i caracteritzat per un gran finestral. Un projecte que ve acompanyat d'una anotació referida a un aforisme de Nietzsche: "No quedar adherido a nadie:

aunque sea la persona más amada”. Això explicaria, potser, el fet que els vèrtexs del triangle no estiguin completats i que quedin resolts a mode d'escaleta, ja sigui marcant un àmbit d'accés o creant una crítica entrada de llum a l'angle més agut on se situa el bany. La paret principal que acompanya l'entrada allotja la petita finestra de la sala d'estar i una corba sobreposada que s'adapta al traçat de la xemeneia. La posició d'aquesta paret al límit de l'hipotètic solar trapezoïdal augmenta el seu dramatisme.

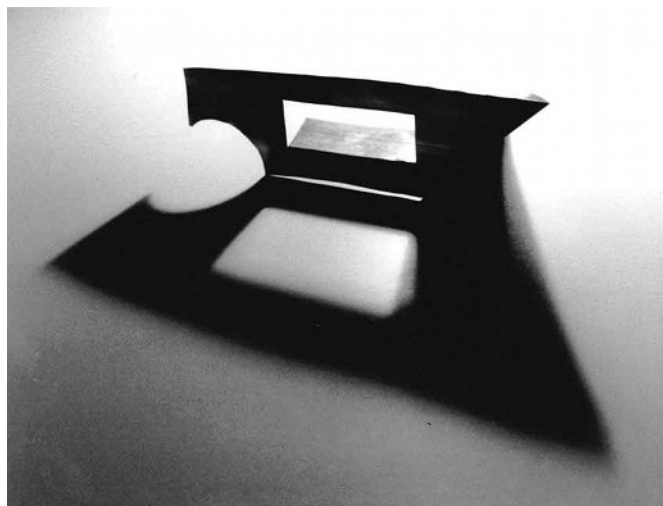
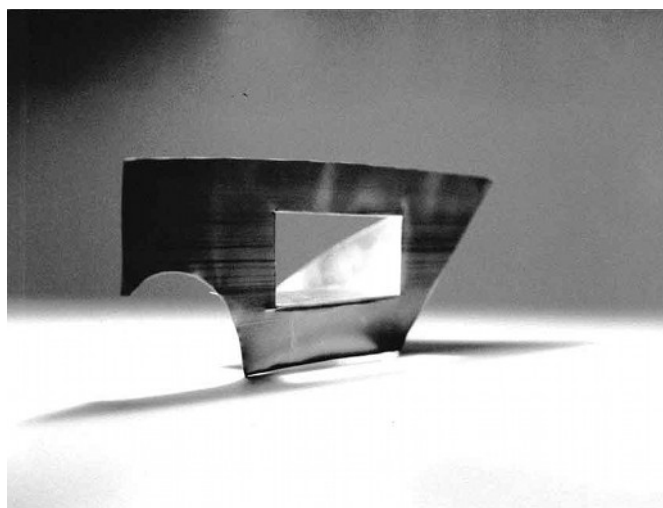
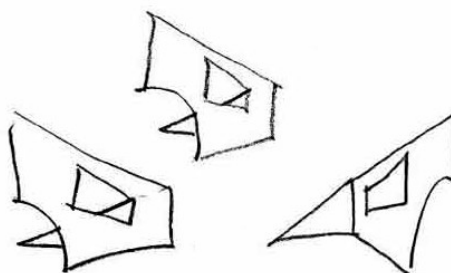
Podríem dir que en aquestes maquetes és on rau l'essència de l'arquitectura de Viaplana, el seu pensament, la seva manera de percebre i intervenir al món. Per Viaplana fer arquitectura és crear el lloc on succeeixen les coses. Però perquè l'arquitectura esdevingui és necessària la figura de l'actor, d'aquell que interactua i transforma el lloc, d'aquell que executa l'acte final. I no hi ha un sol actor, n'hi ha múltiples, i el projecte els ha de representar a tots. Trenta actors, trenta comensals, són els que s'esperaven a la gran taula parada per Viaplana en motiu de l'exposició “Figuracions de l'Espai”.

Il·lustració 326: Exposició: Albert Viaplana i Helio Piñón. Cicle: Figuracions de l'espai. Espai 13, Fundació Miró, Barcelona (1990). Viaplana/Piñón, arqts. Foto dreta: F.Martin Garcia [bcn.cat]

“*Todo un festín*”, es la manera com titulava Lluís Permanyer el seu article a la premsa sobre l'actuació realitzada per Viaplana/Piñón a l'Espai 13 de la Fundació Miró, l'any 1990. Una exposició que recollia una relació dels propis projectes dels arquitectes en

forma de petites maquetes metàl·liques de pocs centímetres, executades totes elles per Joan Molina a partir dels dibuixos facilitats pels propis autors.

Il·lustració 327: Dibuixos previs i maqueta referida al primer concurs realitzat l'any 1974 a Osca [viaplana.com]

El muntatge qualificat per Lluís Permanyer de “valiente, atrevido y sugerente”, va posar en valor allò essencial de l'obra dels arquitectes.

Mediante esta lección resulta evidente que , dada su forma de trabajar y su capacidad creativa doblada de artística, que parte realmente de cero, no sólo tiene interés analizar y admirar la arquitectura que realizan, sino también el mismo acto puro de la creación. Y digo puro porque resulta esencial y mínimo, que no minimal. (PERMANYER, La Vanguardia 25 juny 1990)

El mateix festí es va repetir dos anys més tard, al 1992, a l'interior de La Suda o Castell del Rei (882), situat al turó de la Seu Vella de Lleida.

Il·lustració 328: Exposició: Albert Viaplana i Helio Piñón. La Suda, Castell del Rei, Lleida (1992). Viaplana/Piñón, arqts. [puigdemasarquitectes.com]

La posta en escena va ser la mateixa i ben singular: unes petites maquetes de coure, zinc i plom disposades sobre una llarga taula rectangular acabada amb unes estovalles blanques fins a terra. Una alineació central de flexos garantia la il·luminació de cada objecte.

Il·lustració 329: Exposició: Albert Viaplana i Helio Piñón. La Suda, Castell del Rei, Lleida (1992). Viaplana/Piñón, arqts. [puigdemasarquitectes.com]

De nou el contrast entre uns objectes amb entitat pròpia, amb una marcada conceptualització i abstracció, front a una disposició quotidiana i estàndard com pot ser una taula amb estovalles rodejada d'una trentena de senzilles cadires de tisora de fusta. Cadires que simbolitzen cada un dels actors, cada un de nosaltres en el paper d'intèrprets front a l'art.

Albert Viaplana va deixar un festí preparat. Ara, amb la seva mort recent i sobtada, potser més que mai ha arribat el moment de seure a taula. Ha arribat l'hora de recuperar tot el seu llegat arquitectònic per tal de reivindicar el paper decisiu que ha jugat la seva obra en el panorama de l'arquitectura contemporània.

Aquesta tesi, iniciada uns quants anys enrere, i que ha hagut d'encaixar el cop de la mort de l'arquitecte al darrer moment i de forma precipitada, vol ser un gest clar en aquesta direcció, en aquest inici d'un camí cap al reconeixement que es mereix la figura d'Albert Viaplana.

Referències bibliogràfiques

[1936?]

Barcelona docente: la enseñanza superior oficial y semioficial en Barcelona: publicación de la Sociedad de Atracción de Forasteros. Syndicat. d'Initiative. Barcelona: Tip. La Académica, [1936?]

1954

ARNHEIM, Rudolph. *Arte y percepción visual: psicología del arte creador: nueva versión* (Versión española de María Luisa Balseiro). Madrid: Alianza. 1979. ISBN 8420670030

1958

Vivienda del arquitecto Antonio de Moragas Gallissà. *Cuadernos de arquitectura* [en línia]. 1958, núm. 33, p. 34-36 [Consulta: 28 juny 2014]. Disponible a:
<http://raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/108740/170601>

1964

Local comercial para sastreria. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línia]. 1964, núm. 55, p. 17 [Consulta: 26 agost 2013]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109863/162737>

1965

CORREA, Federico. La enseñanza de arquitectura en España. *Zodiac*, 1965, núm. 15, p. 179-183

1966

VIAPLANA, Albert; ILLESCAS, Albert. The Student Voice. A: Donat, John. *World Architecture 3*. Londres: Studio Vista, 1966, p. 193-195

1970

Propuesta para una habitación de hotel en Hogarhotel 9: Mora, Piñón, Viaplana. Arquitectos. Serrahima. Aparejador. *Arquitectura*. Madrid: Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid. 1970, núm. 133, p. 48-49

VIAPLANA, Albert. Diez años de soledad. *CAU: construcción, arquitectura, urbanismo*. Barcelona: Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos. 1970, núm. 0, p. 4-5

VIAPLANA, Albert. La seriedad del desorden perfectamente organizado. *CAU: construcción, arquitectura, urbanismo*. Barcelona: Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos. 1970, núm. 0, p. 40-59

VIAPLANA, Albert. Sociedadideologíaarquitectideologíaarquitect

turaso. *CAU: construcción, arquitectura, urbanismo*. Barcelona: Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos. 1970, núm. 1, p. 6-7

1974

MARTÍ Arís, Carlos; SANMARTÍ Verdaguer, Jaume. Casa en l'Ametlla del Vallès, arquitectos: Gabriel Mora, Helio Piñón, Albert Viaplana. Cuadernos de arquitectura y urbanismo [en línia], 1974, núm. 102, p. 8-13. [Consulta 4 octubre 2014]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/108083/169960>

1976

BOHIGAS, Oriol. Actualidad de la arquitectura catalana. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1976, núm. 13-14, p. 2-26

Mora, Piñón, Viaplana. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línia]. 1976, núm. 120, p. 16-57 [Consulta: 22 març 2013]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/121727/243519>

SOLÀ-MORALES, Ignasi de. Arquitectura de la razón, arquitectura del sentido: tres casas de Mora, Piñón, Viaplana. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línia]. 1976, núm. 120, p. 10-15 [Consulta: 17 juliol 2013]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/121726/243518>

1977

BOHIGAS, Oriol. Cuatro casas de Gabriel Mora. *Jano*, 1977, núm. 51, p. 33-52.

Concurso de anteproyectos para la nueva sede social en Sevilla del C.O.A.A.O.B. *Arquitecturas Bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1977, núm. 17-18, p. 29-42

ETSAB. Càtedra de Composició II. *Exposició commemorativa del centenari de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona 1875-76/1975-76*. Amb la col·laboració de: Alfons Argila i Chopitea... [et al.]. Muntatge de l'exposició: Jordi Garcés Bruses i Enric Soria Badia. Barcelona: Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, 1977. ISBN 8460007200

Helio Piñón/Albert Viaplana: 4 concursos 1974-1977. *Jano*. Barcelona, 1977, núm. 48, p. 21-48

1979

MACKAY, David. La Escuela. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1979, núm. 28-29, p. 27-43

1980

CAPITEL, Antón. Sobre el concurso del centro islámico de Madrid. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1980, núm. 34, p. 22-27

VIAPLANA, Albert. La Arquitectura de la experiencia. Tesi doctoral, UPC, ETSAB, 1980 [Biblioteca de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona]

1981

BOHIGAS, Oriol. El Concurso para el parque del antiguo "escorxador" de Barcelona. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia, 1974-1985. 1 CD-ROM (disc òptic). 1981, núm. 40, p. 18-32

1982

ITeC (Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya), Ajuntament de Barcelona. *Anàlisi tècnica i funcional del patrimoni immobiliari municipal* [en línia]. Barcelona: Ajuntament, 1983-1986. Volum 1, El Raval [Consulta: 23 febrer 2015]. Disponible a: <http://itec.cat/serveis/lilibrespdf/pdfs/An%C3%A0lisi%20r%C3%A8cnica%20i%20funcional%20del%20patrimoni%20immobiliari%20municipal.%20El%20Raval.%20Volum%20I%20ITeC%201982.pdf>

1983

AJUNTAMENT DE BARCELONA, Àrea d'Urbanisme. *Plans i projectes per a Barcelona: 1981/1982*. [Oriol Bohigas, Albert Puigdomènech, Josep Acebillo] ... [et al.]. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, DL 1983. ISBN 8450083435

1983a

MORAGAS i Gallissà, Antoni de. Antoni de Moragas. [Entrevista realitzada per Pepita Teixidor]. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1983, núm. 157, p. 102-103. [Consulta: 5 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/199085/298112>

1983b

MORAGAS i Gallissà, Antoni de. Antoni de Moragas Gallissà: hem de parlar. [Reproducció de l'entrevista realitzada per Josep Muntañola l'any 1983]. *Diagonal* [en línia]. Barcelona: Associació Revista Diagonal, 2013, núm. 35, p. 6-13. [Consulta: 13 gener 2015]. Disponible a: <http://www.revistadiagonal.com/entrevistes/antoni-de-moragas-gallissa/#more-4783>

1985

BOHIGAS, Oriol. *Reconstrucció de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62, 1985. ISBN 842972213

La Plaza de la estación de Sants, Barcelona, 1981-83: Albert

Viaplana, Helio Piñón y Enric Miralles. *Arquitectura: Revista del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid*, 1985, núm. 253, p. 24-31

SERRA, Enric. L'espai urbà. Notícies de la ciutat recobrada. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1985, núm. 164, p. 114-137. [Consulta: 25 febrer 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/204434/297745>

1986

A. Viaplana, H. Piñón: *cinco y cuarto* (idea y montaje de la exposición y del catálogo Juan José Lahuerta, Antonio Pizza). Barcelona: C.R.C., 1986. Catàleg de l'exposició celebrada a Barcelona durant el gener i febrer de 1987. ISBN 8486421284

BUCHANAN, Peter (ed.). Spain: poetics of Modernism. *Architectural Review*, 1986, vol. CLXXIX, núm. 1071, p. 23-91

SOLÀ-MORALES, Ignasi de. *Architettura minimale a Barcellona: costruire sulla città costruita*. [Milano]: Electa, [1986]. Quaderni di Lotus; 5. ISBN 8828901942

1987

AJUNTAMENT DE BARCELONA. Àrea d'Urbanisme i Obres Públiques. Planejament Urbanístic. *Urbanisme a Barcelona: Plans cap al 92*. Catàleg de l'exposició celebrada al COAC, del 30 d'abril al 20 de maig de 1987. Barcelona: L'Ajuntament. Servei de Planejament Urbanístic, DL 1987. DL B. 9964-1987

FULLAONDO, Juan Daniel. Hablando de Viaplana y Piñón. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 18-20

Helio Piñón y Albert Viaplana: Ocho preguntas (Entrevista). *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 5-7

MARAGALL, Pasqual. (Alcalde de Barcelona). Presentació. A: Ajuntament de Barcelona. Àrea d'Urbanisme i Obres Públiques (direcció de l'edició Lluís Hortet i Miquel Adrià). *Barcelona espais i escultures (1982-1986)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Àrea d'Urbanisme i Obres Públiques: Fundació Joan Miró, 1987. Materials de disseny urbà; 11. ISBN 8476091362

SOLÀ-MORALES, Ignasi de. La arquitectura urbana de Piñón y Viaplana. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 14-17

TRIAS, Eugenio. La plaza y su esencia vacía. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 8-13

1987a

VIAPLANA, Albert; PIÑÓN, Helio. Diez años 1974-1984. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 21-136

1987b

VIAPLANA, Albert; PIÑÓN, Helio. Cuatro proyectos recientes 1984-1986. *El Croquis*. Barcelona, 1987, núm. 28, p. 137-141

1987c

VIAPLANA, Albert. Bcn-Bcn: entrevista realitzada a Albert Viaplana. [Entrevista realitzada per Marta Cervelló]. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1987, núm. 175, p. 88-97. [Consulta: 10 març 2015]. Disponible a: <http://raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/202346/299101>

1989

Convento de Santa Monica: Albert Viaplana, Helio Piñón, Barcelona 1985-89. *El Croquis*, 1989, núm. 40, p. 98-115

FAD. *Antoni de Moragas Gallissà: Homenatge*. Textos J. Corredor-Matheos, Josep Maria Montaner, Oriol Bohigas... [et al.]. Barcelona: Gustavo Gili: FAD, DL 1989. ISBN 842521419X

LAHUERTA, Juan José. Mirada al festín. *El Croquis*, 1989, núm. 40, p. 92-97

MORAGAS Spa, Antoni de. Moragas íntim: L'oncle Gallissà. A: FAD. *Antoni de Moragas Gallissà: Homenatge*. Textos J. Corredor-Matheos, Josep Maria Montaner, Oriol Bohigas... [et al.]. Barcelona: Gustavo Gili: FAD, DL 1989, p. 83-95.

1990

Archivo en blanco y negro: crónica gráfica de tres generaciones: Francesc Català-Roca. *Arquitectura Viva*, 1990, núm. 12, p. 33-35

AVIZANDA, Francisco. Viaplana/Piñón. A: *Tres arquitecturas* [vídeo en línia]. Guión, realizació i direcció: Francisco Avizanda. Madrid: rtve, 1990 [Consulta: 27 gener 2015]. Disponible a: <http://www.rtve.es/alacarta/videos/tres-arquitecturas/tres-arquitecturas-n3-viaplana-pinon/658141/>

Fugas escalonadas: Edificios de oficinas Eurocity 2, 3 y 4: Helio Piñón y Albert Viaplana. A & V: *monografías de arquitectura y vivienda*, 1990, núm. 22, p. 60-61

1991

L'idea del Villagio Olimpico di Barcellona. *Lotus international*, 1991, núm. 67, p. 51

La Mirada del arquitecto, anotaciones, paisajes, impresiones: colección Manolo Baquero. Presentació: Jose Laborda; coleccionismo y pedagogia: Oriol Bohigas; izquierda y derecha: Enric Miralles; la mirada del arquitecto: Manuel Baquero. [Zaragoza?]: Bienal Zaragoza de Arquitectura y Urbanismo, 1991. Catàleg de l'exposició de dibuixos d'arquitectes realitzada al Torreón Fortea de Saragossa del 8 al 31 de gener de 1992 amb motiu de la Edició I de la Bienal Zaragoza de Arquitectura y Urbanismo. ISBN 8488207050

MBM Arquitectes (Martorell/ Bohigas/ Mackay/ Puigdomènech) *La Villa Olímpica: Barcelona 92: arquitectura, parques, puertos deportivos*. Barcelona: Gustavo Gili, 1991. ISBN 8425214855

UPC. Centre d'Estudis de Disseny (ed.). *Antoni de Moragas Gallissà*. Barcelona: Centre d'Estudis de Disseny. E.T.S. de Arquitectura de Barcelona. Universitat Politècnica de Catalunya: Santa & Cole Ediciones de diseño, cop. 1991. Clásicos españoles del diseño; 1. ISBN: 8473681193

VIAPLANA, Albert. El primer año en el taller de Moragas Gallissà. A: Universitat Politècnica de Catalunya. Centre d'Estudis de Disseny (ed.). *Antoni de Moragas Gallissà*. Barcelona: Centre d'Estudis de Disseny. E.T.S. de Arquitectura de Barcelona. Universitat Politècnica de Catalunya: Santa & Cole Ediciones de diseño, cop. 1991, p. 27-29

1992

Alineación oblicua: unidad de proyecto 8.2: Helio Piñón y Albert Viaplana. A & V: *Monografías de Arquitectura y Vivienda*, 1992, núm. 37, p. 82-85

CÁCERES, Rafael de; Ferrer, Montserrat (ed.). *Barcelona, espai públic: homenatge a Josep Maria Serra Martí*. Barcelona: Ajuntament. Regidoria de Edic. i Publ., DL 1992. ISBN 8476095244

FORT, Josep M. Villa Olímpica: Ser o no ser. *Diseño interior*, 1992, núm. 18, p. 16-17

QUINTANA, Màrius. El mobiliari urbà. A: Cáceres, Rafael de; Ferrer, Montserrat (ed.). *Barcelona, espai públic: homenatge a Josep Maria Serra Martí*. Barcelona: Ajuntament. Regidoria de Edic. i Publ., DL 1992, p.186-199

1993

VIAPLANA, Albert; PIÑÓN, Helio. *Proyecto de centro cultural a la casa de Caritat* [Gràfic]: *la ciutat de les ciutats* (arquitectes: Viaplana i Piñón; arquitectes estructura: Brufau, Obiol, Moya; enginyers consultors: JG & Asociados). Biblioteca ETSAV, 1993. Conté: Memòria i plànols

1994

ARAUJO, Ramón. *Construir con acero: arquitectura en España*. [S.l.]: ENSIDESA, DL 1994. Manuales para la construcción de acero; 5 ISBN 848740510X

UBACH i Nuet, Antoni. *La Escalera: una perspectiva del siglo XX*. Barcelona: Gustavo Gili, DL 1994. ISBN 8425215129

1995

Centro de Cultura Contemporánea de Barcelona: cambio de piel : Helio Piñón y Albert Viaplana; fotos Ferran Freixa. *Diseño Interior*. (1995?), núm. 43, p. 29-35

1996

ILLESCAS, Albert. A: Ramon Graells, Antoni; Rodríguez, Carmen (eds.); textos de: Azara, Pedro ... [et al.]. *Escola d'Arquitectura de*

Barcelona: *documents i arxiu*. Barcelona: Edicions UPC: ETSAB, cop. 1996, p. 169

MIRALLES, Enric. *Enric Miralles: obra completa* (con un ensayo de Juan José Lahuerta). Madrid: Electa, cop. 1996. Documentos de arquitectura. Altre títol: Enric Miralles: obras y proyectos. ISBN 8481561215

Rambla de Mar. Barcelona. *On: disseny*, 1996, núm. 173, p. 150-155

VIAPLANA, Albert. PIÑÓN, Helio. *Obra Viaplana/Piñón*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, DL 1996. Catàleg de l'exposició feta al COAC l'any 1996. ISBN 8492071869

1997

Centro Comercial Maremágnun. Barcelona. *On: disseny*, 1997, núm. 188, p. 202-211

COAC. *Antoni de Moragas Gallissà: arquitecte*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1997. Col·lecció del Centre de Documentació del COAC; 3. ISBN 8488258100

Concurs per a la biblioteca universitària: Centre de cultures, Estudi General. *Dau: Debats d'arquitectura i Urbanisme: Revista de la Demarcació de Lleida del Coac*, 1997, núm. 4, p. 25-51

1998

Albert Viaplana e Helio Piñón: Centro di cultura contemporanea (CCCB) Casa de Caritat, Barcellona. *Casabella*, 1998, núm. 655, p. 20-26

LAHUERTA, Juan José. Conversazione con Albert Viaplana. *Casabella*, 1998, núm. 655, p. 8-11

SORRENTINO, Sabrina. 30 e più esercizi di composizione. *Casabella*, 1998, núm. 655, p. 13-17

2000

CÁCERES, Rafael de. El Port Vell, límit entre la ciutat i el mar. A: Fortià, Pep. *La Intervenció en el paisatge: claus per a un debat*. Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, 2000, p. 11-14

FORTIÀ, Pep. *La Intervenció en el paisatge: claus per a un debat*. Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, 2000. ISBN: 8495138980

2001

Curs d'arquitectura d'hotels. Director i coordinador del curs: Joan M. Nicolàs; coordinador general: Joan Llusà i d'Abadal; vocal director de formació: Josep Ma. Guillumet. 2001. Curs celebrat a la Demarcació de Barcelona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya els dies 14, 21 i 28 de nov. de 2001. A coberta: Escola Sert, Nova Arquitectura. Mecanoscrit (fotocòpia).

2004

RAMONEDA, Josep. A: Xirau, Elena. El CCCB és un centre cultural, no un centre turístic (Entrevista a Josep Ramoneda). *Digithum* [en línia]. UOC, 2004, núm. 6. [Consulta: 6 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.uoc.edu/humfil/articles/cat/xirau0304/xirau0304.pdf>

ROMERO, Santi. *L'Arquitectura de la biblioteca* [en línia]: *recomanacions per a un projecte integral*. 2a ed. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Demarcació de Barcelona, 2004. Papers Sert; 5 [Consulta: 3 octubre 2014]. Disponible a:

http://www.diba.cat/biblioteques/documentspdf/arquitectura_biblioteca2.pdf

ISBN 8496185230

VIAPLANA, Albert. Treballar amb llibertat: quatre dies d'estiu. *Informació i debat* [en línia]: circular del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (INDE). Cicle de conferències set d'arquitectura. Introducció de Joaquim Coca. Barcelona, el Col·legi, 2004, des, p. 22-23 [Consulta: 13 maig 2014]. Disponible a:

<http://www.coac.net/inde/pdf/2004/INDEdesembre2004.pdf>

2009

PINÓS, Carme. Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona; Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona - Centre Ernest Lluch; Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. *Els Projectes que no vam construir* [vídeo en línia]. Videoteca UPC. Barcelona, 2009 [Consulta: 28 gener 2015]. Disponible a:

<http://hdl.handle.net/2099.2/1208>

2011

BRULLET, Manel. A: Vidal Tomás, Jorge; Ferrando, Josep; Universitat Politècnica de Catalunya. Departament de Projectes Arquitectònics. *04. Memorial Albert Illescas* [vídeo en línia]. Videoteca UPC. Barcelona: UPC, 2011 [Consulta: 12 abril 2013]. Disponible a:

<http://hdl.handle.net/2099.2/2473>

ROVIRA, Josep Maria; Escudero, Anna. La destrucció de la plaça dels Països Catalans. Exposició COAC, 2011 [Consulta: 10 abril 2015]. Disponible a:

http://www.coac.net/Barcelona/exposicions/2011/BART/11.09.14_PaisosCatalans/11.09.14_PaisosCatalans.html

2012

CÁCERES, Rafael de. Notas sobre criterios de diseño del espacio urbano. A: *Rafa Cáceres Zurita. Artículos* [en línia]. Barcelona, 29 juny 2012 [Consulta: 30 juliol 2013]. Disponible a:

<https://docs.google.com/file/d/0B9-D5mHf48yPVTZpbkxybC13Slk/edit?pli=1>

PUIG Rovira, Francesc X. *Dels estudis d'aparelladors a l'Escola Politècnica Superior d'Edificació de Barcelona*. Barcelona: Escola Politècnica Superior d'Edificació de Barcelona, 2012. ISBN 9788476539071

2013

GONZÁLEZ, Itziar. La modernitat de la ciutat antiga [Enregistrament vídeo]. A: *Lliçons sobre Barcelona* [vídeo en línia]. Organització: AxA. Barcelona: Ateneu Barcelonès, 4 abril 2013 [Consulta: 1 agost 2013]. Disponible a:
<http://www.arqxarq.es/noticia/la-modernitat-de-la-ciutat-antiga>

2014

MERCADÉ, Ricard. Mor l'arquitecte Albert Viaplana. A: COAC. *Col·legi d'Arquitectes de Catalunya* [en línia]. Escrit de Ricard Mercadé amb motiu de la mort d'Albert Viaplana. Barcelona: COAC, 20 maig 2014 [Consulta: 27 gener 2015]. Disponible a:
<https://www.arquitectes.cat/ca/mor-arquitecte-albert-viaplana>

Annexos

Annex A. Bibliografia

Bibliografia específica

1964

Local comercial para sastrería: Decoración: Albert Viaplana y Manuel Marrón, Aparejadores. *Cuadernos de arquitectura* [en línea]. 1964, núm. 55, p. 17. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109863/162737>

1966

VIAPLANA, Albert; ILLESCAS, Albert. The student voice. A: Donat, John. *World Architecture* 3. Londres: Studio Vista, 1966, p. 192-195

1970

Propuesta para una habitación de hotel en Hogarotel 9: Mora, Piñón, Viaplana. Arquitectos. Serrahima. Aparejador. *Arquitectura*. Madrid: Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid. 1970, núm. 133, p. 48-49

VIAPLANA, Albert. Diez años de soledad. *CAU: construcción, arquitectura, urbanismo*. Barcelona: Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos. 1970, núm. 0, p. 4-5

VIAPLANA, Albert. La seriedad del desorden perfectamente organizado. *CAU: construcción, arquitectura, urbanismo*. Barcelona: Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos. 1970, núm. 0, p. 40-59

VIAPLANA, Albert. Sociedadideologíaarquitectideologíaarquitecturasa. *CAU: construcción, arquitectura, urbanismo*. Barcelona: Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos. 1970, núm. 1, p. 6-7

1974

MARTÍ Arís, Carlos; SANMARTÍ Verdager, Jaume. Casa en l'Ametlla del Vallès, arquitectos: Gabriel Mora, Helio Piñón, Albert Viaplana. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línea], 1974, núm. 102, p. 8-13. [Consulta 4 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/108083/169960>

1976

BOHIGAS, Oriol. Actualidad de la arquitectura catalana. *Arquitecturas Bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1976, núm. 13-14, p. 2-26

Concurso de anteproyectos del edificio para la ampliación de la sede social en Barcelona del COACB. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* [en línea]. 1976, núm. 115, p. 22-28. [Consulta 30 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/121714/243483>

Concurso de anteproyectos para el nuevo edificio en Sevilla del C.O.A.A.O.B. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línea], 1976, núm. 115, p. 29-42. [Consulta 4 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/121715/243484>

Edificio viviendas (Barcelona, c. Galileu cantonada c. Can Bruixa, arq.: Helio Piñón i Albert Viaplana). *Jano*, 1976, núm. 42, p. 59-63

Mora, Piñón, Viaplana. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línea], 1976, núm. 120, p. 16-57. [Consulta 4 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/121727/243519>

SOLÀ-MORALES, Ignasi de. Arquitectura de la razón, arquitectura del sentido: tres casas de Mora, Piñón, Viaplana. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línea]. 1976, núm. 120, p. 10-15 [Consulta: 17 juliol 2013]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/121726/243518>

1977

BOHIGAS, Oriol. Cuatro casas de Gabriel Mora. *Jano*, 1977, núm. 51, p. 34-52

BOHIGAS, Oriol. Para la definición de una "Escuela de Barcelona II". *Jano*, 1977, núm. 48, p. 49-51

Concurso de anteproyectos para la ampliación de la sede social en Barcelona del C.O.C.A.C.B. *Arquitecturas Bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1977, núm. 17-18, p. 1-27

Concurso de anteproyectos para la nueva sede social en Sevilla del C.O.A.A.O.B. *Arquitecturas Bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1977, núm. 17-18, p. 29-42

Concurso de anteproyectos para la nueva sede social en Valencia del C.O.A.V.M. *Arquitecturas Bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1977, núm. 17-18, p. 43-49

ETSAB. Càtedra de Composició II. *Exposició commemorativa del centenari de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona 1875-76/1975-76*. Amb la col·laboració de: Alfons Argila i Chopitea... [et al.]. Muntatge de l'exposició: Jordi Garcés Bruses i Enric Soria Badia. Barcelona: Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, 1977. ISBN 8460007200

Helio Piñón/Albert Viaplana: 4 concursos 1974-1977. *Jano*, 1977, núm. 48, p. 21-48

QUETGLAS, Josep. Al margen de una impossible Escuela de Barcelona. *Jano*, 1977, núm. 48, p. 52-53

PIÑÓN, Helio. *Arquitecturas catalanas*. Barcelona: Gaya Ciencia, 1977. ISBN 8470800280

1978

Centre de B.U.P. de 640 places "Ciutat Meridiana, Vallbona, Civite, Torre Baró" Pl. dels Eucaliptus, per al M.E.C. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línia], 1978, núm. 131, p. 32-33. [Consulta: 4 octubre 2014]. Disponible a:

<http://raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/122106/245044>

1979

MACKAY, David. La Escuela. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1979, núm. 28-29, p. 27-43

1980

CAPITEL, Antón. Sobre el concurso del centro islámico de Madrid. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1980, núm. 34, p. 22-27

CORREA, Federico. Concurso de reforma y ampliación de la Facultad de Medicina de la Universidad de Barcelona. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1980, núm. 34, p. 1-19

MUNTAÑOLA i Thornberg, Josep. *La Arquitectura de los 70*. Vilassar de Dalt: Oikos-tau, 1980. ISBN 8428104581

VIAPLANA, Albert. La Arquitectura de la experiencia. Tesi doctoral, UPC, ETSAB, 1980 [Biblioteca de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona]

1981

BOHIGAS, Oriol. El concurso para el parque del antiguo Escorxador de Barcelona. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1981, núm. 40, p. 18-32

Sobre el concurs de l'Escorxador. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1981, núm. 146, p. 61-67. [Consulta: 4 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/198889/307325>

1983

AJUNTAMENT DE BARCELONA, Àrea d'Urbanisme. *Plans i projectes per a Barcelona: 1981/1982*. [Oriol Bohigas, Albert Puigdomènech, Josep Acebillo] ... [et al.]. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, DL 1983. ISBN 8450083435

Arquitectura terminal: la plaza de la estación de Sants. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1983, núm. 45, p. 2-15

BOHIGAS, Oriol. Barcelona: catàleg per a una reconstrucció de la ciutat. *Arquitecturas Bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1983, núm. 43, p. 21-31

BOHIGAS, Oriol. Spazi per la gente = Places for people. *Spazio e società*, 1983, Anno 6, núm. 24, p. 8-28

MATEO, Josep LLuís. Arquitectura espanyola: els anys 80. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1983, núm. 156, p. 8-9. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/199009/297935>

Place de la Gare de Sants. *AMC*, 1983, núm. 2, p. 56-59

SOLÀ-MORALES i Rubió, Ignasi de. Arte civica contro città funzionale (di nuovo): problematiche attuali dello spazio pubblico = Civic art against the functional city (again): current issues in public space. *Lotus*, 1983, núm. 39, p. 4-19

H. Piñón/ A. Viaplana: projectes 1974 a 1982. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1983, núm. 156, p. 10-13. [Consulta: 4 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/199010/297936>

1984

Albert Viaplana y Helio Piñón: 1984. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1984, núm. 163, p. 64-97. [Consulta: 5 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/202013/307376>

BOHIGAS, Oriol. Cent projectes pour transformer Barcelona. *Techniques et architecture*, 1984, núm. 351, p. 123-129

BUCHANAN, Peter. Regenerating Barcelona: with parks and plazas. *Architectural Review*, 1984, vol. CLXXV, núm. 1048

Cuando lo genial resulta duro: historia de una incomprensión. *On: Diseño*, 1984, núm. 48, p. 24-30

Plaça dels Països catalans, estació de Sants, Barcelona. *On: Diseño*, 1984, núm. 52, p. 22-23

1985

BOHIGAS, Oriol. *Reconstrucció de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62, 1985. ISBN 842972213

BRU, Eduard. La forma dels jardins. *Quaderns d'arquitectura i*

urbanisme [en línia], 1985, núm. 164, p. 138-147. [Consulta: 17 març 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/204435/307379>

La Plaza de la estación de Sants, Barcelona, 1981-83: Albert Viaplana, Helio Piñón y Enric Miralles. *Arquitectura: Revista del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid*, 1985, núm. 253, p. 24-31

Piñón/Viaplana: la suprématie de la conception. *L'Architecture d'aujourd'hui*, 1985, núm. 242, p. 76-87

Plaça de l'estació de Sants: Helio Piñón i Albert Viaplana, arquitectes: col·laborador: Enric Miralles. *Section A*, 1985, núm. 3, p. 12-14

SERRA, Enric. L'espai urbà. Notícies de la ciutat recobrada. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1985, núm. 164, p. 114-137. [Consulta: 25 febrer 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/204434/297745>

1986

A. Viaplana, H. Piñón: cinco y cuarto (idea y montaje de la exposición y del catálogo Juan José Lahuerta, Antonio Pizza). Barcelona: C.R.C., 1986. Catàleg de l'exposició celebrada a Barcelona durant el gener i febrer de 1987. ISBN 8486421284

BUCHANAN, Peter (ed.). Spain: poetics of Modernism. *Architectural Review*, 1986, vol. CLXXIX, núm. 1071, p. 23-91

CAPITEL, Antón. *Arquitectura española: años 50-años 80*. Madrid: MOPU. Secretaría General Técnica, 1986. ISBN 847433446

Concurso para la Ampliación del Ayuntamiento de Murcia en la Plaza de la Catedral. *Arquitectura* (Revista del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid), 1986, núm. 260, p. 18-21

Espagne 86. *L'Architecture d'aujourd'hui*, 1986, núm. 245, p. 1-5

Jerez. Concurso de Ideas Parque Gonzalez Hontoria. *Periferia: revista de arquitectura*, 1986, núm. 4-5, p. 109-111

Ordenación del Parque de la Feria y Palacio de Congresos Jerez. *Arquitectura* (Revista del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid), 1986, núm. 260, p. 14-17

SOLÀ-MORALES, Ignasi de. *Architettura minimale a Barcellona: costruire sulla città costruita*. [Milano]: Electa, [1986]. Quaderni di Lotus; 5. ISBN 8828901942

1987

AJUNTAMENT DE BARCELONA. Àrea d'Urbanisme i Obres Públiques (direcció de l'edició Lluís Hortet i Miquel Adrià). *Barcelona espais i escultures (1982-1986)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Àrea d'Urbanisme i Obres Públiques: Fundació Joan Miró, 1987. Materials de disseny urbà; 11. ISBN 8476091362

AJUNTAMENT DE BARCELONA. Àrea d'Urbanisme i Obres Públiques. Planejament Urbanístic. *Urbanisme a Barcelona: Plans cap al 92*. Catàleg de l'exposició celebrada al COAC, del 30 d'abril al 20 de maig de 1987. Barcelona: L'Ajuntament. Servei de Planejament Urbanístic, DL 1987

BRU, Eduard; MATEO, Josep Lluís. *Arquitectura europea contemporánea*. Barcelona: Gustavo Gili, 1987. ISBN 8425213339

FULLAONDO, Juan Daniel. A: Hablando de Viaplana y Piñón. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 18-20

Helio Piñón y Albert Viaplana: Ocho preguntas (Entrevista). *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 5-7

L'artefact du fonctionnement. *Techniques et architecture*, 1987, núm. 371, p. 78-79

LOPEZ, Carlos. L'Architecture sur la but de la langue. *Faces: journal d'architecture*, 1987, núm. 5-6, p. 20-21

MATEO, Josep LLuís. Giovanne architettura catalana. *Casabella*, 1985, núm. 535, p. 16-29

MONTANER, Josep Maria. Arquitectura de vanguardia. *Catalònia* [en línia], 1987, núm. 2, p. 14-16. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/Catalonia/article/view/92539/161122>

SOLÀ-MORALES, Ignasi de. La arquitectura urbana de Piñón y Viaplana. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 14-17

TRÍAS, Eugenio. La plaza y su esencia vacía. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 8-13

VIAPLANA, Albert. Bcn-Bcn: entrevista realitzada a Albert Viaplana. [Entrevista realitzada per Marta Cervelló]. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1987, núm. 175, p. 88-97. [Consulta: 10 març 2015]. Disponible a: <http://raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/202346/299101>

VIAPLANA, Albert; PIÑÓN, Helio. Cuatro proyectos recientes 1984-1986. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 137-141

VIAPLANA, Albert; PIÑÓN, Helio. Diez años 1974-1984. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 21-136

1988

HÉNAULT, O. Barcelona. Projects Culturels pour 1992. *L'Architecture d'aujourd'hui*, 1988, núm. 258, p. 46-47

Piñón/Viaplana. *Obradoiro*, 1988, núm. 14, p. 26-41

1989

Convento de Santa Monica: Albert Viaplana, Helio Piñón, Barcelona 1985-89. *El Croquis*, 1989, núm. 40, p. 98-115

LAHUERTA, Juan José. Mirada al festín. *El Croquis*, 1989, núm. 40, p. 92-97

Plaza Barange: Albert Viaplana, Helio Piñón, Granollers, Barcelona 1982-89. *El Croquis*, 1989, núm. 40, p. 116-123

RUIZ Cabrero, Gabriel. *Spagna: architettura 1965-1988*. Traduzione Savino d'Amico. Milano: Electa, cop. 1989. ISBN 8843529072

TULLIO, M. Cristina. *Spazi pubblici contemporanei: innovazione e identità a Barcellona e in Catalogna*. [Roma]: IN ASA, 1989

1990

Archivo en blanco y negro: crónica gráfica de tres generaciones: Francesc Català-Roca. *Arquitectura Viva*, 1990, núm. 12, p. 33-35

AVIZANDA, Francisco. Viaplana/Piñón. A: *Tres arquitecturas* [en línia]. Guión, realización y dirección: Francisco Avizanda. Madrid: rtve, 1990 [Consulta: 27 gener 2015]. Disponible a: <http://www.rtve.es/alcarta/videos/tres-arquitecturas/tres-arquitecturas-n3-viaplana-pinion/658141/>

Barcelona: la ciutat i el 92 [coordinació tècnica de l'edició: Carme Fiol]. [Barcelona]: Olimpiada Cultural, S.A., DL 1990. ISBN 8487647022

BOHIGAS, Oriol; BUCHANAN, Peter; LAMPUGNANI, Vittorio. *Barcelona: arquitectura y ciudad 1980-1992*. Barcelona: Gustavo Gili, DL 1990. ISBN 8425214548

Fugas escalonadas: Edificios de oficinas Eurocity 2, 3 y 4: Helio Piñón y Albert Viaplana. *A & V: monografías de arquitectura y vivienda*, 1990, núm. 22, p. 60-61

FUNDACIÓ JOAN MIRÓ. *Viaplana/Piñón: 14 juny-15 juliol: figuracions de l'espai*. Barcelona: Fundació Joan Miró, Centre d'Estudis d'Art Contemporani, DL 1990. Espai. Propostes alternatives; 13. Editat amb motiu de l'exposició

MONTANER, Josep Maria. Exporting Catalan Architecture. *Catalònia* [en línia], 1990, núm. 18, p. 4-7. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/Catalonia/article/view/105805/160559>

SOLÀ-MORALES i Rubió, Ignasi de. *Arquitectura catalana 1990. Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 1990, núm. 187, p. 40-51. [Consulta 7 octubre 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/229671/339004>

1991

BENACH, Joan-Anton. L'equipament cultural i l'error profilàctic. Del Nou Museu d'Art Contemporani al Born. *Barcelona: metròpolis mediterrània: revista trimestral de l'Ajuntament de Barcelona* [en línia]. 1991, núm. 18, p. 92-95 [Consulta: 7 octubre 2013]. Disponible a: http://www.bcn.cat/publicacions/bmm/pdf_historic/18_BCN_Metropolis_Mediterrania/equipament_cultural.pdf. ISSN 0214-6223

La Mirada del arquitecto, anotaciones, paisajes, impresiones: colección Manolo Baquero. Presentación: Jose Laborda; coleccionismo y pedagogía: Oriol Bohigas; izquierda y derecha: Enric Miralles; la mirada del arquitecto: Manuel Baquero. [Zaragoza?]: Bienal Zaragoza de Arquitectura y Urbanismo, 1991. Catàleg de l'exposició de dibuixos d'arquitectes realitzada al Torreón Fortea de Saragossa del 8 al 31 de gener de 1992 amb motiu de la Edició I de la Bienal Zaragoza de Arquitectura y Urbanismo. ISBN 8488207050

L'idea del Villagio Olimpico di Barcellona. *Lotus international*, 1991, núm. 67, p. 51

MBM Arquitectes (Martorell/Bohigas/Mackay/Puigdomènech). La Villa Olímpica: *Barcelona 92: arquitectura, parques, puertos deportivos*. Barcelona: Gustavo Gili, DL 1991. ISBN 8425214855

PERMANYER, Lluís. *Barcelona, un museu d'escultures a l'aire lliure*. Fotografies de Melba Levick. Barcelona: Polígrafa, DL 1991. ISBN 843436549

QUETGLAS, Josep. No te hagas ilusiones. *El Croquis*, núm. doble 49/50, p. 24-29

QUINTANA, Màrius. Sobre el diseño de mobiliario urbano. *Catalònia* [en línia], 1991, núm. 24, p. 15-16. [Consulta: 6 abril 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/Catalonia/article/view/101286/161556>

VIAPLANA, Albert. El primer año en el taller de Moragas Gallissà. A: UPC. Centre d'Estudis de Disseny (ed.). *Antoni de Moragas Gallissà*. Barcelona: Centre d'Estudis de Disseny. E.T.S. de Arquitectura de Barcelona. Universitat Politècnica de Catalunya: Santa & Cole Ediciones de diseño, cop. 1991, p. 27-29

1992

Alineación oblicua: unidad de proyecto 8.2: Helio Piñón y Albert Viaplana. *A & V: monografías de arquitectura y vivienda*, 1992, núm. 37, p. 82-85

CÁCERES, Rafael de; FERRER, Montserrat (ed.). *Barcelona, espai públic: homenatge a Josep Maria Serra Martí*. Barcelona: Ajuntament. Regidoria de Edic. i Publ., DL 1992. ISBN 8476095244

FORT Mir, Josep M. Villa Olímpica. *Diseño Interior*, 1992, núm. 18, p. 10-25

SALVADÓ, Ton. Del bon taller de costura al (Catalan) Land Art: tres propostes per Salou. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 1992, núm. 194, p. 28-35. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/232589/336770>

1993

Anuario 1993. A & V: *monografías de arquitectura y vivienda*, 1993, núm. 43, p. 174-176

Casa de Caritat: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona [en línia]. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona: OCP Construccions, 1993 [Consulta: 2 octubre 2014]. Disponible a:

<https://www.coac.net/ssi/privat/biblioteca/Casa%20de%20Caritat.pdf>

ROLDÁN Andrade, Miguel; BERENGUÉ Iglesias, Mercè. Plaça Nova - carrer Arcs (p. 2-12). *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 1992, núm. 200, p. 2-12. [Consulta 30 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/233566/339062>

VIAPLANA, Albert; PIÑÓN, Helio. Projecte de centre cultural a la casa de Caritat [Gràfic]: la ciutat de les ciutats (arquitectes: Viaplana i Piñón; arquitectes estructura: Brufau, Obiol, Moya; enginyers consultors: JG & Asociados). Biblioteca ETSAV, 1993. Conté: Memòria i plànols

1994

ARAUJO, Ramón (Araujo Armero); SECO, Enrique. *Construir con acero: arquitectura en España*. [S.l.]: ENSIDESA, DL 1994. ISBN 848740510X

ASENSIO Cerver, Francisco. *Urban spaces (I): streets and squares* [text: José María Pérez Martell... et al.]. Barcelona: the Author, DL 1994. ISBN 8481850047

AVELLANEDA, Jaume. *Soluciones constructivas per a l'arquitectura d'avui*. Catàleg de l'exposició amb el mateix títol, on es recullen obres d'arquitectura presentades i debatudes en el "Cicle Debat-Construcció", desenvolupat al llarg de 1992-1993. Barcelona: COAC. Demarcació de Barcelona, 1994

Biblioteca popular en Sant Feliu de Llobregat. Barcelona: Albert Viaplana y Helio Piñón, arquitectos, y Ricard Mercadé, arquitecto asociado. *On: diseño*, 1994, núm. 153, p. 184-187

Casa de la Caridad, Barcelona: Helio Piñón & Albert Viaplana. A & V: *monografías de arquitectura y vivienda*, 1994, núm. 45-46, p. 96-99

Centre de Cultura Contemporània: Casa de Caritat, un edifici fet a mida. *Informatiu del Col·legi d'aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona*, 1994, núm. 51, p. 13-18

Centro de Cultura Contemporánea de Barcelona (CCCB): de la Casa de la Caridad al proyecto cultural multimillonario. *B & a: Buró Actual*, 1994, núm. 20, p. 20-25

GRUPO FOLCRÁ EDIFICACIÓN. [*Catàleg comercial d'obres realitzades*]. Barcelona: Grupo Folcrá Edificación, DL 1994

MONTANER, Josep Maria. *Museos para el nuevo siglo*. Barcelona: Gustavo Gili, DL 1994. ISBN 8425216311

Remodelación del edificio del Pati de les Dones. *Arquitectos*, 1994, núm. 134, p. 64-67

Remodelación del edificio del Pati de les Dones. Barcelona: Albert Viaplana y Helio Piñón, arquitectos, y Ricard Mercadé, arquitecto asociado. *On: diseño*, 1994, núm. 154, p. 144-149

UBACH i Nuet, Antoni. *La Escalera: una perspectiva del siglo XX* [pròleg per Ignasi de Solà-Morales]. Barcelona: Gustavo Gili, DL 1994. ISBN 8425215129

1995

BALDELLOU, Miguel Ángel. *Arquitectura española del siglo XX*. Madrid: Espasa-Calpe, 1995. ISBN 842395482X

CCCB Casa de Caritat. *Diseño Interior*, (1995?), núm. 46, p. 34-37

Centro de Cultura Contemporánea de Barcelona: cambio de piel: Helio Piñón y Albert Viaplana; fotos Ferran Freixa. *Diseño Interior*. (1995?), núm. 43, p. 29-35

MARTÍ Arís, Carlos (ed.). *Santiago de Compostela: la ciudad histórica como presente*. Barcelona: Ediciones del Serbal; Santiago de Compostela: Consorcio de Santiago, DL 1995. ISBN 8476281579

Rambla de Mar: Helio Piñón, Albert Viaplana. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 1995, núm. 207-208-209, p. 240-243. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/233779/338113>

1996

Barcelone. Contraste mesuré, CCCB. *Techniques et architecture*, 1996, núm. 426, p. 42-45

Maremànum en Moll d'Espanya: Barcelona. *Costes + Datos de Edificación: Revista de Costes Reales de Construcción*, 1996, núm. 6, p. 9-10

MIRALLES, Enric. *Enric Miralles: obra completa* (con un ensayo de Juan José Lahuerta). Madrid: Electa, cop. 1996. Documentos de arquitectura. Altre títol: Enric Miralles: obras y proyectos. ISBN 8481561215

Moll d'Espanya en el Port Vell, Barcelona: Albert Viaplana & Helio Piñón con Ricard Mercadé. *A & V: monografías de arquitectura y vivienda*, 1996, núm. 57-58, p. 118-124

MONTANER, Josep Maria. Barcelona. H.Piñón, A.Viaplana, CCCB. *Lotus internacional*, 1996, núm. 90, p. 36-63

PIÑÓN, Helio. *Arquitectura moderna en Barcelona (1951-1976)*. Barcelona: Edicions UPC: ETSAB, 1996. ISBN 8483011468

Rambla de Mar. Barcelona. *On: diseño*, 1996, núm. 173, p. 150-155

RAMON Graells, Antoni; RODRÍGUEZ, Carmen (eds.); textos de: Azara, Pedro ... [et al.]. *Escola d'Arquitectura de Barcelona: documents i arxiu*. Barcelona: Edicions UPC: ETSAB, cop. 1996. ISBN 8483011476

Spazi ed edifici pubblici sul Moll d'Espanya, Barcelona. *Domus*, 1996, núm. 784, p. 26-31

VIAPLANA, Albert; PIÑÓN, Helio. *Obra Viaplana/Piñón*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, DL 1996. Catàleg de l'exposició feta al COAC l'any 1996. ISBN 8492071869

1997

Centro Comercial Maremágnum. Barcelona. *On: diseño*, 1997, núm. 188, p. 202-211

Concurs per a la biblioteca universitària: Centre de cultures, Estudi General. *Dau: Debats d'arquitectura i urbanisme: Revista de la Demarcació de Lleida del Coac*, 1997, núm. 4, p. 25-51

Ordenamento da Avenida Xoán XXIII: arquitecto: Albert Viaplana: arquitectos colaboradores: H. Piñón e R. Mercadé. *Obradoiro*, 1997, núm. 26, p. 82-91

1998

Albert Viaplana e Helio Piñón: Centro di cultura contemporanea (CCCB) Casa de Caritat, Barcellona. *Casabella*, 1998, núm. 655, p. 20-26

Avenida Xoan XXIII: Santiago de Compostela. *Costes + Datos de Edificación: Revista de Costes Reales de Construcción*, 1998, núm. 15, p. 27-28

CUSVELLER, Sjoerd; DEVOLDER, Anne-Mie (eds.). *Drie pleinen: zes ontwerpen = Three squares: six designs: Jaume Bach & Gabriel Mora, Paul Robbrecht & Hilde Daem, John Körmeling, Arduino Cantàfora, Helio Piñón & Albert Viaplana, Hans Warnau & Sigurdur Gudmundsson*. Rotterdam: Uitgeverij 010, cop. 1998. ISBN 906450069X

Dans la Paroie Vitree, La Ville: CCC à Casa De Caritat, Barcelone. *Architecture interieur crée*, 1998, núm. 283, p. 46-47

LAHUERTA, Juan José. *Conversazione con Albert Viaplana. Casabella*, 1998, núm. 655, p. 8-11

MUNTAÑOLA i Thornberg, Josep. *Places de Barcelona* [en línia]. Barcelona: Edicions UPC, 1998. ISBN 8483011956 [Consulta: 29 abril 2015]. Disponible a: <http://upcommons.upc.edu/l1ibres/handle/2099.3/36533>

PIZZA, Antonio. 97. La redención de los objetos. Una exposición sobre la idea de Monumento. *Revista ph* [en línia], 1998, núm. 23. Sevilla: Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a: <http://www.iaph.es/revistaph/index.php/revistaph/article/view/651#.VSOUKeT1G1E>

SORRENTINO, Sabrina. 30 e più esercizi di composizione. *Casabella*, 1998, núm. 655, p. 13-17

1999

PIÑÓN, Helio. *Miradas intensivas*. Barcelona: Edicions UPC, 1999. ISBN 8483013630

Refer paisatges (Biennal de Paisatge. 1a: 1999: Barcelona, Catalunya) [coordinació: Jorge Mestre, Iván Bercedo]. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1999. ISBN 8488258364

2000

FORT Mir, Josep M. *Projectes 0: resum del curs 1999/2000, març 2000: assignatura: Taller d'Experiència de l'Arquitectura: quadrimestre zero-ETSAB-UPC*. Professors: Josep M. Fort, Albert Viaplana; [Departament de Projectes Arquitectònics]. 1999. Portal: Apunts de l'ETSAB (publicacions fetes als departaments)

FORTIÀ, Josep M. (ed.); Rafael de Cáceres... [et al.]. *La Intervenció en el paisatge: claus per a un debat*. Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, 2000. ISBN 8495138980

MACKAY, David. *La recuperació del front marítim* [traducció d'Isabel Núñez]. Barcelona: Aula Barcelona, 2000. ISBN 8447522652

MORAGAS, Daniel Cid. Museu i ciutat. *Temes de disseny* [en línia], 2000, núm. 16, p. 96-100. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/Temes/article/view/29569/67982>

PIÑÓN, Helio. *Miradas intensivas*. 2a ed. Barcelona: Edicions UPC, 2000. ISBN 8483013894

SCHULZ-DORNBURG, Julia. *Arte y arquitectura: nuevas afinidades*. Barcelona: Gustavo Gili, cop. 2000. ISBN 8425217784

VIAPLANA, Albert. Intervencions en l'espai públic: de la plaça dels Països Catalans a la Rambla de Mar. A: Fortià, Josep M. (ed.); Rafael de Cáceres... [et al.]. *La Intervenció en el paisatge: claus per a un debat*. Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, 2000, p. 29-34

Viaplana & Piñón: Contemporary Cultural Center in Barcelona. *SD: space design*, 2000, núm. 433, p. 74-77

2001

Biblioteca Central Tecla Sala a l'Hospitalet de Llobregat. *Ab: Arquitectes de Barcelona*, 2001, núm. 77, p. 32-33

Curs d'arquitectura d'hotels. Director i coordinador del curs: Joan M. Nicolàs; coordinador general: Joan Llusà i d'Abadal; vocal director de formació: Josep Ma. Guillemet. 2001. Curs celebrat a la Demarcació de Barcelona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya els dies 14, 21 i 28 de nov. de 2001. A coberta: Escola Sert, Nova Arquitectura. Mecanoscrit (fotocòpia)

SOLÀ-MORALES, Ignasi de. Paisajes. *Annals d'arquitectura* [en línia], 2001, núm. 7. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a: <http://hdl.handle.net/2099/2199>

Tecla Sala: Albert Viaplana. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 2001, núm. 230, p. 72-77. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/236517/337309>

VIAPLANA, Albert. Una mica més tard... (Epíleg). A: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. *L'Espai públic metropolità: 1989-1999* [Coordinació: Ramon Torra]. Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, 2001, p.204-205

2002

ESPAÑOL, Joaquim (ed.). *Invitación a la arquitectura: diálogos con Oriol Bohigas, Juan Navarro Baldeweg, Oscar Tusquets, Albert Viaplana y Peter G. Rowe: [cinco reflexiones sobre la arquitectura que nos rodea]*. Barcelona: RBA, DL 2002. ISBN 8479019093

ROVIRA, Josep Maria. Sue giu-due spazi culturali a Barcelona (Tecla Sala). *Casabella*, 2002, núm. 705, p. 42-45

2003

Ayuntamiento y biblioteca de Gavà. *Oficinas Año XXXVI*, 2003, núm. 245, p. 64-76

VIAPLANA, Albert. DE SOBTE... (Sobre el projecte de la plaça Lesseps) (IV Fòrum la ciutat del canvi de segle). *Informació i Debat*, 2003 (maig), p. 31

2004

GONZÁLEZ, Itziar. La plaça Lesseps. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 2004, núm. 240, p. 176-179. [Consulta: 30 abril 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/234975/337990>

ROMERO, Santi. *L'Arquitectura de la biblioteca* [en línia]:

recomanacions per a un projecte integral. 2a ed. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Demarcació de Barcelona, 2004 [Consulta: 3 octubre 2014]. Disponible a: http://www.diba.cat/biblioteques/documentspdf/arquitectura_biblioteca2.pdf

VIAPLANA, Albert. Referències bibliogràfiques. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 2004, núm. 243, p. 134-137. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/235067/349697>

VIAPLANA, Albert. Treballar amb llibertat: quatre dies d'estiu. *Informació i debat* [en línia]: *circular del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (INDE)*. Cicle de conferències set d'arquitectura. Introducció de Joaquim Coca. Barcelona, el Col·legi, 2004, des, p. 22-23 [Consulta: 13 maig 2014]. Disponible a: <http://www.coac.net/inde/pdf/2004/INDEdesembre2004.pdf>

XIRAU, Elena. El CCCB és un centre cultural, no un centre turístic (Entrevista a Josep Ramoneda). *Digitum* [en línia]. UOC, 2004, núm. 6. [Consulta: 6 abril 2015]. Disponible a: <http://www.uoc.edu/humfil/articles/cat/xirau0304/xirau0304.pdf>

2005

MONTANER, Josep María. Fenomenologies Minimalistas. *Polis*, 2005, vol.1, núm. 6, p. 5-15.

2006

HILL, Jonathan. *Immaterial architecture*. London [etc.]: Routledge, 2006. ISBN 9780415363242

MANCOMUNITAT DE MUNICIPIS AMB. *Espais metropolitans 2000-2004: actuacions, projectes i estudis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona*. [Coordinació: Ramon Torra, Oriol Ribera]. Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, 2006

PARCERISA, Josep. Plaça Lesseps. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 2006, núm. 249, p. 66-73. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/235075/349796>

PEREA, Jorge. Plaça Europa. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 2006, núm. 249, p. 60-65. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/235074/349795>

PLA, Maurici. *La Arquitectura a través del lenguaje: escritos 1989-2002*. Barcelona: Gustavo Gili, 2006. ISBN 842522048

ROWE, Peter G. *Building Barcelona: a second Renaissance*. Barcelona: Actar, cop. 2006. ISBN 8496540286

TARDIVEAU, Armelle (ed.) [Con la colaboración de Vicente Sarrablo, Javier Soriano]. *Moldear ensamblar proyectar: la cerámica en arquitectura*. [Castelló]: ASCER Asociación Española

de Fabricantes de Azulejos y Pavimentos Cerámicos; Barcelona: Actar [distribuidor], DL 2006. ISBN 846099211X

VIAPLANA, Albert. Plans, projectes o pla-projecte? (Debat amb S.Jornet, M.Sodupe i M.Corominas) (Taula de debats. L'urbanisme). *Informació i Debat*, 2006 (gener), p. 33-39

2007

Sobre la fotografia de la coberta. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 2007, núm. 253, p. 17. [Consulta: 29 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/238841/350860>

SOLDEVILA, Alfons (ed.) *Recomanacions als futurs arquitectes* [Oscar Tusquets, Lluís Clotet, Josep Martorell, Enric Sòria, Federico Correa, Albert Viaplana]. Barcelona: Edicions UPC: Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, 2007. ISBN 9788483019122

2008

CLOS, Oriol (ed.) [coordinació de l'edició: Clara Solà-Morales i Eduardo Cadaval; col·laboradors: Neus Aleu ... [et al.]]. *Barcelona, transformació: plans i projectes*. [Barcelona]: Ajuntament de Barcelona, DL 2008. ISBN 9788498500929

2009

PINÓS, Carme. Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona; Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona - Centre Ernest Lluch; Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. *Els Projectes que no vam construir* [Enregistrament vídeo]. Videoteca UPC. Barcelona, 2009 [Consulta: 28 gener 2015]. Disponible a:

<http://hdl.handle.net/2099.2/1208>

VIAPLANA, Albert. Proyecto de remodelación de la plaza Lesseps (Barcelona). *Equipamiento y Servicios Municipales*, 2009, núm. 142, p. 8-14

VIAPLANA, Albert. *Viaplana arquitectes* [vídeo en línia]: *entrevista a Albert Viaplana (4 març 2009)*. Barcelona: Arts Santa Mònica, 2009 [Consulta: 1 maig 2015]. Disponible a:

https://www.youtube.com/watch?v=AIU_L130-b4

2010

BIGAS, M.; BRAVO, L.; CONTEPOMI, G. Espacio, tiempo y perspectiva en la construcción de la mirada arquitectónica contemporánea: de Hockney a Miralles. "EGA: revista de expresión gráfica arquitectónica" [en línia], 2010, núm. 15, p. 126-135 [Consulta: 12 abril 2015]. Disponible a:

<http://hdl.handle.net/2117/7206>

MANCOMUNITAT DE MUNICIPIS AMB. *Espais metropolitans 2005-2008: projectes i obres de la Mancomunitat de Municipis Àrea Metropolitana de Barcelona* [Coordinació: Ramon Torra i Xicoy]. Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, 2010. ISBN 9788487881053

2011

FUSES i Comalada, Josep. Val la pena continuar gastant diners per mantenir la plaça dels Països Catalans?. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 2011, núm. 263, p. 9-10. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a:

<http://raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/248949/376642>

ROGER i Casamada, Ramon. *La Plaça d'Europa i la transformació de la Granvia a l'Hospitalet de Llobregat*. [Barcelona]: Consorci per a la Reforma de la Granvia a l'Hospitalet de Llobregat: Viguera, DL 2011. ISBN 9788492931149

ROVIRA, Josep Maria (ed.); con contribuciones de Oriol Bohigas ... [et al.]. *Enric Miralles: 1972-2000*. Barcelona: Fundación Caja de Arquitectos, cop. 2011. ISBN 9788493940904

ROVIRA, Josep Maria; ESCUDERO, Anna. La destrucció de la plaça dels Països Catalans. Exposició COAC, 2011 [Consulta: 10 abril 2015]. Disponible a:

http://www.coac.net/Barcelona/exposicions/2011/BART/11.09.14_PaisosCatalans/11.09.14_PaisosCatalans.html

2012

BRAVO, L.; CONTEPOMI, G.; BIGAS, M. Concursos de arquitectura de Viaplana y Piñón: la construcción de un lenguaje gráfico singular. A: Congreso Internacional de Expresión Gráfica Arquitectónica. "CONCURSOS DE ARQUITECTURA. Actas del 14 Congreso Internacional de Expresión Gráfica Arquitectónica" [en línia]. Oporto: Secretariado de Publicaciones e Intercambio Editorial. Univesidad de Valladolid, 2012, p. 329-332 [Consulta: 12 abril 2015]. Disponible a:

<http://hdl.handle.net/2117/16434>

CÁCERES, Rafael de. Notas sobre criterios de diseño del espacio urbano. A: *Rafa Cáceres Zurita. Articles* [en línia]. Barcelona, 29 juny 2012 [Consulta: 30 juliol 2013]. Disponible a:

<https://docs.google.com/file/d/0B9-D5mHf48yPVTZpbkxybC13Slk/edit?pli=1>

2013

FORTIÀ, Josep M. L'exploració del pla horitzontal: nous espais públics a les ciutats catalanes. *QRU* [en línia]: *Quaderns de Recerca en Urbanisme*, 2013, núm. 1, p. 98-115 [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a:

<http://hdl.handle.net/2099/16022>

2014

Haver fet un lloc on els artistes tinguin dret a equivocar-se: històries de l'Espai 10 i l'Espai 13 de la Fundació Joan Miró: Espai 10-13, 1987-2014. [Comissari:] Manuel Segade; [Coordinació editorial: Magda Anglès; traducció: Francesc Rovira (català i castellà), Julie Wark (anglès)]. Barcelona: Fundació Joan Miró, 2014. Catàleg de l'exposició celebrada a la Fundació Joan Miró de Barcelona, del 13 de març al 25 de maig de 2014. Catàleg amb textos de Rosa Maria Malet i Manuel Segade. ISBN 9788494123986

MERCADÉ, Ricard. Mor l'arquitecte Albert Viaplana. A: *COAC. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya* [en línia]. Escrit de Ricard Mercadé amb motiu de la mort d'Albert Viaplana. Barcelona: COAC, 20 maig 2014 [Consulta: 27 gener 2015]. Disponible a: <https://www.arquitectes.cat/ca/mor-arquitecte-albert-viaplana>

Bibliografia general

1934

DEWEY, John. *Art as experience*. Paperback ed. New York: Perigee Book, ed. 2005. ISBN 039953197

[1936?]

Barcelona docente: la enseñanza superior oficial y semioficial en Barcelona: publicación de la Sociedad de Atracción de Forasteros. Sindicat. d'Initiative. Barcelona: Tip. La Académica, [1936?]

1940

GIEDION, Sigfried. *Space, time and architecture: the growth of a new tradition*. 5th ed. Cambridge: Harvard University Press, 1982. ISBN 0674830407

1945

ZEVI, Bruno. *Verso un'architettura organica: saggio sullo sviluppo del pensiero architettonico negli ultimi cinquant'anni*. Torino: Giulio Einaudi, 1945

1948

GIEDION, Sigfried. *Mechanization takes command: a contribution to anonymous history*. New York, [NY] [etc.]: W. W. Norton, 1969. ISBN 0393004899

ZEVI, Bruno. *Saber ver la arquitectura: ensayo sobre la interpretación espacial de la arquitectura*. 4a ed. Buenos Aires: Poseidon, 1963

1954

ARNHEIM, Rudolf (Versión española de María Luisa Balseiro). *Arte y percepción visual: psicología del arte creador: nueva versión*. Madrid: Alianza, 1979. ISBN 8420670030

1955

3 casas de renta. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1955, núm. 21, p. 22-28 [Consulta: 3 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/112334/170566>

Dos casas de viviendas económicas en Barcelona. *Revista Nacional de Arquitectura Año XV*. 1955, núm. 168, p. 11-15

1957

Concurso de anteproyectos para nueva sede social del Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1957, núm. 29-30, p. 1-40. [Consulta: 3 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/108617/170586>

Hotel Park en Barcelona. *Revista Nacional de Arquitectura*. 1957, núm. 182, p. 26-28

1958

READ, Herbert. *Education through art*. New rev. ed. London: Faber and faber, cop. 1958

Vivienda del arquitecto Antonio de Moragas Gallissà. *Cuadernos de Arquitectura*, 1958, núm. 33, p. 34-36 [Consulta: 28 juny 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/108740/170601>

1959

BERNHARD, Thomas. *Acontecimientos y relatos* (Versión castellana de Miguel Sáenz). Madrid: Alianza, 1997

1960

Casas gemelas en Torredembarra, Tarragona: arquitecto: A. de Moragas Gallissà. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1960, núm. 42, p. 11-12. [Consulta: 3 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109534/163039>

1961

Cine y bar Liceo: Barcelona 1956-59. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1961, núm. 43, p. 7-9. [Consulta 3 octubre 2014].

Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109554/162810>

Las Casas de los Toros, Barcelona 1961: arquitectos: Antonio de Moragas Gallissà, Francisco de Riba de Salas. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1961, núm. 44, p. 15-18. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109577/162800>

MORAGAS i Gallissà, Antoni de. Carta al director. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1961, núm. 44, p. 6. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109573/162796>

MORAGAS i Gallissà, Antoni de. El Culto al objeto. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1961, núm. 46, p. 32. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109625/162848>

MORAGAS i Gallissà, Antoni de. Els Deu anys del Grup R d'arquitectura. [*Barcelona: Serra d'Or*, 1961] [en línia]. Separata de: Serra d'Or, 2ª època, any III, núm. 11-12, p. 66-73. [Consulta: 3 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/jlv/12497210844583728987435/ima0067.htm>

1962

Oficina central: arquitecto: A. de Moragas Gallissà. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1962, núm. 48, p. 36-37. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109687/162879>

1963

ETSAB. *Arquitectura 63: VIII conferencia internacional de estudiantes de arquitectura*. Barcelona: E.T.S. de Arquitectura, 1963

Grupo de dos casas en la calle Padilla, Barcelona. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1963, núm. 54, p. 19-20. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109847/163154>

1964

Casa-taller para un escultor, Barcelona: arquitecto: Antonio de Moragas Gallissà. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1964, núm. 56, p. 12-14. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109885/162780>

1965

CORREA, Federico. La enseñanza de arquitectura en España. *Zodiac*, 1965, núm. 15, p. 179-183

Edificios para viviendas. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1965, núm. 62, p. 5-22. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/110024/163129>

1966

VENTURI, Robert. *Complejidad y contradicción en la Arquitectura*; con una introducción de Vincent Scully. Barcelona: Gustavo Gili, 1972. ISBN 8425204992

1971

ARNHEIM, Rudolf. *Hacia una Psicología del Arte. Arte y Entropía: ensayo sobre el desorden y el orden*. Madrid: Alianza, 1980. ISBN 8420670138

Noticia de la Escuela de Arquitectura. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* [en línia], 1971, núm. 86, p. 97-99. [Consulta 29 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/111071/160842>

1972

Noticia de la ETSAB. *Cuadernos de Arquitectura y urbanismo* [en línia], 1972, núm. 93, p. 78-82. [Consulta 29 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/111522/160934>

SHARP, Dennis. *A Visual History of Twentieth-Century Architecture*. London: William Heinemann Ltd., Secker & Warburg, 1972

1976

TATARKIEWICZ, Wladyslaw. *Historia de seis ideas: arte, belleza, creatividad, mimesis, experiencia estética* (Títol original: Dzieje szesciu pojec. Panstwowe Wydawnictwo Naukowe Warszawa). Traducción de Francisco Rodríguez Martín. 7ª ed. Madrid: Tecnos: Alianza, 2002. ISBN 8430939113

1977

BOHIGAS, Oriol. Cuatro casas de Gabriel Mora. *Jano*, 1977, núm. 51, p. 33-52.

SUST, Xavier (ed.). *La Humanización de la arquitectura* / Alvar Aalto. Barcelona: Tusquets, 1977. Cuadernos ínfimos; 9. Serie de arquitectura y diseño, 81

1979

Architettura spagnola contemporanea. *Constros spazio*, 1979, núm. 4, p. 38-39

1980

NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: towards phenomenology of architecture*. London: Academy, [1980]. ISBN 856707007

1981

MORAGAS i Gallissà, Antoni de. Cases de Maó. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1981, núm. 146, p. 48-49. [Consulta 4 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/198886/297797>

1982

ITeC (Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya), Ajuntament de Barcelona. *Anàlisi tècnica i funcional del patrimoni immobiliari municipal* [en línia]. Barcelona: Ajuntament, 1983-1986. Volum 1, El Raval [Consulta: 23 febrer 2015]. Disponible a:

<http://www.itec.cat/serveis/lilibrespdf/pdfs/An%C3%A0lisi%20i%20funcional%20del%20patrimoni%20immobiliari%20municipal.%20El%20Raval.%20Volum%20I%20ITeC%201982.pdf>

TRÍAS, Eugenio. *Lo bello y lo siniestro*. Ed. Actualizada. Barcelona: Debolsillo, 2006. ISBN 8497939050

1983

MORAGAS i Gallissà, Antoni de. "Antoni de Moragas". [Entrevista realitzada per Pepita Teixidor]. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme*

[en línia], 1983, núm. 157, p. 102-103. [Consulta: 5 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/199085/298112>

MORAGAS i Gallissà, Antoni de. Antoni de Moragas Gallissà: hem de parlar. [Reproducció de l'entrevista realitzada per Josep Muntañola l'any 1983]. *Diagonal* [en línia]. Barcelona: Associació Revista Diagonal, 2013, núm. 35, p. 6-13. [Consulta: 13 gener 2015]. Disponible a:

<http://www.revistadiagonal.com/entrevistes/antoni-de-moragas-gallissa/#more-4783>

1985

BOHIGAS, Oriol. Antoni de Moragas: més guerriller que president. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1985, núm. 165, p. 230. [Consulta: 5 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/204456/299562>

1988

DELEUZE, Gilles. *The fold: Leibniz and the Baroque*. (Títol original: Le pli: Leibnitz et le baroque). Translation by Tom Conley. London: Athlone, ed. 1993. ISBN 0485114216

MARÍ, Antoni. *La Voluntat expressiva: assaigs per a una poètica*. 2a ed. Barcelona: La Magrana, 2002. ISBN 8482644130

1989

FAD. *Antoni de Moragas Gallissà: Homenatge*. Textos J. Corredor-Matheos, Josep Maria Montaner, Oriol Bohigas... [et al.]. Barcelona: Gustavo Gili: FAD, DL 1989. ISBN 842521419X

1990

FINDELI, Alain. Moholy-Nagy's Design Pedagogy in Chicago (1937-46). *Design Issues* [en línia], Vol. 7, No. 1, Educating the Designer (Autumn, 1990), pp. 4-19 [Consulta: 14 juliol 2012]. Disponible a:

<http://www.jstor.org/stable/1511466>

1991

HARVARD UNIVERSITY. Graduate School of Design. *The Urban public spaces of Barcelona, 1981-1987: Prince of Wales Prize in Urban Design 1990*. Cambridge, Mass.: Harvard University, Graduate School of Design, cop. 1991. ISBN 0935617167

UPC. Centre d'Estudis de Disseny (ed.). *Antoni de Moragas Gallissà*. Barcelona: Centre d'Estudis de Disseny. E.T.S. de Arquitectura de Barcelona. Universitat Politècnica de Catalunya: Santa & Cole Ediciones de diseño, cop. 1991. Clásicos españoles del diseño; 1. ISBN: 8473681193

1993

MORAGAS Spa, Antoni de. Les tovalles, l'Alvar Aalto i en Puig i Cadafach. Hotel Park; La reconstrucció. *Quaderns d'arquitectura i*

urbanisme [en línia], 1993, núm. 200, p. 78-84. [Consulta 10 abril 2015]. Disponible a:

<http://raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/233572/336903>

1994

TOURNIER, Michel. *El espejo de las ideas* (Títol original: Le miroir des idées). Traducció de L.M. Todó. Barcelona: Quaderns Crema, S.A. ed. 2000. ISBN: 8495359251

1995

FRAMPTON, Kenneth. *Estudios sobre cultura tectónica: poéticas de la construcción en la arquitectura de los siglos XIX y XX*. Madrid: Akal, ed. 1999. ISBN 8446011875

1997

COAC Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. *Antoni de Moragas Gallissà: arquitecte*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1997. Col·lecció del Centre de Documentació del COAC; 3. ISBN 8488258100

WEBSTER, Helena. *Modernism without rhetoric: essays on the work of Alison and Peter Smithson*. London: Academy Edition, 1997. ISBN 1854904957

1998

CHARRINGTON, Harry (ed.). *Alvar Aalto Kulttuuritalo = House of Culture Helsinki*. Helsinki: Rakennustieto Oy, cop. 1998. (Editat amb motiu de l'exposició "Alvar Aalto: process and culture", celebrada a la RIBA Heinz Gallery, Londres, del 5 de nov. al 19 des. de 1998). ISBN 951682515X

SCHILDT, Göran (ed.). *Alvar Aalto in his own words*. New York: Rizzoli, 1998. ISBN 0847820807 (cart.)

2000

COSTA, Xavier (ed.) [textos: Xavier Costa, Maurici Pla]. *Hotel Park: Moragas*. [Barcelona]: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 2000. ISBN 8488258828

2007

RAHOLA, Víctor; CORTELLARO, Stefano. Parroquia de Sant Jaume, Badalona 1957: Antoni de Moragas, arquitecte. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 2007, núm. 256, p. 90-93. [Consulta 10 abril 2015]. Disponible a: <http://raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/238036/350659>

2009

La plaza. *Paisea*, 2009 (juny), núm. 9 (Plaça Lesseps. Projectes previs i de concurs de Pere Joan Revetllat i Carme Ribas, p.66.69)

2011

CHARRINGTON, Harry. Coordinating method and art: Alvar Aalto at play. *Architectural History: Journal of the Society of Architectural Historians*, 2011, núm. 54, p. 309-345

CHARRINGTON, Harry; NAVA, Vezio. *Alvar Aalto: the mark of the hand*. Helsinki: Rakennustieto, cop. 2011. ISBN 9789516829954

VIDAL Tomás, Jorge; FERRANDO, Josep. *Memorial Albert Illescas* [audiovisual]. Universitat Politècnica de Catalunya. Departament de Projectes Arquitectònics, 30 maig 2011 [Consulta: 12 abril 2013]. Disponible a: <http://upcommons.upc.edu/video/handle/2099.2/2473>

2012

MONTANER, Josep Maria; ÁLVAREZ, Fernando; MUIXÍ, Zaida (ed.). *Arxiu crític model Barcelona 1973-2004*. Barcelona: Departament de Composició Arquitectònica, Universitat Politècnica de Catalunya: Ajuntament de Barcelona, DL 2012. ISBN 9788498503784

PUIG Rovira, Francesc X. *Dels estudis d'Aparellador a l'Escola Politècnica Superior d'Edificació de Barcelona*. Barcelona: Escola Politècnica Superior d'Edificació de Barcelona, 2012. ISBN 9788476539071

2013

GONZÁLEZ, Itziar. La modernitat de la ciutat antiga [Enregistrament vídeo]. A: *Lliçons sobre Barcelona* [en línia]. Organització: AxA. Barcelona: Ateneu Barcelonès, 4 abril 2013 [Consulta: 1 agost 2013]. Disponible a: <http://www.arqxarq.es/noticia/la-modernitat-de-la-ciutat-antiga>

Bibliografia específica (per ordre alfabètic)

A. Viaplana, H. Piñón: *cinco y cuarto*, 1986. (idea y montaje de la exposición y del catálogo Juan José Lahuerta, Antonio Pizza). Barcelona: C.R.C., 1986. Catàleg de l'exposició celebrada a Barcelona durant el gener i febrer de 1987. ISBN 8486421284

AJUNTAMENT DE BARCELONA. Àrea d'Urbanisme, 1983. *Plans i projectes per a Barcelona: 1981/1982*. [Oriol Bohigas, Albert Puigdomènech, Josep Acebillo] ... [et al.]. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, DL 1983. ISBN 8450083435

AJUNTAMENT DE BARCELONA. Àrea d'Urbanisme i Obres Públiques, 1987a (direcció de l'edició Lluís Hortet i Miquel Adrià). *Barcelona espais i escultures (1982-1986)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Àrea d'Urbanisme i Obres Públiques: Fundació Joan Miró, 1987. Materials de disseny urbà; 11. ISBN 8476091362

AJUNTAMENT DE BARCELONA. Àrea d'Urbanisme i Obres Públiques. Planejament Urbanístic, 1987b. *Urbanisme a Barcelona: Plans cap al 92*. Catàleg de l'exposició celebrada al COAC, del 30 d'abril al 20 de maig de 1987. Barcelona: L'Ajuntament. Servei de Planejament Urbanístic, DL 1987

Albert Viaplana e Helio Piñón: Centro di cultura contemporanea (CCCB) Casa de Caritat, Barcellona, 1998. *Casabella*, 1998, núm. 655, p. 20-26

Albert Viaplana y Helio Piñón: 1984, 1984. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1984, núm. 163, p. 64-97. [Consulta: 5 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/202013/307376>

Alineación oblicua: unidad de proyecto 8.2: Helio Piñón y Albert Viaplana, 1992. A & V: *monografías de arquitectura y vivienda*, 1992, núm. 37, p. 82-85

Anuario 1993, 1993. A & V: *monografías de arquitectura y vivienda*, 1993, núm. 43, p. 174-176

ARAUJO, Ramón (Araujo Armero); SECO, Enrique, 1994. *Construir con acero: arquitectura en España*. [S.l.]: ENSIDESA, DL 1994. ISBN 848740510X

Archivo en blanco y negro: crónica gráfica de tres generaciones: Francesc Català-Roca, 1990. *Arquitectura Viva*, 1990, núm. 12, p. 33-35

Arquitectura terminal: la plaza de la estación de Sants, 1983. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1983, núm. 45, p. 2-15

ASENSIO Cerver, Francisco, 1994. *Urban spaces (I): streets and squares* [text: José María Pérez Martell... et al.]. Barcelona: The Author, DL 1994. ISBN 8481850047

AVELLANEDA, Jaume, 1994. *Soluciones constructivas per a l'arquitectura d'avui*. Catàleg de l'exposició amb el mateix títol, on es recullen obres d'arquitectura presentades i debatudes en el "Cicle Debat-Construcció", desenvolupat al llarg de 1992-1993. Barcelona: COAC. Demarcació de Barcelona, 1994

Avenida Xoan XXIII: Santiago de Compostela, 1998. *Costes + Datos de Edificación: Revista de Costes Reales de Construcción*, 1998, núm. 15, p. 27-28

AVIZANDA, Francisco, 1990. Viaplana/Piñón. A: *Tres arquitecturas* [en línia]. Guión, realización y dirección: Francisco Avizanda. Madrid: rtve, 1990 [Consulta: 27 gener 2015]. Disponible a: <http://www.rtve.es/alacarta/videos/tres-arquitecturas/tres-arquitecturas-n3-viaplana-pinson/658141/>

Ayuntamiento y biblioteca de Gavà, 2003. *Oficinas Año XXXVI*, 2003, núm. 245, p. 64-76

BALDELLOU, Miguel Ángel, 1995. *Arquitectura española del siglo XX*. Madrid: Espasa-Calpe, 1995. ISBN 842395482X

Barcelona: la ciutat i el 92, 1990. [coordinació tècnica de l'edició: Carme Fiol]. [Barcelona]: Olimpiada Cultural, S.A., DL 1990. ISBN 8487647022

Barcelone. Contraste mesuré, CCCB, 1996. *Techniques et architecture*, 1996, núm. 426, p. 42-45

BENACH, Joan-Anton, 1991. L'equipament cultural i l'error profilàctic. Del Nou Museu d'Art Contemporani al Born. *Barcelona: metròpolis mediterrània: revista trimestral de l'Ajuntament de Barcelona* [en línia]. 1991, núm. 18, p. 92-95 [Consulta: 7 octubre 2013]. Disponible a: http://www.bcn.cat/publicacions/bmm/pdf_historic/18_BCN_Metro_polis_Mediterrania/equipament_cultural.pdf. ISSN 0214-6223

Biblioteca Central Tecla Sala a l'Hospitalet de Llobregat, 2001. *Ab: Arquitectes de Barcelona*, 2001, núm. 77, p. 32-33

Biblioteca popular en Sant Feliu de Llobregat. Barcelona: Albert Viaplana y Helio Piñón, arquitectos, y Ricard Mercadé, arquitecto asociado, 1994. *On: diseño*, 1994, núm. 153, p. 184-187

BIGAS, M.; BRAVO, L.; CONTEPOMI, G., 2010. Espacio, tiempo y perspectiva en la construcción de la mirada arquitectónica contemporánea: de Hockney a Miralles. *EGA: revista de expresión gráfica arquitectónica* [en línia], 2010, núm. 15, p. 126-135 [Consulta: 12 abril 2015]. Disponible a: <http://hdl.handle.net/2117/7206>

BOHIGAS, Oriol, 1976. Actualidad de la arquitectura catalana. *Arquitecturas Bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1976, núm. 13-14, p. 2-26

BOHIGAS, Oriol, **1977a**. Cuatro casas de Gabriel Mora. *Jano*, 1977, núm. 51, p. 34-52

BOHIGAS, Oriol, **1977b**. Para la definición de una "Escuela de Barcelona II". *Jano*, 1977, núm. 48, p. 49-51

BOHIGAS, Oriol, **1981**. El concurso para el parque del antiguo Escorxador de Barcelona. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1981, núm. 40, p. 18-32

BOHIGAS, Oriol, **1983a**. Barcelona: catàlego para una reconstrucción de la ciudad. *Arquitecturas Bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1983, núm. 43, p. 21-31

BOHIGAS, Oriol, **1983b**. Spazi per la gente = Places for people. *Spazio e società*, 1983, Anno 6, núm. 24, p. 8-28

BOHIGAS, Oriol, **1984**. Cent projectes pour transformer Barcelona. *Techniques et architecture*, 1984, núm. 351, p. 123-129

BOHIGAS, Oriol, **1985**. *Reconstrucció de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62, 1985. ISBN 842972213

BOHIGAS, Oriol; BUCHANAN, Peter; LAMPUGNANI, Vittorio, **1990**. *Barcelona: arquitectura y ciudad 1980-1992*. Barcelona: Gustavo Gili, DL 1990. ISBN 8425214548

BRAVO, L.; CONTEPOMI, G.; BIGAS, M., **2012**. Concursos de arquitectura de Viaplana y Piñón: la construcción de un lenguaje gráfico singular. A: Congreso Internacional de Expresión Gráfica Arquitectónica. "CONCURSOS DE ARQUITECTURA. Actas del 14 Congreso Internacional de Expresión Gráfica Arquitectónica" [en línia]. Oporto: Secretariado de Publicaciones e Intercambio Editorial. Univesidad de Valladolid, 2012, p. 329-332 [Consulta: 12 abril 2015]. Disponible a: <http://hdl.handle.net/2117/16434>

BRU, Eduard, **1985**. La forma dels jardins. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1985, núm. 164, p. 138-147. [Consulta: 17 març 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/204435/307379>

BRU, Eduard; MATEO, Josep Lluís, **1987**. *Arquitectura europea contemporánea*. Barcelona: Gustavo Gili, 1987. ISBN 8425213339

BUCHANAN, Peter, **1984**. Regenerating Barcelona: with parks and plazas. *Architectural Review*, 1984, vol. CLXXV, núm. 1048

BUCHANAN, Peter (ed.), **1986**. Spain: poetics of Modernism. *Architectural Review*, 1986, vol. CLXXIX, núm. 1071, p. 23-91

CÁCERES, Rafael de, **2012**. Notas sobre criterios de diseño del espacio urbano. A: *Rafa Cáceres Zurita. Artículos* [en línia]. Barcelona, 29 juny 2012 [Consulta: 30 juliol 2013]. Disponible a:

<https://docs.google.com/file/d/0B9-D5mHf48yPVTZpbkxybC13Slk/edit?pli=1>

CÁCERES, Rafael de; FERRER, Montserrat (ed.), **1992**. *Barcelona, espai públic: homenatge a Josep Maria Serra Martí*. Barcelona: Ajuntament. Regidoria de Edic. i Publ., DL 1992. ISBN 8476095244

CAPITEL, Antón, **1980**. Sobre el concurso del centro islámico de Madrid. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1980, núm. 34, p. 22-27

CAPITEL, Antón, **1986**. *Arquitectura española: años 50-años 80*. Madrid: MOPU. Secretaría General Técnica, 1986. ISBN 847433446

Casa de Caritat: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona [en línia], **1993**. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona: OCP Construcciones, 1993 [Consulta: 2 octubre 2014]. Disponible a: <https://www.coac.net/ssi/privat/biblioteca/Casa%20de%20Caritat.pdf>

Casa de la Caridad, Barcelona: Helio Piñón & Albert Viaplana, **1994**. A & V: *monografías de arquitectura y vivienda*, 1994, núm. 45-46, p. 96-99

CCCB Casa de Caritat, **1995**. *Diseño Interior*, (1995?), núm. 46, p. 34-37

Centre de B.U.P. de 640 places "Ciutat Meridiana, Vallbona, Civite, Torre Baró" Pl. dels Eucaliptus, per al M.E.C., **1978**. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línia], 1978, núm. 131, p. 32-33. [Consulta: 4 octubre 2014]. Disponible a: <http://raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/122106/245044>

Centre de Cultura Contemporània: Casa de Caritat, un edifici fet a mida, **1994**. *Informatiu del Col·legi d'aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona*, 1994, núm. 51, p. 13-18

Centro Comercial Maremágnum. Barcelona, **1997**. *On: diseño*, 1997, núm. 188, p. 202-211

Centro de Cultura Contemporánea de Barcelona: cambio de piel: Helio Piñón y Albert Viaplana, **1995**; fotos Ferran Freixa. *Diseño Interior*. (1995?), núm. 43, p. 29-35

Centro de Cultura Contemporánea de Barcelona (CCCB): de la Casa de la Caridad al proyecto cultural multimillonario, **1994**. *B & A: Buró Actual*, 1994, núm. 20, p. 20-25

CLOS, Oriol (ed.), **2008**. [coordinació de l'edició: Clara Solà-Morales i Eduardo Cadaval; col·laboradors: Neus Aleu ... [et al.]]. *Barcelona, transformació: plans i projectes*. [Barcelona]: Ajuntament de Barcelona, DL 2008. ISBN 9788498500929

Concurs per a la biblioteca universitària: Centre de cultures, Estudi

- General, **1997**. *Dau: Debats d'arquitectura i urbanisme: Revista de la Demarcació de Lleida del Coac*, 1997, núm. 4, p. 25-51
- Concurso de anteproyectos del edificio para la ampliación de la sede social en Barcelona del COACB, **1976**. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* [en línia]. 1976, núm. 115, p. 22-28. [Consulta 30 abril 2015]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/121714/243483>
- Concurso de anteproyectos para el nuevo edificio en Sevilla del C.O.A.A.O.B., **1976**. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línia], 1976, núm. 115, p. 29-42. [Consulta 4 octubre 2014]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/121715/243484>
- Concurso de anteproyectos para la ampliación de la sede social en Barcelona del C.O.C.A.C.B., **1977**. *Arquitecturas Bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1977, núm. 17-18, p. 1-27
- Concurso de anteproyectos para la nueva sede social en Sevilla del C.O.A.A.O.B., **1977**. *Arquitecturas Bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1977, núm. 17-18, p. 29-42
- Concurso de anteproyectos para la nueva sede social en Valencia del C.O.A.V.M., **1977**. *Arquitecturas Bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1977, núm. 17-18, p. 43-49
- Concurso para la Ampliación del Ayuntamiento de Murcia en la Plaza de la Catedral, **1986**. *Arquitectura* (Revista del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid), 1986, núm. 260, p. 18-21
- Convento de Santa Monica: Albert Viaplana, Helio Piñón, Barcelona 1985-89, **1989**. *El Croquis*, 1989, núm. 40, p. 98-115
- CORREA, Federico, **1980**. Concurso de reforma y ampliación de la Facultad de Medicina de la Universidad de Barcelona. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1980, núm. 34, p. 1-19
- Cuando lo genial resulta duro: historia de una incomprensión, **1984**. *On: Diseño*, 1984, núm. 48, p. 24-30
- Curs d'arquitectura d'hotels*, **2001**. Director i coordinador del curs: Joan M. Nicolàs; coordinador general: Joan Llusà i d'Abadal; vocal director de formació: Josep Ma. Guillumet. 2001. Curs celebrat a la Demarcació de Barcelona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya els dies 14, 21 i 28 de nov. de 2001. A coberta: Escola Sert, Nova Arquitectura. Mecanoscrit (fotocòpia)
- CUSVELLER, Sjoerd; DEVOLDER, Anne-Mie (eds.), **1998**. *Drie pleinen: zes ontwerpen = Three squares: six designs: Jaume Bach & Gabriel Mora, Paul Robbrecht & Hilde Daem, John Körmeling, Arduino Cantàfora, Helio Piñón & Albert Viaplana, Hans Warnau & Sigurdur Gudmundsson*. Rotterdam: Uitgeverij 010, cop. 1998. ISBN 906450069X
- Dans la Paroie Vitree, La Ville: CCC à Casa De Caritat, Barcelone, **1998**. *Architecture interieur crée*, 1998, núm. 283, p. 46-47
- Edificio viviendas (Barcelona, c. Galileu cantonada c. Can Bruixa, arq.: Helio Piñón i Albert Viaplana), **1976**. *Jano*, 1976, núm. 42, p. 59-63
- Espagne 86, **1986**. *L'Architecture d'aujourd'hui*, 1986, núm. 245, p. 1-5
- ESPAÑOL, Joaquim (ed.), **2002**. *Invitación a la arquitectura: diálogos con Oriol Bohigas, Juan Navarro Baldeweg, Oscar Tusquets, Albert Viaplana y Peter G. Rowe: [cinco reflexiones sobre la arquitectura que nos rodea]*. Barcelona: RBA, DL 2002. ISBN 8479019093
- ETSAB. Càtedra de Composició II, **1977**. *Exposició commemorativa del centenari de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona 1875-76/1975-76*. Amb la col·laboració de: Alfons Argila i Chopitea... [et al.]. Muntatge de l'exposició: Jordi Garcés Bruses i Enric Soria Badia. Barcelona: Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, 1977. ISBN 8460007200
- FORT Mir, Josep M, **1992**. *Villa Olímpica. Diseño Interior*, 1992, núm. 18, p. 10-25
- FORT Mir, Josep M, **2000**. *Projectes 0: resum del curs 1999/2000, març 2000: assignatura: Taller d'Experiència de l'Arquitectura: quadrimestre zero-ETSAB-UPC*. Professors: Josep M. Fort, Albert Viaplana; [Departament de Projectes Arquitectònics]. 1999. Portal: Apunts de l'ETSAB (publicacions fetes als departaments)
- FORTIÀ, Josep M, **2013**. *L'exploració del pla horitzontal: nous espais públics a les ciutats catalanes. QRU* [en línia]: *Quaderns de Recerca en Urbanisme*, 2013, núm. 1, p. 98-115 [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a:
<http://hdl.handle.net/2099/16022>
- FORTIÀ, Josep M. (ed.), **2000**; Rafael de Cáceres... [et al.]. *La Intervenció en el paisatge: claus per a un debat*. Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, 2000. ISBN 8495138980
- Fugas escalonadas: Edificios de oficinas Eurocity 2, 3 y 4: Helio Piñón y Albert Viaplana, **1990**. *A & V: monografías de arquitectura y vivienda*, 1990, núm. 22, p. 60-61
- FULLAONDO, Juan Daniel, **1987**. A: Hablando de Viaplana y Piñón. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 18-20
- FUNDACIÓ JOAN MIRÓ, **1990**. *Viaplana/Piñón: 14 juny-15 juliol: figuracions de l'espai*. Barcelona: Fundació Joan Miró, Centre d'Estudis d'Art Contemporani, DL 1990. Espai. Propostes alternatives; 13. Editat amb motiu de l'exposició
- FUSES i Comalada, Josep, **2011**. Val la pena continuar gastant diners per mantenir la plaça dels Països Catalans?. *Quaderns*

d'arquitectura i urbanisme [en línia]. 2011, núm. 263, p. 9-10. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a: <http://raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/248949/376642>

GONZÁLEZ, Itziar, **2004**. La plaça Lesseps. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 2004, núm. 240, p. 176-179. [Consulta: 30 abril 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/234975/337990>

GRUPO FOLCRÁ EDIFICACIÓN, **1994**. [*Catàleg comercial d'obres realitzades*]. Barcelona: Grupo Folcrá Edificación, DL 1994

H. Piñón/ A. Viaplana: projectes 1974 a 1982, **1983**. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1983, núm. 156, p. 10-13. [Consulta: 4 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/199010/297936>

Haver fet un lloc on els artistes tinguin dret a equivocar-se: històries de l'Espai 10 i l'Espai 13 de la Fundació Joan Miró: Espai 10-13, 1987-2014, **2014**. [Comissari:] Manuel Segade; [Coordinació editorial: Magda Anglès; traducció: Francesc Rovira (català i castellà), Julie Wark (anglès)]. Barcelona: Fundació Joan Miró, 2014. Catàleg de l'exposició celebrada a la Fundació Joan Miró de Barcelona, del 13 de març al 25 de maig de 2014. Catàleg amb textos de Rosa Maria Malet i Manuel Segade. ISBN 9788494123986

Helio Piñón/Albert Viaplana: 4 concursos 1974-1977, **1977**. *Jano*, 1977, núm. 48, p. 21-48

Helio Piñón y Albert Viaplana: Ocho preguntas, **1987**. (Entrevista). *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 5-7

HÉNAULT, O., **1988**. Barcelona. Projets Culturels pour 1992. *L'Architecture d'aujourd'hui*, 1988, núm. 258, p. 46-47

HILL, Jonathan, **2006**. *Immaterial architecture*. London [etc.]: Routledge, 2006. ISBN 9780415363242

Jerez. Concurso de Ideas Parque Gonzalez Hontoria, **1986**. *Periferia: revista de arquitectura*, 1986, núm. 4-5, p. 109-111

L'artefact du fonctionnement, **1987**. *Techniques et architecture*, 1987, núm. 371, p. 78-79

L'idea del Villagio Olimpico di Barcellona, **1991**. *Lotus international*, 1991, núm. 67, p. 51

La Mirada del arquitecto, anotaciones, paisajes, impresiones: colección Manolo Baquero, **1991**. Presentación: Jose Laborda; coleccionismo y pedagogia: Oriol Bohigas; izquierda y derecha: Enric Miralles; la mirada del arquitecto: Manuel Baquero. [Zaragoza?]: Bienal Zaragoza de Arquitectura y Urbanismo, 1991. Catàleg de l'exposició de dibuixos d'arquitectes realitzada al Torreón Fortea de Saragossa del 8 al 31 de gener de 1992 amb motiu de la Edició I de la Bienal Zaragoza de Arquitectura y Urbanismo. ISBN 8488207050

La Plaza de la estación de Sants, Barcelona, 1981-83: Albert Viaplana, Helio Piñón y Enric Miralles, **1985**. *Arquitectura: Revista del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid*, 1985, núm. 253, p. 24-31

LAHUERTA, Juan José, **1989**. Mirada al festín. *El Croquis*, 1989, núm. 40, p. 92-97

LAHUERTA, Juan José, **1998**. Conversazione con Albert Viaplana. *Casabella*, 1998, núm. 655, p. 8-11

Local comercial para sastrería: Decoración: Albert Viaplana y Manuel Marrón, Aparejadores, **1964**. *Cuadernos de arquitectura* [en línia]. 1964, núm. 55, p. 17. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109863/162737>

LOPEZ, Carlos, **1987**. L'Architecture sur la but de la langue. *Faces: journal d'architecture*, 1987, núm. 5-6, p. 20-21

MACKAY, David, **1979**. La Escuela. *Arquitecturas bis* [Recurs electrònic]: *información gráfica de actualidad*. Edició facsímil. Barcelona: La Gaya Ciencia. 1 CD-ROM (disc òptic). 1979, núm. 28-29, p. 27-43

MACKAY, David, **2000**. *La recuperación del front marítim* [traducció d'Isabel Núñez]. Barcelona: Aula Barcelona, 2000. ISBN 8447522652

MANCOMUNITAT DE MUNICIPIS AMB, **2006**. *Espais metropolitans 2000-2004: actuacions, projectes i estudis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona*. [Coordinació: Ramon Torra, Oriol Ribera]. Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, 2006

MANCOMUNITAT DE MUNICIPIS AMB, **2010**. *Espais metropolitans 2005-2008: projectes i obres de la Mancomunitat de Municipis Àrea Metropolitana de Barcelona* [Coordinació: Ramon Torra i Xicoy]. Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, 2010. ISBN 9788487881053

Maremàgnum en Moll d'Espanya: Barcelona, **1996**. *Costes + Datos de Edificación: Revista de Costes Reales de Construcción*, 1996, núm. 6, p. 9-10

MARTÍ Arís, Carlos; SANMARTÍ Verdaguer, Jaume, **1974**. Casa en l'Ametlla del Vallès, arquitectos: Gabriel Mora, Helio Piñón, Albert Viaplana. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línia], 1974, núm. 102, p. 8-13. [Consulta 4 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/108083/169960>

MARTÍ Arís, Carlos (ed.), **1995**. *Santiago de Compostela: la ciudad histórica como presente*. Barcelona: Ediciones del Serbal; Santiago de Compostela: Consorcio de Santiago, DL 1995. ISBN 8476281579

MATEO, Josep Lluís, **1983**. *Arquitectura espanyola: els anys 80*.

Quaderns d'arquitectura i urbanisme [en línia], 1983, núm. 156, p. 8-9. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/199009/297935>

MATEO, Josep Lluís, **1987**. *Giovane architettura catalana. Casabella*, 1985, núm. 535, p. 16-29

MBM Arquitectes, **1991**. (Martorell/ Bohigas/ Mackay/ Puigdomènech). *La Villa Olímpica: Barcelona 92: arquitectura, parques, puertos deportivos*. Barcelona: Gustavo Gili, DL 1991. ISBN 8425214855

MERCADÉ, Ricard, **2014**. *Mor l'arquitecte Albert Viaplana. A: COAC. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya* [en línia]. Escrit de Ricard Mercadé amb motiu de la mort d'Albert Viaplana. Barcelona: COAC, 20 maig 2014 [Consulta: 27 gener 2015]. Disponible a:

<https://www.arquitectes.cat/ca/mor-arquitecte-albert-viaplana>

MIRALLES, Enric, **1996**. *Enric Miralles: obra completa* (con un ensayo de Juan José Lahuerta). Madrid: Electa, cop. 1996. Documentos de arquitectura. Altre títol: Enric Miralles: obras y proyectos. ISBN 8481561215

Moll d'Espanya en el Port Vell, Barcelona: Albert Viaplana & Helio Piñón con Ricard Mercadé, **1996**. *A & V: monografías de arquitectura y vivienda*, 1996, núm. 57-58, p. 118-124

MONTANER, Josep Maria, **1987**. *Arquitectura de vanguardia. Catalònia* [en línia], 1987, núm. 2, p. 14-16. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/Catalonia/article/view/92539/161122>

MONTANER, Josep Maria, **1990**. *Exporting Catalan Architecture. Catalònia* [en línia], 1990, núm. 18, p. 4-7. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/Catalonia/article/view/105805/160559>

MONTANER, Josep Maria, **1994**. *Museos para el nuevo siglo*. Barcelona: Gustavo Gili, DL 1994. ISBN 8425216311

MONTANER, Josep Maria, **1996**. Barcelona. H. Piñón, A. Viaplana, CCCB. *Lotus international*, 1996, núm. 90, p. 36-63

MONTANER, Josep María, **2005**. *Fenomenologies Minimalistas. Polis*, 2005, vol.1, núm. 6, p. 5-15.

Mora, Piñón, Viaplana, **1976**. *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línia], 1976, núm. 120, p. 16-57. [Consulta 4 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/121727/243519>

MORAGAS, Daniel Cid, **2000**. *Museu i ciutat. Temes de disseny* [en línia], 2000, núm. 16, p. 96-100. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/Temes/article/view/29569/67982>

MUNTAÑOLA i Thornberg, Josep, **1980**. *La Arquitectura de los 70*. Vilassar de Dalt: Oikus-tau, 1980. ISBN 8428104581

MUNTAÑOLA i Thornberg, Josep, **1998**. *Places de Barcelona* [en línia]. Barcelona: Edicions UPC, 1998. ISBN 8483011956 [Consulta: 29 abril 2015]. Disponible a:

<http://upcommons.upc.edu/llibres/handle/2099.3/36533>

Ordenación del Parque de la Feria y Palacio de Congresos Jerez, **1986**. *Arquitectura* (Revista del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid), 1986, núm. 260, p. 14-17

Ordenamento da Avenida Xoán XXIII: arquitecto: Albert Viaplana: arquitectos colaboradores: H. Piñón e R. Mercadé, **1997**. *Obradoiro*, 1997, núm. 26, p. 82-91

PARCERISA, Josep, **2006**. Plaça Lesseps. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 2006, núm. 249, p. 66-73. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/235075/349796>

PEREA, Jorge, **2006**. Plaça Europa. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 2006, núm. 249, p. 60-65. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/235074/349795>

PERMANYER, Lluís, **1991**. *Barcelona, un museu d'escultures a l'aire lliure*. Fotografies de Melba Levick. Barcelona: Polígrafa, DL 1991. ISBN 843436549

PINÓS, Carme, **2009**. *Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona; Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona - Centre Ernest Lluch; Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. Els Projectes que no vam construir* [Enregistrament vídeo]. Videoteca UPC. Barcelona, 2009 [Consulta: 28 gener 2015]. Disponible a:

<http://hdl.handle.net/2099.2/1208>

PIÑÓN, Helio, **1977**. *Arquitecturas catalanas*. Barcelona: Gaya Ciencia, 1977. ISBN 8470800280

PIÑÓN, Helio, **1996**. *Arquitectura moderna en Barcelona (1951-1976)*. Barcelona: Edicions UPC: ETSAB, 1996. ISBN 8483011468

PIÑÓN, Helio, **1999**. *Miradas intensivas*. Barcelona: Edicions UPC, 1999. ISBN 8483013630

PIÑÓN, Helio, **2000**. *Miradas intensivas*. 2a ed. Barcelona: Edicions UPC, 2000. ISBN 8483013894

Piñón/Viaplana, **1988**. *Obradoiro*, 1988, núm. 14, p. 26-41

Piñón/Viaplana: la suprématie de la conception, **1985**. *L'Architecture d'aujourd'hui*, 1985, núm. 242, p. 76-87

PIZZA, Antonio, **1998**. 97. La redención de los objetos. Una exposición sobre la idea de Monumento. *Revista ph* [en línia], 1998, núm. 23. Sevilla: Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.iaph.es/revistaph/index.php/revistaph/article/view/651#.VSOUKeT1G1F>

PLA, Maurici, **2006**. *La Arquitectura a través del lenguaje: escritos 1989-2002*. Barcelona: Gustavo Gili, 2006. ISBN 842522048

Place de la Gare de Sants, **1983**. *AMC*, 1983, núm. 2, p. 56-59

Plaça de l'estació de Sants: Helio Piñón i Albert Viaplana, arquitectes; col·laborador: Enric Miralles, **1985**. *Section A*, 1985, núm. 3, p. 12-14

Plaça dels Països catalans, estació de Sants, Barcelona, **1984**. *On: Diseño*, 1984, núm. 52, p. 22-23

Plaza Barange: Albert Viaplana, Helio Piñón, Granollers, Barcelona 1982-89, **1989**. *El Croquis*, 1989, núm. 40, p. 116-123

Propuesta para una habitación de hotel en Hogarotel 9: Mora, Piñón, Viaplana. Arquitectos. Serrahima. Aparejador, **1970**. *Arquitectura*. Madrid: Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid. 1970, núm. 133, p. 48-49

QUETGLAS, Josep, **1977**. Al margen de una imposible Escuela de Barcelona. *Jano*, 1977, núm. 48, p. 52-53

QUETGLAS, Josep, **1991**. No te hagas ilusiones. *El Croquis*, núm. doble 49/50, p. 24-29

QUINTANA, Màrius, **1991**. Sobre el diseño de mobiliario urbano. *Catalònia* [en línia], 1991, núm. 24, p. 15-16. [Consulta: 6 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/Catalonia/article/view/101286/161556>

Rambla de Mar. Barcelona, **1996**. *On: diseño*, 1996, núm. 173, p. 150-155

Rambla de Mar: Helio Piñón, Albert Viaplana, **1995**. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 1995, núm. 207-208-209, p. 240-243. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/233779/338113>

RAMON Graells, Antoni; RODRÍGUEZ, Carmen (eds.), **1996**; textos de: Azara, Pedro ... [et al.]. *Escola d'Arquitectura de Barcelona: documents i arxius*. Barcelona: Edicions UPC: ETSAB, cop. 1996. ISBN 8483011476

Refer paisatges, **1999**. (Biennal de Paisatge. 1a: 1999: Barcelona, Catalunya) [coordinació: Jorge Mestre, Iván Bercedo]. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1999. ISBN 8488258364

Remodelación del edificio del Pati de les Dones, **1994**. *Arquitectos*, 1994, núm. 134, p. 64-67

Remodelación del edificio del Pati de les Dones. Barcelona: Albert Viaplana y Helio Piñón, arquitectos, y Ricard Mercadé, arquitecto asociado, **1994**. *On: diseño*, 1994, núm. 154, p. 144-149

ROGER i Casamada, Ramon, **2011**. *La Plaça d'Europa i la transformació de la Granvia a l'Hospitalet de Llobregat*. [Barcelona]: Consorci per a la Reforma de la Granvia a l'Hospitalet de Llobregat: Viguera, DL 2011. ISBN 9788492931149

ROLDÁN Andrade, Miguel; BERENGUÉ Iglesias, Mercè, **1993**. Plaça Nova - carrer Arcs (p. 2-12). *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 1992, núm. 200, p. 2-12. [Consulta 30 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/233566/339062>

ROMERO, Santi, **2004**. *L'Arquitectura de la biblioteca* [en línia]: *recomanacions per a un projecte integral*. 2a ed. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Demarcació de Barcelona, 2004 [Consulta: 3 octubre 2014]. Disponible a:

http://www.diba.cat/biblioteques/documentspdf/arquitectura_biblioteca2.pdf

ROVIRA, Josep Maria, **2002**. Sue giu-due spazi culturali a Barcelona (Tecla Sala). *Casabella*, 2002, núm. 705, p. 42-45

ROVIRA, Josep Maria; ESCUDERO, Anna, **2011**. La destrucció de la plaça dels Països Catalans. Exposició COAC, 2011 [Consulta: 10 abril 2015]. Disponible a:

http://www.coac.net/Barcelona/exposicions/2011/BART/11.09.14_PaisosCatalans/11.09.14_PaisosCatalans.html

ROVIRA, Josep Maria (ed.), **2011**; con contribuciones de Oriol Bohigas ... [et al.]. *Enric Miralles: 1972-2000*. Barcelona: Fundación Caja de Arquitectos, cop. 2011. ISBN 9788493940904

ROWE, Peter G, **2006**. *Building Barcelona: a second Renaixença*. Barcelona: Actar, cop. 2006. ISBN 8496540286

RUIZ Cabrero, Gabriel, **1989**. *Spagna: architettura 1965-1988*. Traduzione Savino d'Amico. Milano: Electa, cop. 1989. ISBN 8843529072

SALVADÓ, Ton, **1992**. Del bon taller de costura al (Catalan) Land Art: tres propostes per Salou. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 1992, núm. 194, p. 28-35. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/232589/336770>

SCHULZ-DORNBURG, Julia, **2000**. *Arte y arquitectura: nuevas afinidades*. Barcelona: Gustavo Gili, cop. 2000. ISBN 8425217784

SERRA, Enric, **1985**. L'espai urbà. Notícies de la ciutat recobrada. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1985, núm. 164, p. 114-137. [Consulta: 25 febrer 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/204434/297745>

Sobre el concurs de l'Escorxador, **1981**. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1981, núm. 146, p. 61-67. [Consulta: 4 octubre 2014]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/198889/307325>

Sobre la fotografia de la coberta, **2007**. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 2007, núm. 253, p. 17. [Consulta: 29 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/238841/350860>

SOLÀ-MORALES, Ignasi de, **1976**. *Arquitectura de la razón, arquitectura del sentido: tres casas de Mora, Piñón, Viaplana. Cuadernos de arquitectura y urbanismo* [en línia]. 1976, núm. 120, p. 10-15 [Consulta: 17 juliol 2013]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/121726/243518>

SOLÀ-MORALES, Ignasi de, **1983**. *Arte civica contro città funzionale (di nuovo): problematiche attuali dello spazio pubblico = Civic art against the functional city (again): current issues in public space*. Lotus, 1983, núm. 39, p. 4-19

SOLÀ-MORALES, Ignasi de, **1986**. *Architettura minimale a Barcellona: costruire sulla città costruita*. [Milano]: Electa, [1986]. Quaderni di Lotus; 5. ISBN 8828901942

SOLÀ-MORALES, Ignasi de, **1987**. *La arquitectura urbana de Piñón y Viaplana*. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 14-17

SOLÀ-MORALES, Ignasi de, **1990**. *Arquitectura catalana 1990. Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 1990, núm. 187, p. 40-51. [Consulta 7 octubre 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/229671/339004>

SOLÀ-MORALES, Ignasi de, **2001**. *Paisajes. Annals d'arquitectura* [en línia], 2001, núm. 7. [Consulta: 7 abril 2015]. Disponible a: <http://hdl.handle.net/2099/2199>

SOLDEVILA, Alfons (ed.), **2007**. *Recomanacions als futurs arquitectes* [Oscar Tusquets, Lluís Clotet, Josep Martorell, Enric Sòria, Federico Correa, Albert Viaplana]. Barcelona: Edicions UPC: Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, 2007. ISBN 9788483019122

SORRENTINO, Sabrina, **1998**. *30 e più esercizi di composizione*. Casabella, 1998, núm. 655, p. 13-17

Spazi ed edifici pubblici sul Moll d'Espanya, Barcelona, **1996**. *Domus*, 1996, núm. 784, p. 26-31

TARDIVEAU, Armelle (ed.), **2006**. [Con la colaboración de Vicente Sarrablo, Javier Soriano]. *Moldear ensamblar proyectar: la cerámica en arquitectura*. [Castelló]: ASCER Asociación Española

de Fabricantes de Azulejos y Pavimentos Cerámicos; Barcelona: Actar [distribuidor], DL 2006. ISBN 846099211X

Tecla Sala: Albert Viaplana, **2001**. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 2001, núm. 230, p. 72-77. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/236517/337309>

TRÍAS, Eugenio, **1987**. *La plaza y su esencia vacía. El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 8-13

TULLIO, M. Cristina, **1989**. *Spazi pubblici contemporanei: innovazione e identità a Barcellona e in Catalogna*. [Roma]: IN ASA, 1989

UBACH i Nuet, Antoni, **1994**. *La Escalera: una perspectiva del siglo XX* [pròleg per Ignasi de Solà-Morales]. Barcelona: Gustavo Gili, DL 1994. ISBN 8425215129

VIAPLANA, Albert, **1970**. *Diez años de soledad. CAU: construcción, arquitectura, urbanismo*. Barcelona: Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos. 1970, núm. 0, p. 4-5

VIAPLANA, Albert, **1970**. *La seriedad del desorden perfectamente organizado. CAU: construcción, arquitectura, urbanismo*. Barcelona: Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos. 1970, núm. 0, p. 40-59

VIAPLANA, Albert, **1970**. *Sociedadideologíaarquitectideologíaarquitecturaso. CAU: construcción, arquitectura, urbanismo*. Barcelona: Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos. 1970, núm. 1, p. 6-7

VIAPLANA, Albert, **1980**. *La Arquitectura de la experiencia*. Tesis doctoral, UPC, ETSAB, 1980 [Biblioteca de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona]

VIAPLANA, Albert, **1987**. *Bcn-Bcn: entrevista realitzada a Albert Viaplana*. [Entrevista realitzada per Marta Cervelló]. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1987, núm. 175, p. 88-97. [Consulta: 10 març 2015]. Disponible a: <http://raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/202346/299101>

VIAPLANA, Albert, **1991**. *El primer año en el taller de Moragas Gallissà*. A: UPC. Centre d'Estudis de Disseny (ed.). *Antoni de Moragas Gallissà*. Barcelona: Centre d'Estudis de Disseny. E.T.S. de Arquitectura de Barcelona. Universitat Politècnica de Catalunya: Santa & Cole Ediciones de diseño, cop. 1991, p. 27-29

VIAPLANA, Albert, **2000**. *Intervencions en l'espai públic: de la plaça dels Països Catalans a la Rambla de Mar*. A: Fortià, Josep M. (ed.); Rafael de Cáceres... [et al.]. *La Intervenció en el paisatge: claus per a un debat*. Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, 2000, p. 29-34

VIAPLANA, Albert, **2001**. *Una mica més tard...* (Epíleg). A: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

L'Espai públic metropolità: 1989-1999 [Coordinació: Ramon Torra]. Barcelona: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, 2001, p.204-205

turístic (Entrevista a Josep Ramoneda). *Digithum* [en línia]. UOC, 2004, núm. 6. [Consulta: 6 abril 2015]. Disponible a: <http://www.uoc.edu/humfil/articles/cat/xirau0304/xirau0304.pdf>

VIAPLANA, Albert, **2003**. DE SOBTE... (Sobre el projecte de la plaça Lesseps) (IV Fòrum la ciutat del canvi de segle). *Informació i Debat*, 2003 (maig), p. 31

VIAPLANA, Albert, **2004a**. Referències bibliogràfiques. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 2004, núm. 243, p. 134-137. [Consulta 8 octubre 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/235067/349697>

VIAPLANA, Albert, **2004b**. Treballar amb llibertat: quatre dies d'estiu. *Informació i debat* [en línia]: *circular del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (INDE)*. Cicle de conferències set d'arquitectura. Introducció de Joaquim Coca. Barcelona, el Col·legi, 2004, des, p. 22-23 [Consulta: 13 maig 2014]. Disponible a: <http://www.coac.net/inde/pdf/2004/INDEdesembre2004.pdf>

VIAPLANA, Albert, **2006**. Plans, projectes o pla-projecte? (Debat amb S.Jornet, M.Sodupe i M.Corominas) (Taula de debats. L'urbanisme). *Informació i Debat*, 2006 (gener), p. 33-39

VIAPLANA, Albert, **2009**. Proyecto de remodelación de la plaza Lesseps (Barcelona). *Equipamiento y Servicios Municipales*, 2009, núm. 142, p. 8-14

VIAPLANA, Albert, **2009**. *Viaplana arquitectes* [vídeo en línia]: *entrevista a Albert Viaplana (4 març 2009)*. Barcelona: Arts Santa Mònica, 2009 [Consulta: 1 maig 2015]. Disponible a: https://www.youtube.com/watch?v=AIU_L130-b4

VIAPLANA, Albert; ILLESCAS, Albert, **1966**. The student voice. A: Donat, John. *World Architecture 3*. Londres: Studio Vista, 1966, p. 192-195

VIAPLANA, Albert; PIÑÓN, Helio, **1987a**. Diez años 1974-1984. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 21-136

VIAPLANA, Albert; PIÑÓN, Helio, **1987b**. Cuatro proyectos recientes 1984-1986. *El Croquis*, 1987, núm. 28, p. 137-141

VIAPLANA, Albert; PIÑÓN, Helio, **1993**. Projecte de centre cultural a la casa de Caritat [Gràfic]: la ciutat de les ciutats (arquitectes: Viaplana i Piñón; arquitectes estructura: Brufau, Obiol, Moya; enginyers consultors: JG & Asociados). Biblioteca ETSAV, 1993. Conté: Memòria i plànols

VIAPLANA, Albert; PIÑÓN, Helio, **1996**. *Obra Viaplana/Piñón*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, DL 1996. Catàleg de l'exposició feta al COAC l'any 1996. ISBN 8492071869

Viaplana & Piñón: Contemporary Cultural Center in Barcelona, **2000**. *SD: space design*, 2000, núm. 433, p. 74-77

XIRAU, Elena, **2004**. El CCCB és un centre cultural, no un centre

Bibliografia general (per ordre alfabètic)

3 casas de renta, **1955**. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1955, núm. 21, p. 22-28 [Consulta: 3 octubre 2014]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/112334/170566>

Architettura spagnola contemporanea, **1979**. *Constrospazio*, 1979, núm. 4, p. 38-39

ARNHEIM, Rudolf, **1954**. (Versión española de María Luisa Balseiro). *Arte y percepción visual: psicología del arte creador: nueva versión*. Madrid: Alianza, 1979. ISBN 8420670030

ARNHEIM, Rudolf, **1971**. *Hacia una Psicología del Arte. Arte y Entropía: ensayo sobre el desorden y el orden*. Madrid: Alianza, 1980. ISBN 8420670138

Barcelona docente: la enseñanza superior oficial y semioficial en Barcelona: publicación de la Sociedad de Atracción de Forasteros. Sindicat. D'Initiative, [1936?]. Barcelona: Tip. La Académica, [1936?]

BERNHARD, Thomas, **1959**. *Acontecimientos y relatos* (Versión castellana de Miguel Sáenz). Madrid: Alianza, 1997

BOHIGAS, Oriol, **1977**. Cuatro casas de Gabriel Mora. *Jano*, 1977, núm. 51, p. 33-52.

BOHIGAS, Oriol, **1985**. Antoni de Moragas: més guerriller que president. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1985, núm. 165, p. 230. [Consulta: 5 octubre 2014]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/204456/299562>

Casa-taller para un escultor, Barcelona: arquitecto: Antonio de Moragas Gallissà, **1964**. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1964, núm. 56, p. 12-14. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109885/162780>

Casas gemelas en Torredembarra, Tarragona: arquitecto: A. de Moragas Gallissà, **1960**. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1960, núm. 42, p. 11-12. [Consulta: 3 octubre 2014]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109534/163039>

CHARRINGTON, Harry, **2011**. Coordinating method and art: Alvar Aalto at play. *Architectural History: Journal of the Society of Architectural Historians*, 2011, núm. 54, p. 309-345

CHARRINGTON, Harry; NAVA, Vezio, **2011**. *Alvar Aalto: the mark of the hand*. Helsinki: Rakennustieto, cop. 2011. ISBN 9789516829954

CHARRINGTON, Harry (ed.), **1998**. *Alvar Aalto Kulttuuritalo = House of Culture Helsinki*. Helsinki: Rakennustieto Oy, cop. 1998.

(Editat amb motiu de l'exposició "Alvar Aalto: process and culture", celebrada a la RIBA Heinz Gallery, Londres, del 5 de nov. al 19 des. de 1998). ISBN 951682515X

Cine y bar Liceo: Barcelona 1956-59, **1961**. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1961, núm. 43, p. 7-9. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109554/162810>

COAC Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, **1997**. *Antoni de Moragas Gallissà: arquitecte*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1997. Col·lecció del Centre de Documentació del COAC; 3. ISBN 8488258100

Concurso de anteproyectos para nueva sede social del Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares, **1957**. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1957, núm. 29-30, p. 1-40. [Consulta: 3 octubre 2014]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/108617/170586>

CORREA, Federico, **1965**. La enseñanza de arquitectura en España. *Zodiac*, 1965, núm. 15, p. 179-183

COSTA, Xavier (ed.), **2000**. [textos: Xavier Costa, Maurici Pla]. *Hotel Park: Moragas*. [Barcelona]: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 2000. ISBN 8488258828

DELEUZE, Gilles, **1988**. *The fold: Leibniz and the Baroque*. (Títol original: Le pli: Leibnitz et le baroque). Translation by Tom Conley. London: Athlone, ed. 1993. ISBN 0485114216

DEWEY, John, **1934**. *Art as experience*. Paperback ed. New York: Perigee Book, ed. 2005. ISBN 039953197

Dos casas de viviendas económicas en Barcelona, **1955**. *Revista Nacional de Arquitectura Año XV*. 1955, núm. 168, p. 11-15

Edificios para viviendas, **1965**. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1965, núm. 62, p. 5-22. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a:
<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/110024/163129>

ETSAB, **1963**. *Arquitectura 63: VIII conferencia internacional de estudiantes de arquitectura*. Barcelona: E.T.S. de Arquitectura, 1963

FAD, **1989**. *Antoni de Moragas Gallissà: Homenatge*. Textos J. Corredor-Matheos, Josep Maria Montaner, Oriol Bohigas... [et al.]. Barcelona: Gustavo Gili: FAD, DL 1989. ISBN 842521419X

FINDELI, Alain, **1990**. Moholy-Nagy's Design Pedagogy in Chicago (1937-46). *Design Issues* [en línia], Vol. 7, No. 1, Educating the Designer (Autumn, 1990), pp. 4-19 [Consulta: 14 juliol 2012]. Disponible a:
<http://www.jstor.org/stable/1511466>

FRAMPTON, Kenneth, **1995**. *Estudios sobre cultura tectónica:*

poéticas de la construcción en la arquitectura de los siglos XIX y XX. Madrid: Akal, ed. 1999. ISBN 8446011875

GIEDION, Sigfried, **1940**. *Space, time and architecture: the growth of a new tradition*. 5th ed. Cambridge: Harvard University Press, 1982. ISBN 0674830407

GIEDION, Sigfried, **1948**. *Mechanization takes command: a contribution to anonymous history*. New York, [NY] [etc.]: W. W. Norton, 1969. ISBN 0393004899

GONZÁLEZ, Itziar, **2013**. La modernitat de la ciutat antiga [Enregistrament vídeo]. A: *Lliçons sobre Barcelona* [en línia]. Organització: AxA. Barcelona: Ateneu Barcelonès, 4 abril 2013 [Consulta: 1 agost 2013]. Disponible a: <http://www.arqxarq.es/noticia/la-modernitat-de-la-ciutat-antiga>

Grupo de dos casas en la calle Padilla, Barcelona, **1963**. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1963, núm. 54, p. 19-20. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109847/163154>

HARVARD UNIVERSITY, **1991**. Graduate School of Design. *The Urban public spaces of Barcelona, 1981-1987: Prince of Wales Prize in Urban Design 1990*. Cambridge, Mass.: Harvard University, Graduate School of Design, cop. 1991. ISBN 0935617167

Hotel Park en Barcelona, **1957**. *Revista Nacional de Arquitectura*. 1957, núm. 182, p. 26-28

ITeC (Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya), Ajuntament de Barcelona, **1982**. *Anàlisi tècnica i funcional del patrimoni immobiliari municipal* [en línia]. Barcelona: Ajuntament, 1983-1986. Volum 1, El Raval [Consulta: 23 febrer 2015]. Disponible a: <http://www.itec.cat/serveis/lilibrespdf/pdfs/An%C3%A0lisi%20t%C3%A8cnica%20i%20funcional%20del%20patrimoni%20immobiliari%20municipal.%20El%20Raval.%20Volum%201%20ITeC%201982.pdf>

La plaza, **2009**. *Paisea*, 2009 (juny), núm. 9 (Plaça Lesseps. Projectes previs i de concurs de Pere Joan Revetllat i Carme Ribas, p.66.69)

Las Casas de los Toros, Barcelona 1961: arquitectos: Antonio de Moragas Gallissà, Francisco de Riba de Salas, **1961**. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1961, núm. 44, p. 15-18. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109577/162800>

MARÍ, Antoni, **1988**. *La Voluntat expressiva: assaigs per a una poètica*. 2a ed. Barcelona: La Magrana, 2002. ISBN 8482644130

MONTANER, Josep Maria; ÁLVAREZ, Fernando; MUIXÍ, Zaida (ed.), **2012**. *Arxiu crític model Barcelona 1973-2004*. Barcelona: Departament de Composició Arquitectònica, Universitat Politècnica de Catalunya: Ajuntament de Barcelona, DL 2012. ISBN 9788498503784

MORAGAS i Gallissà, Antoni de, **1961**. Carta al director. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1961, núm. 44, p. 6. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109573/162796>

MORAGAS i Gallissà, Antoni de, **1961**. El Culto al objeto. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1961, núm. 46, p. 32. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109625/162848>

MORAGAS i Gallissà, Antoni de, **1961**. Els Deu anys del Grup R d'arquitectura. [*Barcelona: Serra d'Or*, 1961] [en línia]. Separata de: Serra d'Or, 2ª època, any III, núm. 11-12, p. 66-73. [Consulta: 3 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.lluivives.com/servlet/SirveObras/jlv/12497210844583728987435/ima0067.htm>

MORAGAS i Gallissà, Antoni de, **1981**. Cases de Maó. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1981, núm. 146, p. 48-49. [Consulta 4 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/198886/297797>

MORAGAS i Gallissà, Antoni de, **1983a**. "Antoni de Moragas". [Entrevista realitzada per Pepita Teixidor]. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1983, núm. 157, p. 102-103. [Consulta: 5 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/199085/298112>

MORAGAS i Gallissà, Antoni de, **1983b**. Antoni de Moragas Gallissà: hem de parlar. [Reproducció de l'entrevista realitzada per Josep Muntanya l'any 1983]. *Diagonal* [en línia]. *Barcelona: Associació Revista Diagonal*, 2013, núm. 35, p. 6-13. [Consulta: 13 gener 2015]. Disponible a: <http://www.revistadiagonal.com/entrevistes/antoni-de-moragas-gallissa/#more-4783>

MORAGAS Spa, Antoni de, **1993**. Les tovalles, l'Alvar Aalto i en Puig i Cadafach. Hotel Park; La reconstrucció. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia], 1993, núm. 200, p. 78-94. [Consulta 10 abril 2015]. Disponible a: <http://raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/233572/336903>

NORBERG-SCHULZ, Christian, **1980**. *Genius loci: towards phenomenology of architecture*. London: Academy, [1980]. ISBN 856707007

Noticia de la Escuela de Arquitectura, **1971**. *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo* [en línia], 1971, núm. 86, p. 97-99. [Consulta 29 abril 2015]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/111071/160842>

Noticia de la ETSAB, **1972**. *Cuadernos de Arquitectura y urbanismo* [en línia], 1972, núm. 93, p. 78-82. [Consulta 29 abril 2015]. Disponible a:

<http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/111522/160934>

Oficina central: arquitecto: A. de Moragas Gallissá, **1962**. *Cuadernos de Arquitectura* [en línia]. 1962, núm. 48, p. 36-37. [Consulta 3 octubre 2014]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109687/162879>

PUIG Rovira, Francesc X, **2012**. *Dels estudis d'Aparellador a l'Escola Politècnica Superior d'Edificació de Barcelona*. Barcelona: Escola Politècnica Superior d'Edificació de Barcelona, 2012. ISBN 9788476539071

RAHOLA, Víctor; CORTELLARO, Stefano, **2007**. Parroquia de Sant Jaume, Badalona 1957: Antoni de Moragas, arquitecte. *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* [en línia]. 2007, núm. 256, p. 90-93. [Consulta 10 abril 2015]. Disponible a: <http://raco.cat/index.php/QuadernsArquitecturaUrbanisme/article/view/238036/350659>

READ, Herbert, **1958**. *Education through art*. New rev. ed. London: Faber and faber, cop. 1958

SCHILDT, Göran (ed.), **1998**. *Alvar Aalto in his own words*. New York: Rizzoli, 1998. ISBN 0847820807 (cart.)

SHARP, Dennis, **1972**. *A Visual History of Twentieth-Century Architecture*. London: William Heinemann Ltd., Secker & Warburg, 1972

SUST, Xavier (ed.), **1977**. *La Humanización de la arquitectura / Alvar Aalto*. Barcelona: Tusquets, 1977. Cuadernos ínfimos; 9. Serie de arquitectura y diseño, 81

TATARKIEWICZ, Wladyslaw, **1976**. *Historia de seis ideas: arte, belleza, creatividad, mimesis, experiencia estética* (Títol original: Dzieje szesciu pojec. Panstwowe Wydawnietwo Naukowe Warszawa). Traducción de Francisco Rodríguez Martín. 7ª ed. Madrid: Tecnos; Alianza, 2002. ISBN 8430939113

TOURNIER, Michel, **1994**. *El espejo de las ideas* (Títol original: Le miroir des idées). Traducción de L.M. Todó. Barcelona: Quaderns Crema, S.A. ed. 2000. ISBN: 8495359251

TRÍAS, Eugenio, **1982**. *Lo bello y lo siniestro*. Ed. Actualizada. Barcelona: Debolsillo, 2006. ISBN 8497939050

UPC. Centre d'Estudis de Disseny (ed.), **1991**. *Antoni de Moragas Gallissà*. Barcelona: Centre d'Estudis de Disseny. E.T.S. de Arquitectura de Barcelona. Universitat Politècnica de Catalunya: Santa & Cole Ediciones de diseño, cop. 1991. Clásicos españoles del diseño; 1. ISBN: 8473681193

VENTURI, Robert, **1966**. *Complejidad y contradicción en la Arquitectura*; con una introducción de Vincent Scully. Barcelona: Gustavo Gili, 1972. ISBN 8425204992

VIDAL Tomás, Jorge; FERRANDO, Josep, **2011**. *Memorial Albert*

Illescas [audiovisual]. Universitat Politècnica de Catalunya. Departament de Projectes Arquitectònics, 30 maig 2011 [Consulta: 12 abril 2013]. Disponible a: <http://upcommons.upc.edu/video/handle/2099.2/2473>

Vivienda del arquitecto Antonio de Moragas Gallissá, **1958**. *Cuadernos de Arquitectura*, 1958, núm. 33, p. 34-36 [Consulta: 28 juny 2014]. Disponible a: <http://raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/108740/170601>

WEBSTER, Helena, **1997**. *Modernism without rhetoric: essays on the work of Alison and Peter Smithson*. London: Academy Edition, 1997. ISBN 1854904957

ZEVI, Bruno, **1945**. *Verso un'architettura organica: saggio sullo sviluppo del pensiero architettonico negli ultimi cinquant'anni*. Torino: Giulio Einaudi, 1945

ZEVI, Bruno, **1948**. *Saber ver la arquitectura: ensayo sobre la interpretación espacial de la arquitectura*. 4a ed. Buenos Aires: Poseidon, 1963

Annex B. Cronologia d'Albert Viaplana

Cronologia biogràfica

1933

Neix a Barcelona al març

1955

Ingrés a l'Escola d'Aparelladors al curs 1955-1956

1958

Al novembre, entra al taller d'Antoni de Moragas i Gallissà com a col·laborador

1959

Acaba els estudis d'aparellador al curs 1958-1959

1960

Al juliol, es casa a la Colònia Güell

1961-1966

Estudia Arquitectura a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona entre 1961 i 1966

1966

Obté el títol d'arquitecte a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona

1967

El 18 d'abril fa la inscripció al Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya (COACB). Deixa la col·laboració al taller Moragas i Gallissà

Es constitueix l'equip de treball Mora/Piñón/Viaplana, arqts., actiu des de 1967 fins a 1974

1969

Entra com a professor independent a l'ETSAB

1973

Passa a formar part del grup de professors de la Càtedra Moneo al curs 1973-1974

1974

Es constitueix la societat Viaplana/Piñón, arqts., activa entre 1974 i 1997

1978-1989

Encarregat de la càtedra de projectes a l'ETSAB

1980

Obté el títol de Doctor en Arquitectura amb la tesi "Arquitectura de la experiència"

1983

Premi Ciutat de Barcelona "a la millor contribució a les Arts Plàstiques, en qualsevol de les seves manifestacions" per l'Ordenació de la Plaça dels Països Catalans

1984

Premi FAD d'Arquitectura 1983, per l'Ordenació de la Plaça dels Països Catalans

1989-1999

Catedràtic de projectes a l'ETSAB

1990

Premi Ciutat de Barcelona d'Arquitectura de l'any anterior, per la Rehabilitació del Convent de Santa Mònica i la seva adequació com a Centre d'Art

1994

Premi Ciutat de Barcelona d'Arquitectura de l'any anterior, per l'Edifici del Centre de Cultura Contemporània, Casa de Caritat, Barcelona

Premi FAD d'Arquitectura 1993, per l'Edifici del Centre de Cultura Contemporània, Casa de Caritat, Barcelona

1995

Edifici Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Casa de Caritat, finalista al Premi III BIENAL DE ARQUITECTURA ESPAÑOLA 1993/1994

1996

Premi FAD d'Arquitectura 1995, pel passeig Rambla de Mar

1997

Centre Comercial Maremagnum, finalista al Premi IV BIENAL DE ARQUITECTURA ESPAÑOLA 1996

1998

Edifici Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Casa de Caritat, finalista al Premi I BIENAL DE ARQUITECTURA IBEROAMERICANA 1998

Albert Viaplana deixa la docència a l'ETSAB al curs 1998-1999

1999

Es constitueix la societat Albert Viaplana/ David Viaplana, arqts. S.L.P., activa entre 1999 i 2014

Albert Viaplana participa com a col·laborador a l'assignatura "Projectes 0" de l'ETSAB durant el curs 1999-2000

2009

Premi Construmat d'Enginyeria Civil, per la "Construcción y urbanización de la Gran Vía y Plaza Europa. L'Hospitalet de Llobregat, Barcelona"

2014

Mor a Barcelona, el 14 de maig

Cronologia d'obres, concursos i projectes**1963**

Sastreria Canudas a la Ronda de Sant Pau 5, Barcelona. Albert Viaplana i Manel Marrón, aparelladors

1967

Casa Esteller, Onda, Castelló. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

1968

Casa Ros, Sant Cebrià de Vallalta, Barcelona. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

Casa Codolà, Blanes, Girona. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

Casa Busquets, Ocaña i Sans, Vilassar de Dalt, Barcelona. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

[CONCURS, 2n premi] Concurs d'avantprojectes per a l'edifici de l'Ajuntament d'Onda, Castelló. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

1969

Casa 117, Vilassar de Dalt, Barcelona. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

Estand al saló Hogarotel 9, recinte firal de Montjuic. Barcelona

1970

Casa Reig, Vilassar de Dalt, Barcelona. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

1971

Edifici de la cooperativa de la Caja Rural, Sueras, Castelló. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

1972

Cooperativa d'habitatges San José Obrero, Onda, Castelló. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

Edifici d'habitatges al carrer Cervantes, Onda, Castelló.
Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

1973

[PROJECTE] Projecte de residència d'avis, Onda, Castelló. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

Edifici d'habitatges al carrer de los Angeles, Onda, Castelló. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

Casa Puig, l'Ametlla del Vallès, Barcelona.
Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

Llibreria Dau al Set, València. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

[PROJECTE] Projecte de 13 habitatges a Sant Just Desvern, Barcelona. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

1974

Casa Jiménez de Parga, La Garriga, Barcelona.
Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

Edifici d'habitatges i oficines al carrer Galileu, Barcelona. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

[CONCURS, 2n premi] Concurs per al "Nuevo Palacio de la Diputación de Huesca". Viaplana/Piñón, arqts.

1975

[CONCURS, 3r premi] Concurs per a la "Nueva Sede del Colegio de Arquitectos de Sevilla". Viaplana/Piñón, arqts.

1976

[CONCURS] Concurs per a l'ampliació del Col·legi d'Arquitectes de Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts.

[PROJECTE] Projecte d'edifici d'aules i seminaris per a la Facultat de Dret de Barcelona. Mora/Piñón/Viaplana, arqts.

1977

[CONCURS, 1r premi] Concurs per a la nova Seu del Col·legi d'Arquitectes de València. Viaplana/Piñón, arqts.

[CONCURS, 2n premi] Concurs per a la remodelació del "Polígono de San Esteban, Murcia". Viaplana/Piñón, arqts.

1978

[CONCURS] Concurs per a la rehabilitació d'un edifici per a Col·legi d'Arquitectes de Murcia. Viaplana/Piñón, arqts.

[PROJECTE] Edifici per a "Instituto de Enseñanza Media" a Torre Baró, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts.

1979

[CONCURS] Concurs per a nous tipus de centres escolars, Zona de Llevant. Viaplana/Piñón, arqts.

[CONCURS] Concurs d'idees per al Centre Islàmic de Madrid. Viaplana/Piñón, arqts.

1980

[CONCURS, 2n premi] Concurs per a la Nova Seu del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Lleida. Viaplana/Piñón, arqts.

[CONCURS] Concurs per a la remodelació de la Facultat de Medicina, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts.

[PROJECTE] Avantprojecte Cines Rosselló, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts.

1981

[CONCURS] Concurs d'idees per al Parc de l'Escorxador, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts.

Ordenació de la plaça dels Països Catalans, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. (fi de les obres al 1983)

[CONCURS] Concurs d'idees per a l'Ajuntament de Badalona. Viaplana/Piñón, arqts.

1982

Parc del Besòs a Sant Adrià del Besòs, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. (1r premi de concurs) (fi de les obres al 1984)

[CONCURS] Concurs d'idees per a la plaça de la Constitució de Lleida. Viaplana/Piñón, arqts.

[CONCURS] Concurs d'idees per a la plaça de la Constitució de Girona. Viaplana/Piñón, arqts.

Ordenació de la plaça Barangé de Granollers, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. (1r premi de concurs) (fi de les obres al 1987)

1983

[CONCURS, 2n premi] Concurs d'idees per a l'ampliació de l'Escola de Nàutica de Barcelona (1r premi desert). Viaplana/Piñón, arqts.

1984

[CONCURS] Concurs d'idees per a l'ordenació del Parc de Vallirana, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts.

[CONCURS] Concurs d'idees per al monument a Francesc Macià, plaça de Catalunya, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts.

[PROJECTE] Avantprojecte per a l'ordenació del carrer Sant Antoni i la plaça Joan Peiró, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts.

[CONCURS] Concurs d'idees per al "Palacio de la Diputación de La Rioja", Logroño. Viaplana/Piñón, arqts.

[CONCURS] Concurs d'idees per a la rehabilitació de la "Iglesia de Santo Domingo de Silos en Alarcón", Cuenca. Viaplana/Piñón, arqts.

[CONCURS, 1r premi] Concurs d'avantprojectes per a la reutilització del "Muelle Embarcadero de Río Tinto (Huelva)". Viaplana/Piñón, arqts.

[CONCURS, 1r premi] Concurs d'idees per al nou Edifici de l'Ajuntament d'Esplugues de Llobregat (Barcelona). Viaplana/Piñón, arqts.

Centre d'Assistència Primària a Sant Hipòlit de Voltregà, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. (fi de les obres al 1986)

Ampliació del Cementiri de Sant Pere de Badalona (Barcelona). Viaplana/Piñón, arqts. (1r premi de concurs)

1985

Centre d'Art Santa Mònica, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. (fi de les obres al 1987)

[CONCURS] Concurs per a la rehabilitació del "Palacio Fontes", Murcia. Viaplana/Piñón, arqts.

[CONCURS, 2n premi] Concurs d'Avantprojectes per a un Centre d'Assistència Primària a la Llagosta (Barcelona). Viaplana/Piñón, arqts.

1986

[CONCURS, 2n premi] Concurs per a l'Ampliació del "Ayuntamiento de Murcia". Viaplana/Piñón, arqts.

Monument a la República, plaça Lluçmajor, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. (fi de les obres al 1990)

[PROJECTE] Projecte per a l'ordenació del parc "González Hontoria", Jerez de la Frontera. Viaplana/Piñón, arqts.

[PROJECTE] Projecte per a l'ampliació de la Biblioteca valenciana i entorn. Viaplana/Piñón, arqts.

1987

Annex al Centre d'Art Santa Mònica, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. (fi de les obres al 1992)

Hotel Hilton, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. (fi de les obres al 1990)

[CONCURS] Concurs per a la remodelació de l'entorn del monestir de Montserrat, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts.

1988

Col·lecció "Vocabulario A-E-I-O-U", formada per TEST-E, LLUM-I, GAT-O, BANC-U, dissenyada conjuntament amb l'empresa Escofet

[CONCURS, 1r premi] Concurs per a l'Ordenació de la "Zuidplein de Rotterdam". Viaplana/Piñón, arqts.

[PROJECTE] Projecte per a la Fundació Puigvert, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts.

1989

Edificis d'oficines a la Vila Olímpica, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. (fi de les obres al 1992)

Edificis d'habitatges a la Vila Olímpica, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. (fi de les obres al 1992)

[CONCURS] Concurs per al Col·legi d'Arquitectes de Lleida. Viaplana/Piñón, arqts.

1990

Exposició a l'Espai 13, cicle "Figuracions de l'espai", Fundació Joan Miró, Barcelona

Biblioteca Montserrat Roig a Sant Feliu de Llobregat, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. (fi de les obres al 1993)

Centre de Cultura Contemporània, Casa de Caritat, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. (fi de les obres al 1993)

Moll d'Espanya, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. (fi de les obres al 1995)

Parc de l'Istme, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. (fi de les obres al 1992)

Rambla de Mar, Moll d'Espanya, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. (fi de les obres al 1994)

Centre Comercial Maremagnum, Moll d'Espanya, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. (fi de les obres al 1995)

[CONCURS] Concurs d'habitatges colònia San José, Madrid. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc.

1991

[PROJECTE] Rehabilitació de l'antic teatre (Casa Caritat), Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc.

Ordenació de l'avinguda Xoan XXIII, Santiago de Compostela. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc.

1992

Hotel Barcelona Sants, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc.

Exposició a La Suda, LLeida

[CONCURS] Concurs poliesportiu Fontajau, Girona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc.

1993

Edifici d'habitatges a Cerdanyola, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. (fi de les obres al 1996)

Poliesportiu a Santiago de Compostela. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc.

[PROJECTE] Projecte del Palau de Congressos i Ajuntament de Platja d'Aro, Girona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc.

1994

Reforma del Palau de Congressos, Fira de Barcelona, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc.

1996

[CONCURS] Concurs per a biblioteca universitària, Campus de Cappont, Lleida. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc.

Biblioteca Central i sala d'exposicions a l'edifici "Tecla Sala" a l'Hospitalet de Llobregat, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. (fi de les obres al 2001)

Edifici de 17 habitatges a Gavà, Barcelona. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc. (fi de les obres al 1999)

1997

Estand Technal al saló Batimat de París. Viaplana/Piñón, arqts. R.Mercadé assoc.

Annex C. Documentació complementària localitzada a l' Arxiu Gràfic de l'ETSAB

En aquest annex es mostra una relació de projectes, extrets de l'arxiu gràfic de l'ETSAB, referits als exercicis dels companys de curs d'Albert Viaplana durant el primer any de carrera. Ens poden servir com a complement de les propostes dibuixades per Viaplana ja mostrades al primer dels capítols d'aquesta tesi.

Dades bàsiques dels documents:

Any: Primer curs 1961-1962

Assignatura: *Dibujo y Composición de Elementos y Conjuntos*

Professor: Federico Correa

Exercicis:

Banco

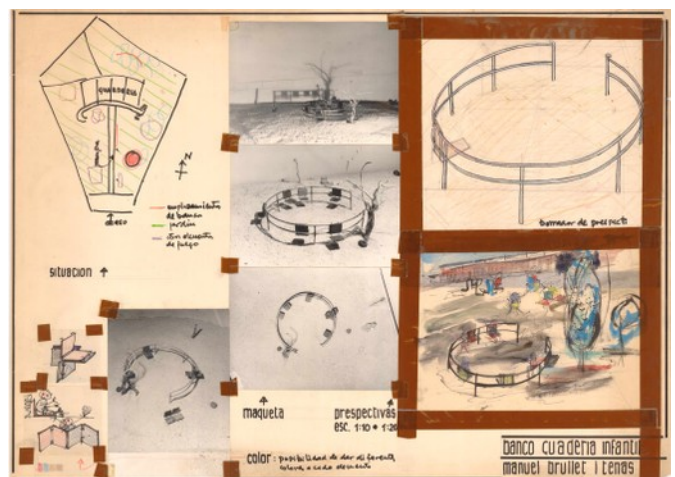
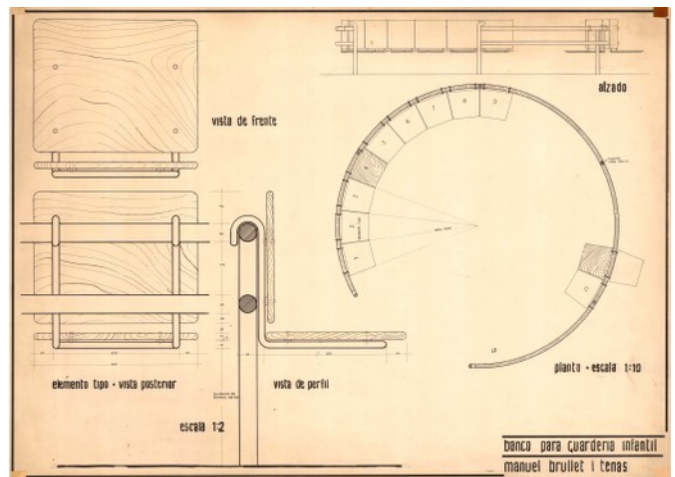
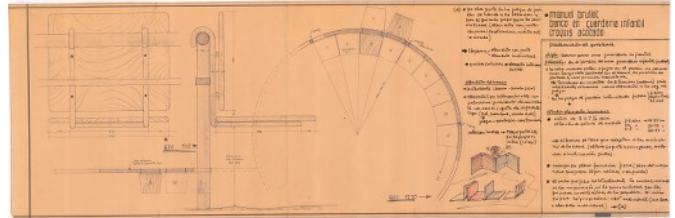
Rincón para una ama de casa

Dormitorio para un estudiante

Entrada a una casa de pisos para viviendas

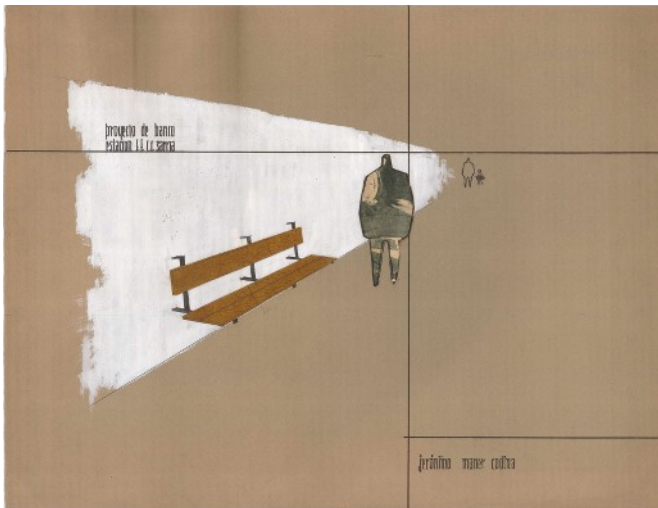
Manuel Brullet i Tenas

Banc per a guarderia infantil

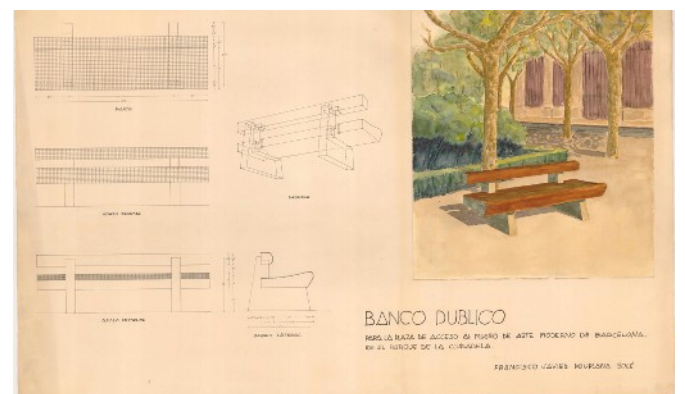
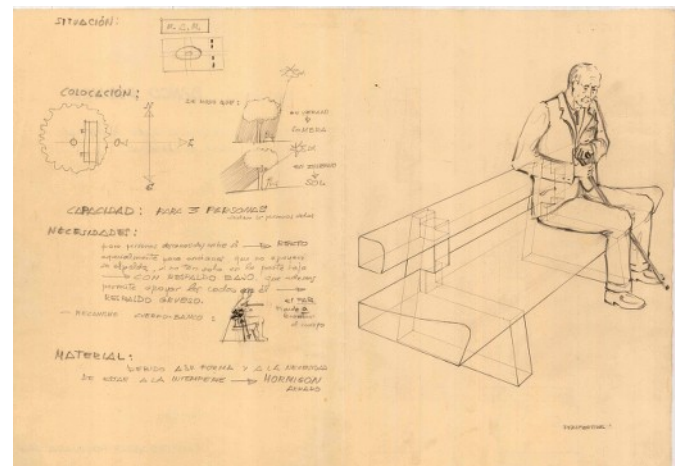
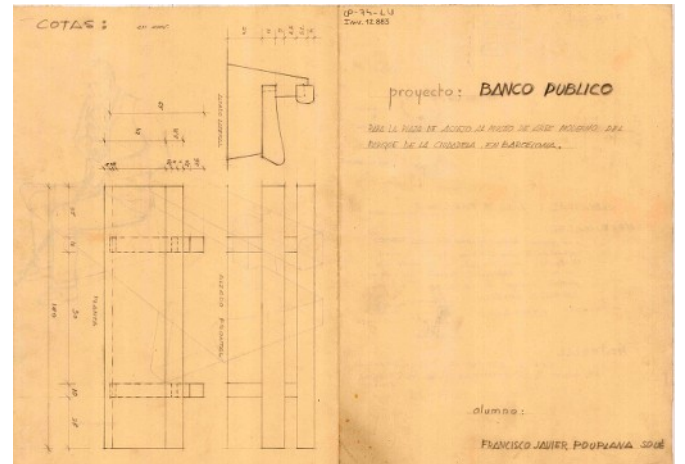
Jerónimo Moner Codina

Banc per a l'estació de Ferrocarrils de la Generalitat de Sarrià

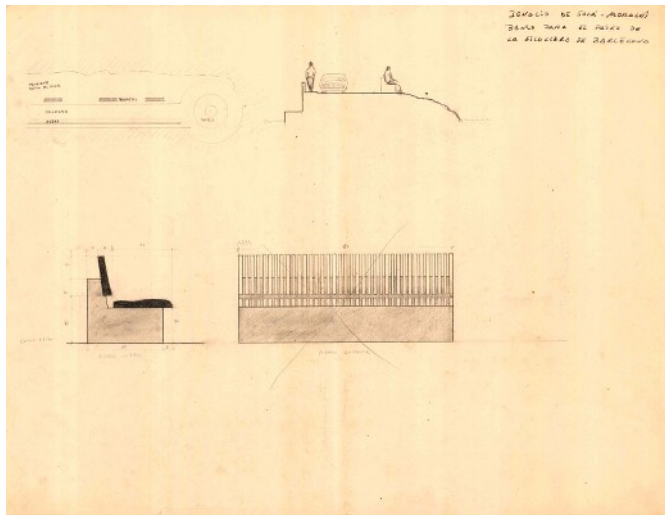
Francisco Javier Pouplana Solé

Banc públic per a la plaça d'accés al Museu d'Art Modern del parc de la Ciutadella de Barcelona

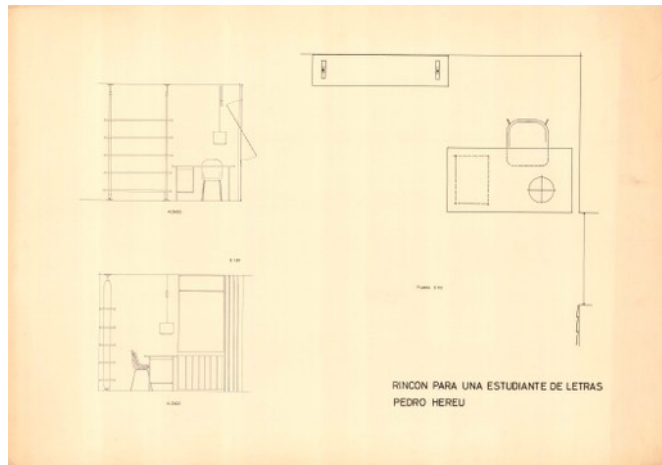
Ignacio de Solá-Morales

Banc per al passeig de l'Escullera de Barcelona

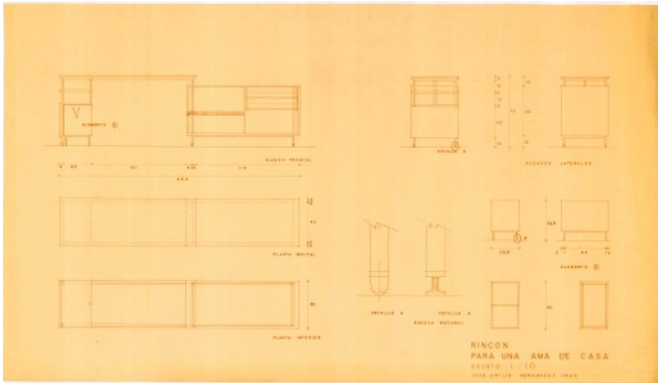
Pedro Hereu Payet

Racó per a una estudiant de lletres

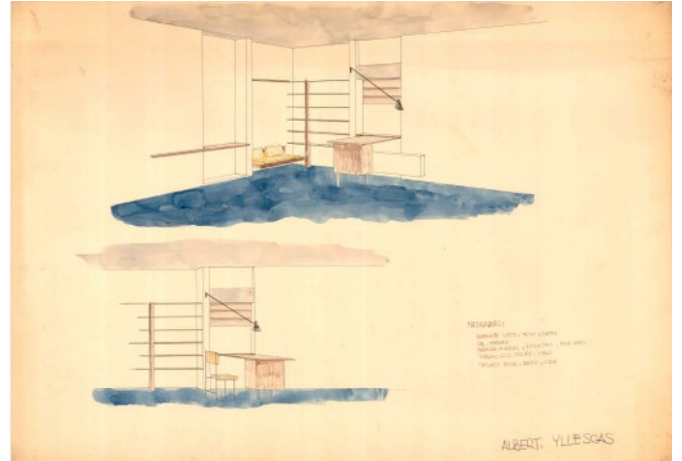
Jose-Emilio Hernandez Cros

Racó per a una mestressa de casa

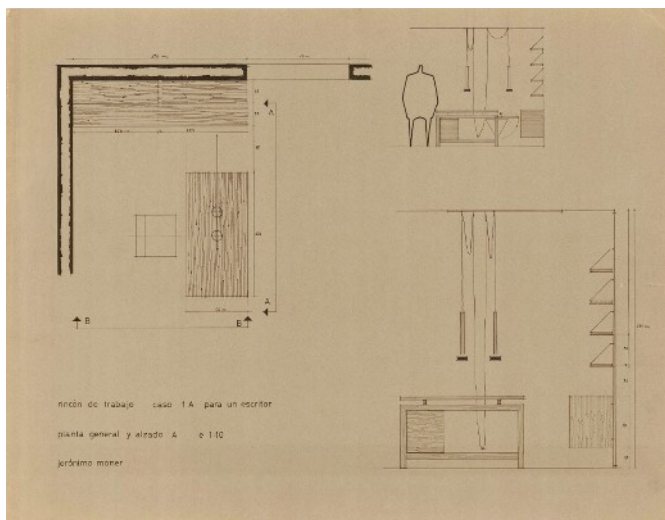
Alberto Illescas de la Morena

Racó

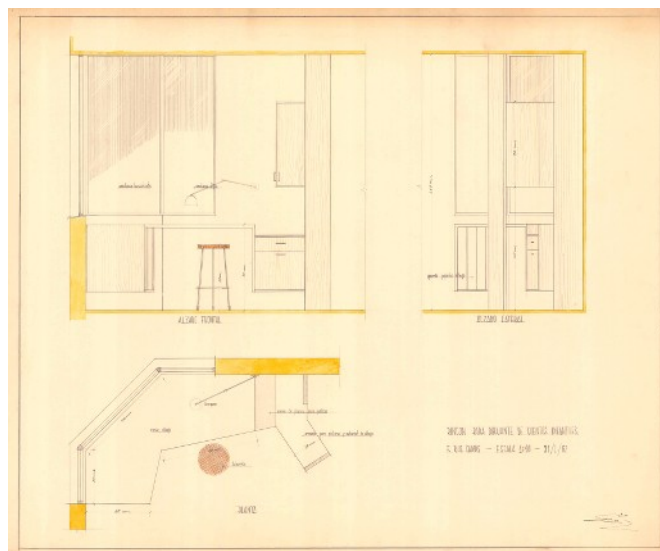
Jerónimo Moner Codina

Racó de treball per a un escriptor

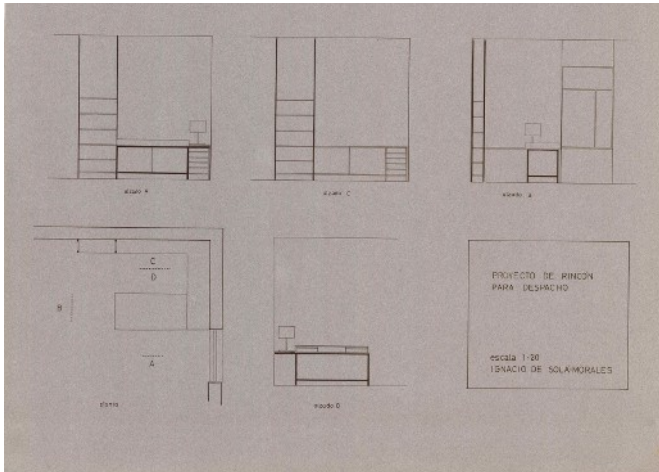
Francisco Rius Camps

Racó per a dibuixant de contes infantils

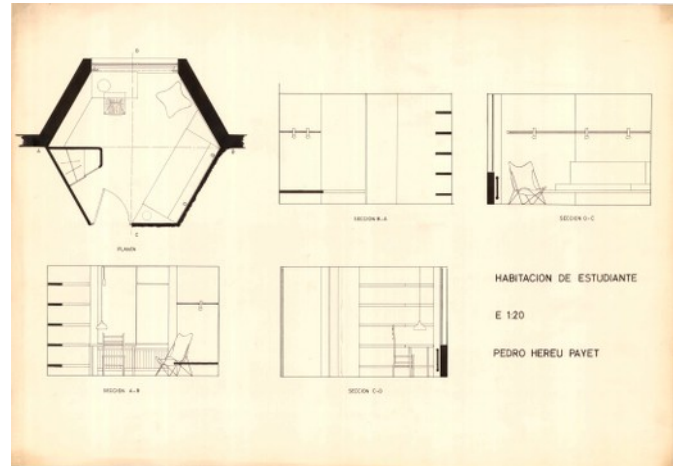
Ignacio de Solá-Morales

Racó per a despatx

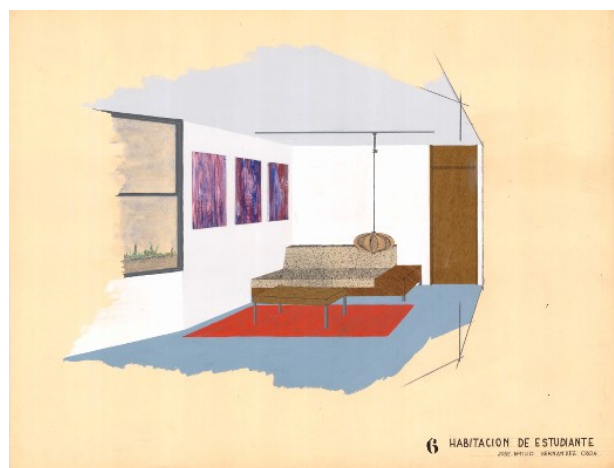
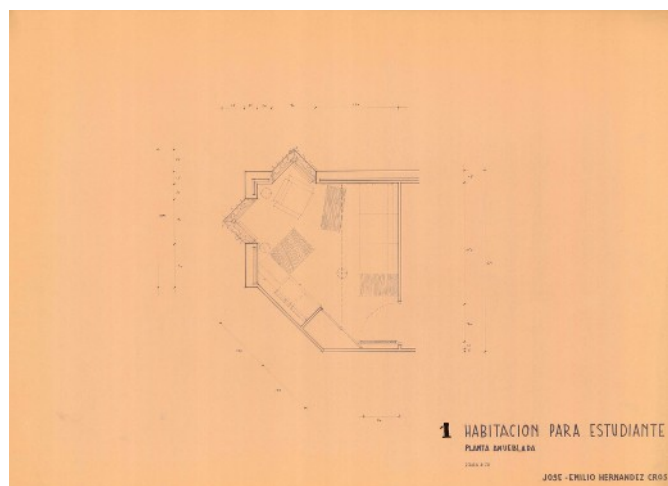
Pedro Hereu Payet

Habitació d'estudiant

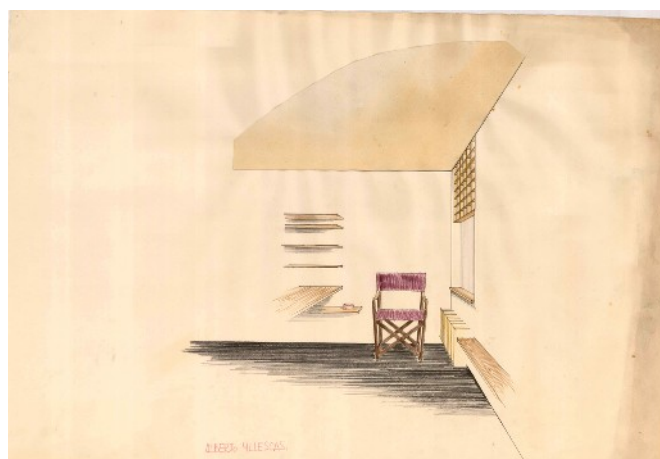
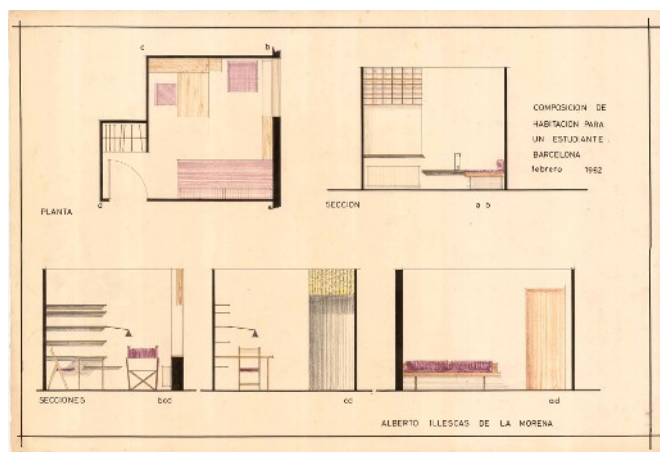
Jose-Emilio Hernandez Cros

Habitació per a estudiant

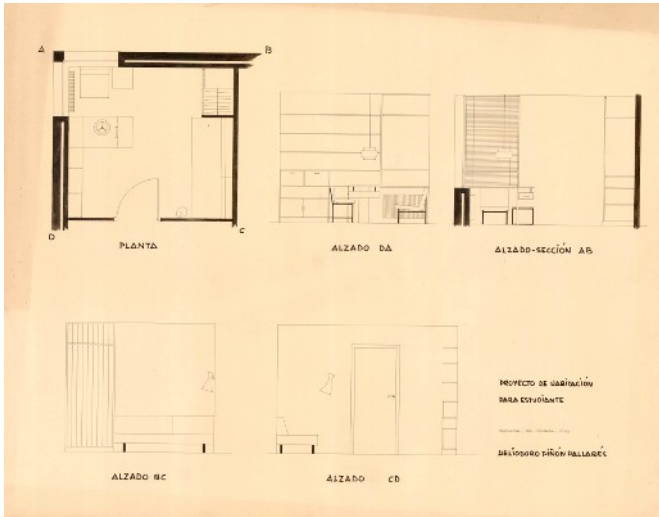
Alberto Illescas de la Morena

Habitació per a un estudiant

Heliodoro Piñón Pallarés

Habitació per a estudiant

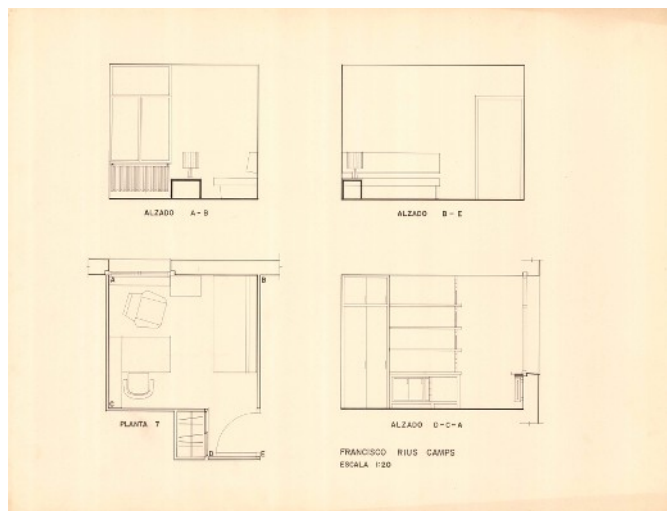
Francisco Javier Pouplana Solé

Habitació

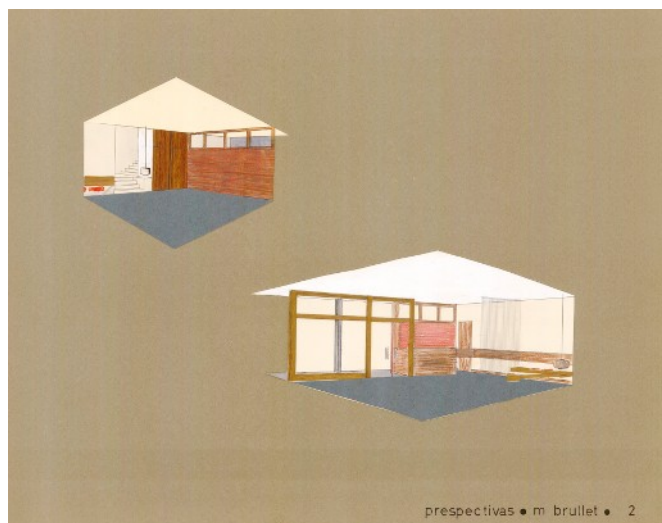
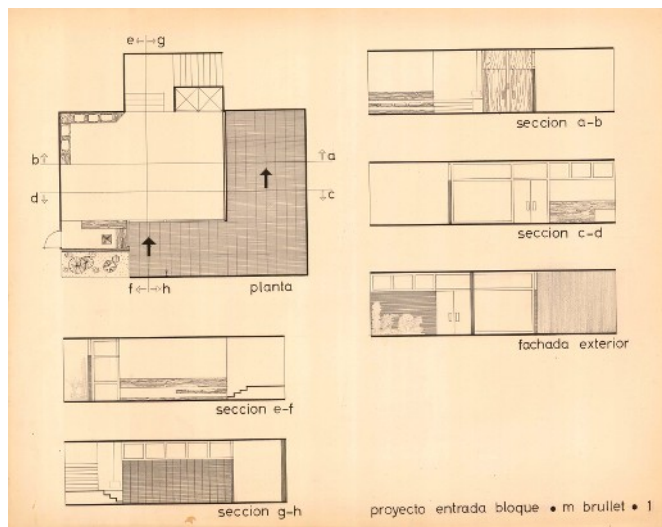
Francisco Rius Camps

Habitació

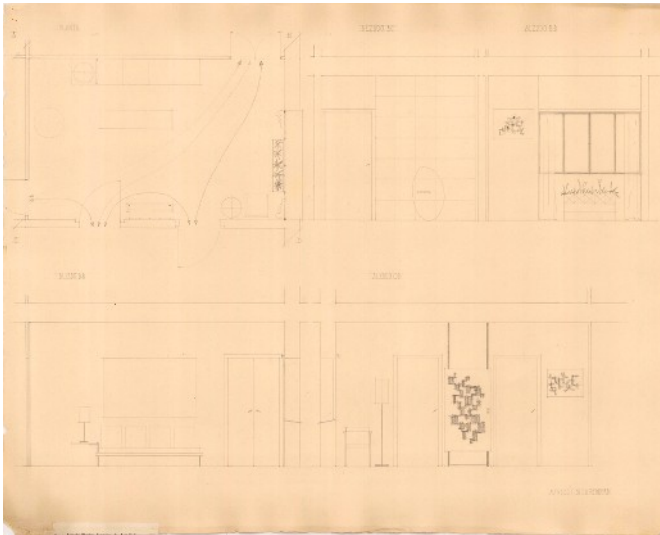
Manuel Brullet i Tenas

Projecte entrada bloc

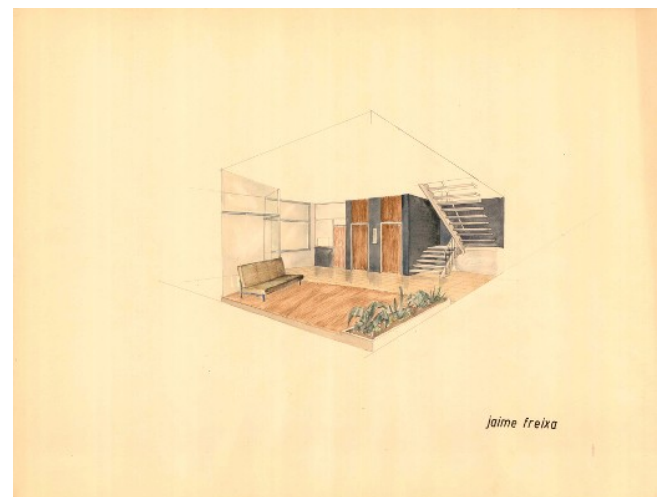
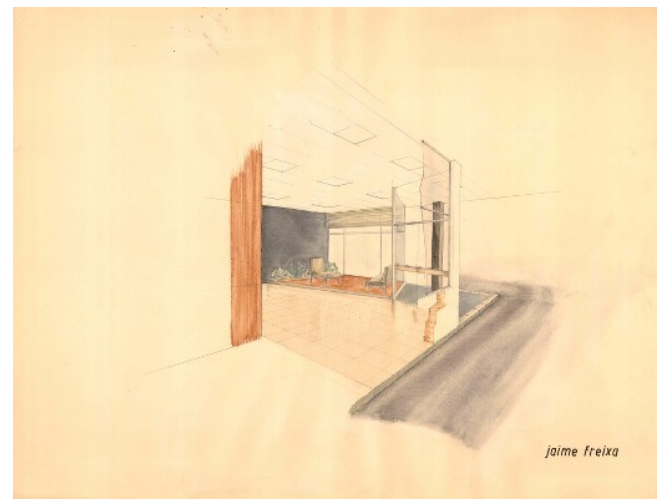
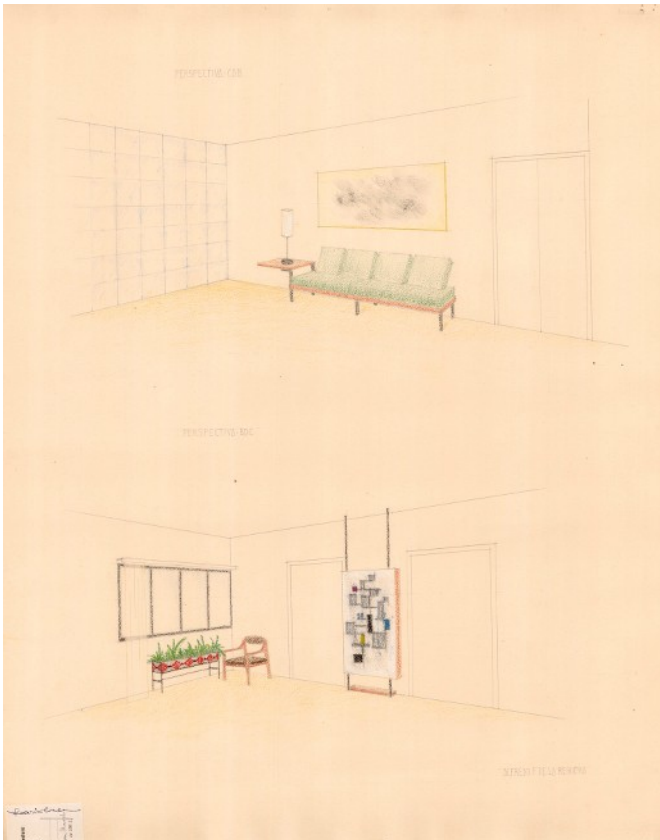
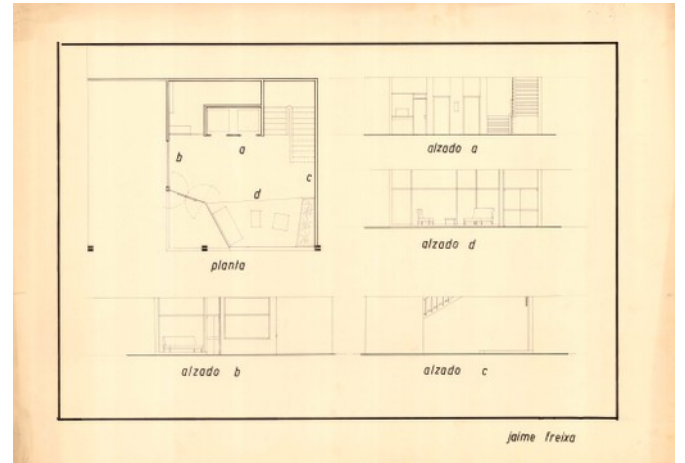
Alfredo F. de la Reguera

Vestíbul

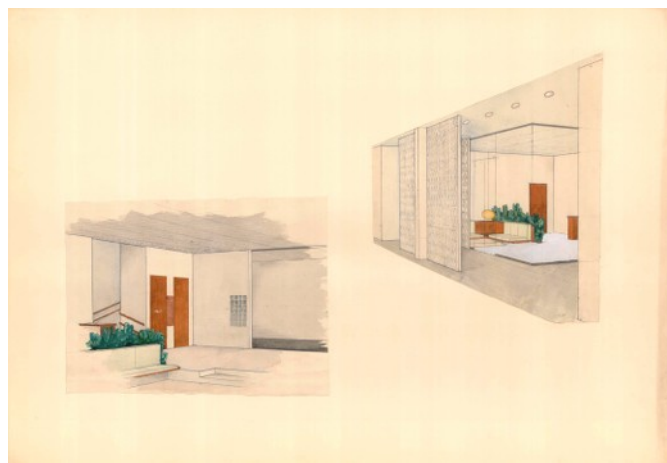
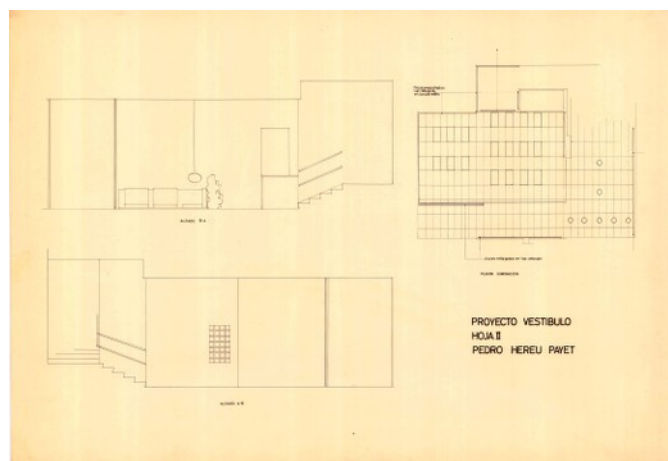
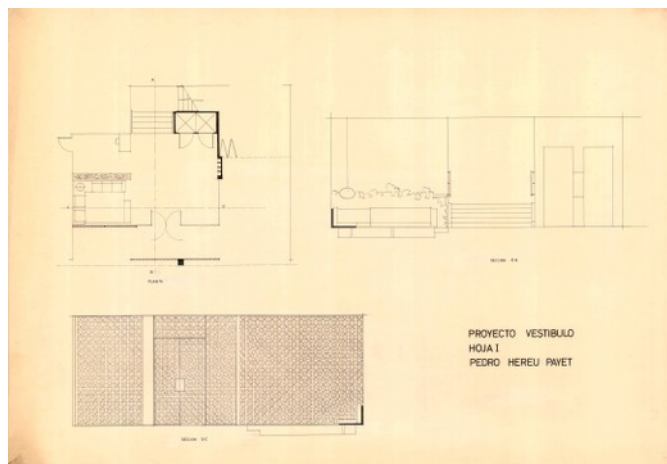
Jaime Freixa

Vestíbul

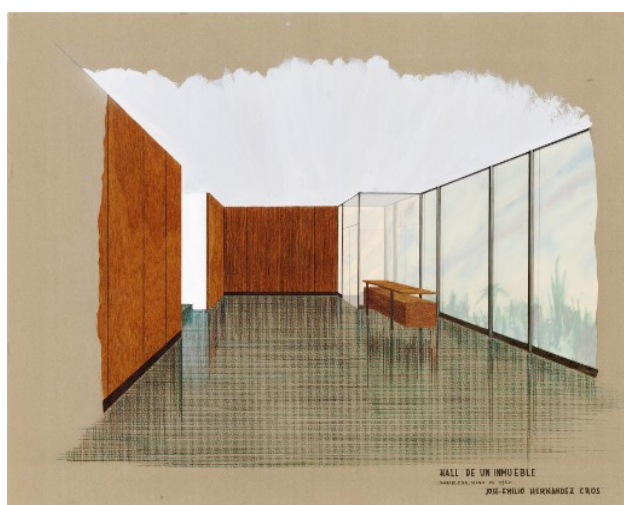
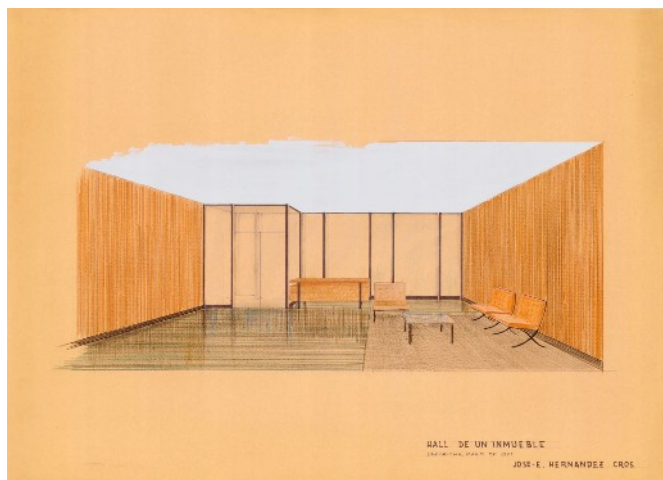
Pedro Hereu Payet

Vestíbul

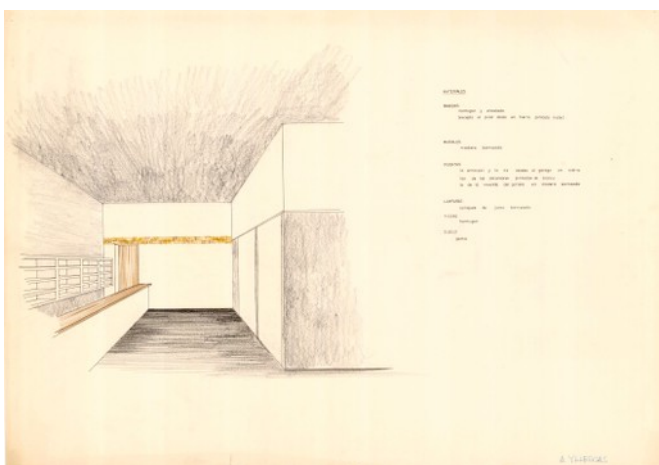
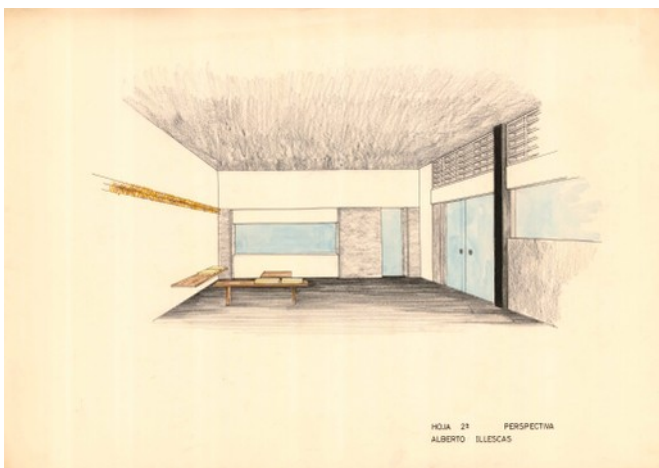
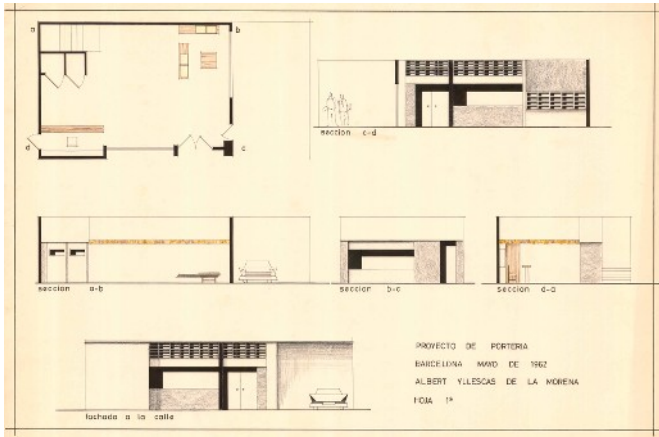
Jose-Emilio Hernandez Cros

Vestíbul d'un immoble

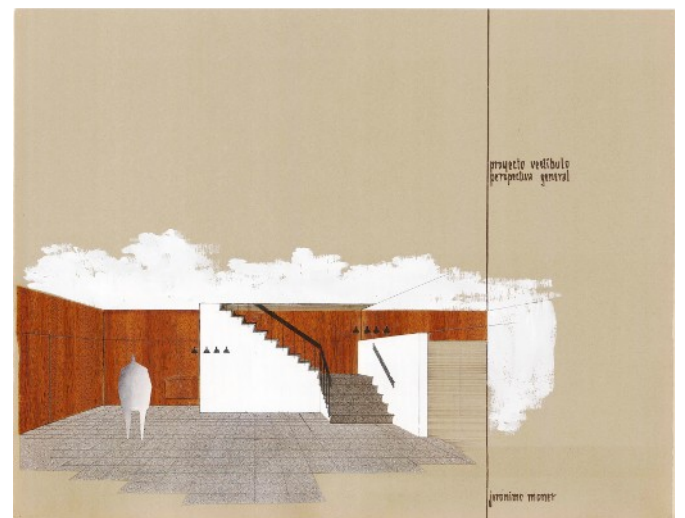
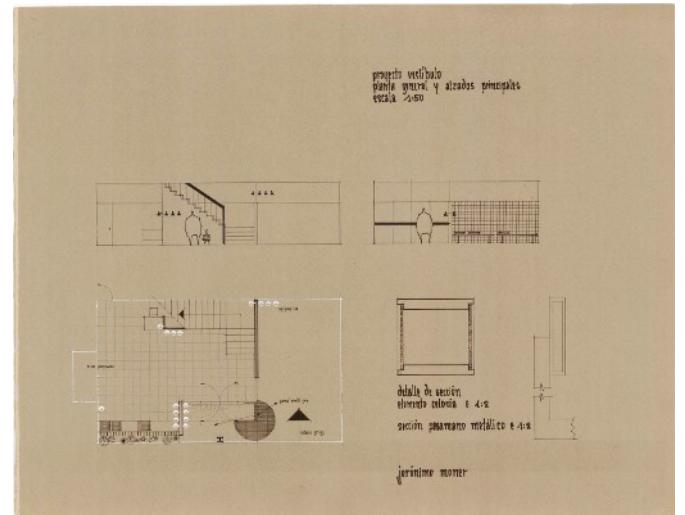
Alberto Illescas de la Morena

Porteria

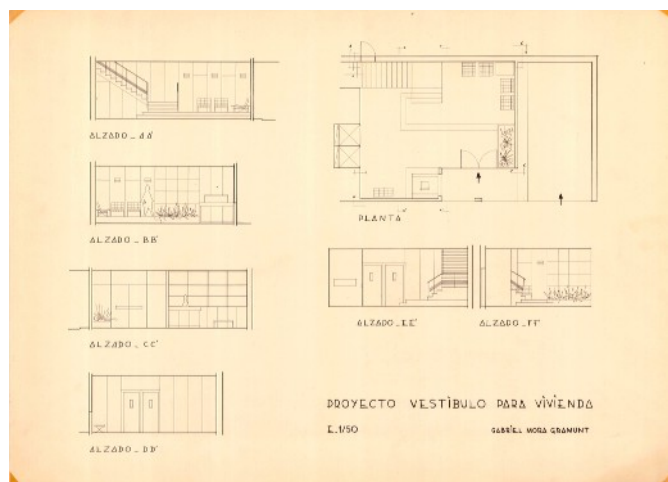
Jerónimo Moner Codina

Vestíbul

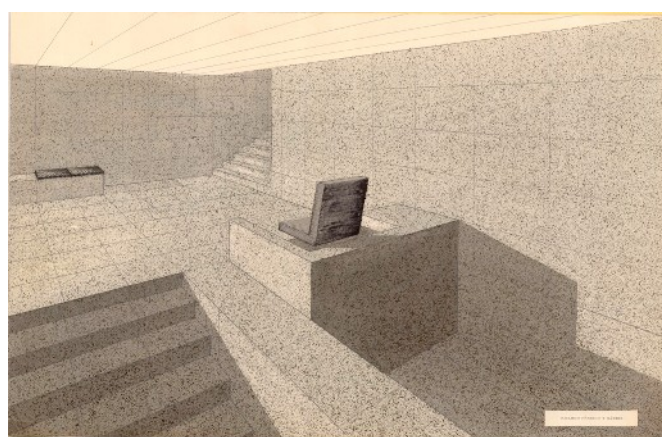
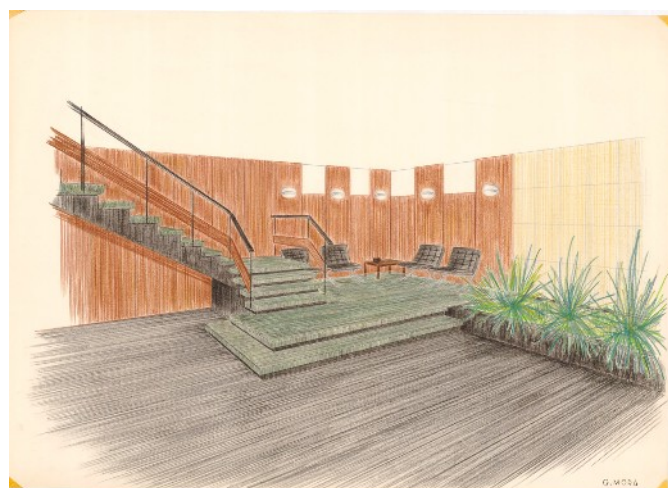
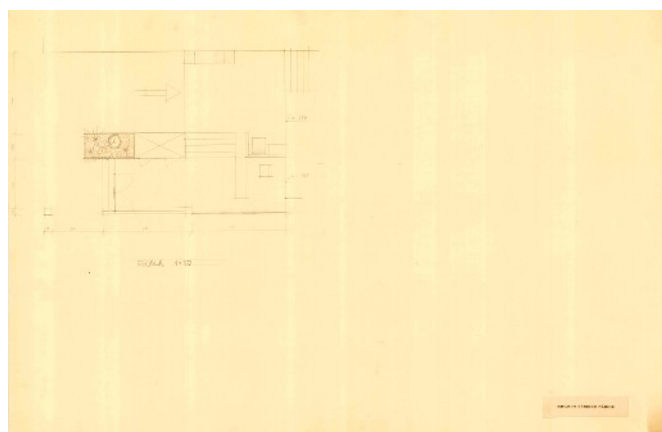
Gabriel Mora Gramunt

Vestíbul per a habitatge

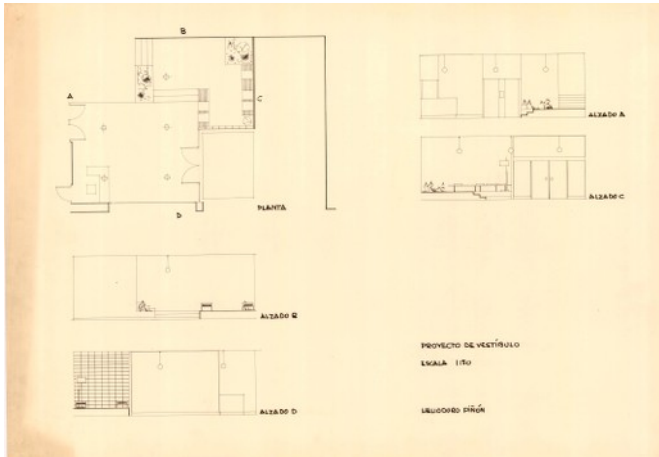
Ricardo Pédigo Nárdiz

Vestíbul

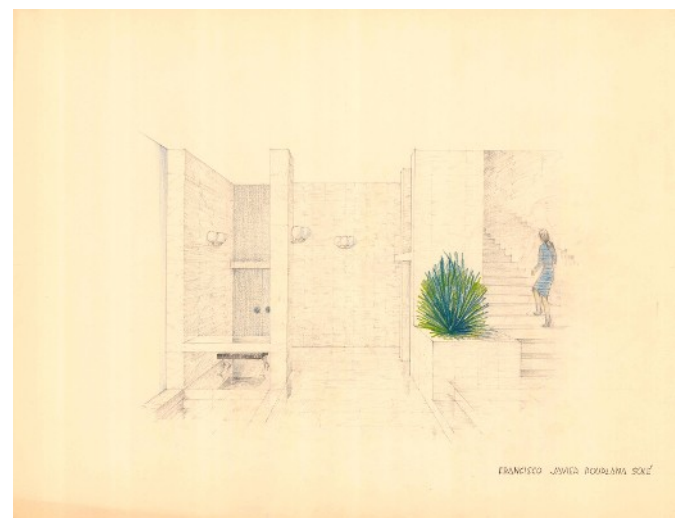
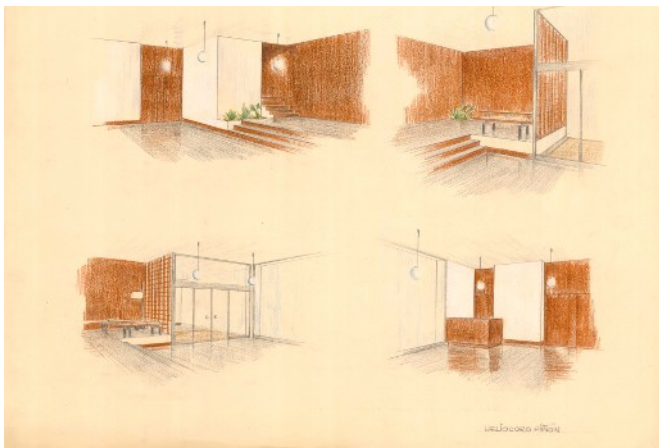
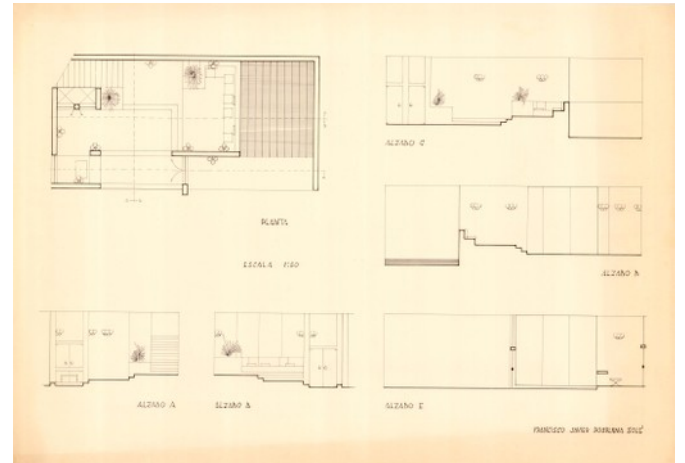
Heliodoro Piñón Pallarés

Vestíbul

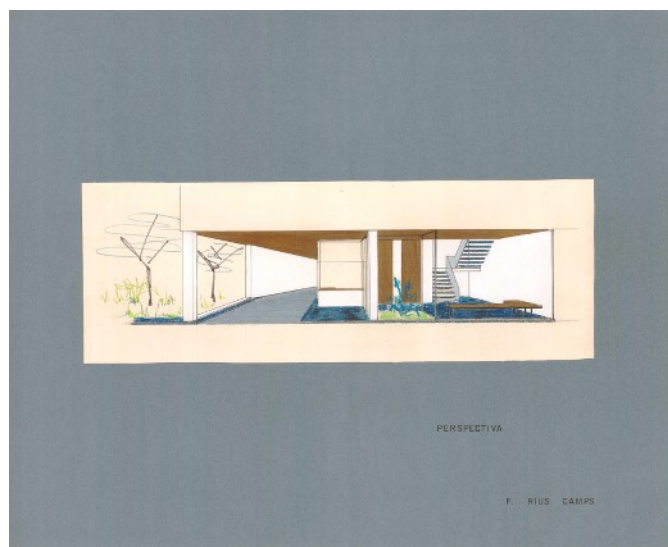
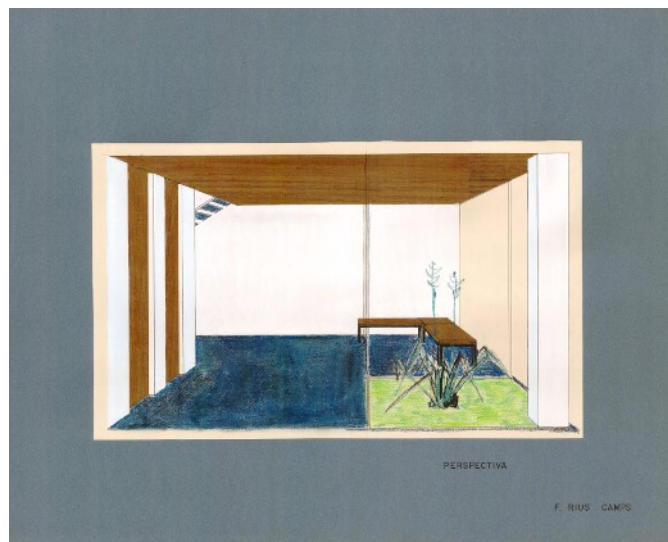
Francisco Javier Pouplana Solé

Vestíbul

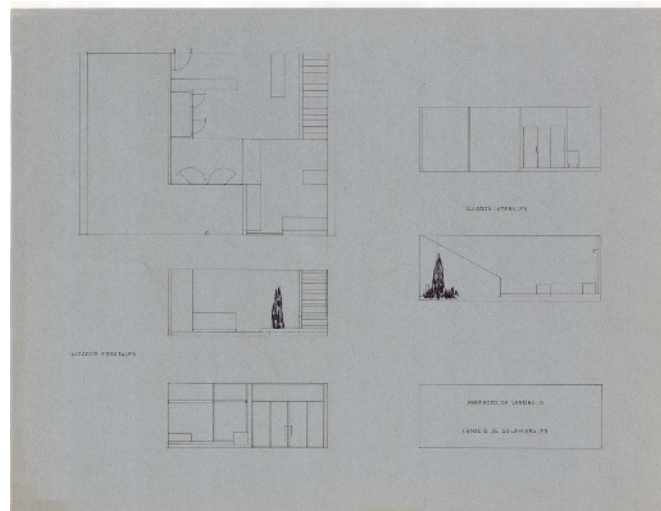
Francisco Rius Camps

Vestíbul

Ignacio de Solá-Morales

Vestíbul

Annex D. Crèdits del material

Tal com ja s'ha indicat als preàmbuls, la totalitat de la documentació utilitzada en aquesta tesi és d'accés públic i en cap cas s'ha consultat ni s'ha fet ús de cap document localitzat a l'estudi Albert Viaplana /David Viaplana, arqts. S.L.P..

Per tal d'establir l'origen de les fonts utilitzades, les citacions incloses al text van acompanyades de la corresponent referència entre parèntesi. De la mateixa manera, les il·lustracions inserides també van acompanyades de la corresponent referència, però entre claudàtors. A continuació es mostren aclariments referits a algunes referències.

[Autora]: Dibuixos o fotografies realitzats per la mateixa autora de la tesi

[Diari autora] : Conjunt de croquis dibuixats per Albert Viaplana parafrasejant projectes de curs de l'autora d'aquesta tesi i que han estat recollits en forma de diari personal

[AMCB] : Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona

[AMDCV] : Arxiu Municipal del Districte de Ciutat Vella

[Arxiu Gràfic ETSAB] : Arxiu Gràfic localitzat a la Biblioteca de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona

English version

Prologue

Introduction and literature review

I. Learning the craft

- I.1. Studies at the School of "Aparelladors" and Architecture
 - I.1.1. Footprint of the collaboration in Moragas Gallissà's atelier
 - I.1.2. The first assignment: Canudas tailor shop (1963)
 - I.1.3. Research about dynamic spaces
- I.2. First works with reminiscences of known traditions
 - I.2.1. Stand Hogarotel 9 (1969)
- I.3. Non-return step from materiality to abstraction

II. Experimentation of new project processes

- II.1. Inquiries into graphism and calligraphy
- II.2. Building strategies: the dialogue with the place
 - II.2.1. The scale
 - II.2.2. The itinerary as a space experimentation method
 - II.2.3. The gesture and the directionality of space
 - II.2.4. Duality and contrast
 - II.2.5. New construction criteria: relationship between elements and materials
- II.3. One single architecture: CCCB, ancient Casa de la Caritat

III. Regeneration of the public space in Barcelona

- III.1. Hierarchy strategies
- III.2. New language for transforming Barcelona: plaça dels Països Catalans
 - III.2.1. Spreading to the rest of Catalonia
 - III.2.2. Basis for a new repertoire of urban elements
- III.3. Coexistence of different languages around the Port Vell
- III.4. Local and international echo. Awards and press releases
 - III.4.1. Obituaries

Conclusions. Architecture as experience

Bibliographic references

Appendices

- Appendix A. Bibliography
- Appendix B. Chronology (graphic chronology on the back cover)
- Appendix C. Additional documents located at ETSAB Graphic Archive
- Appendix D. Material credits

Prologue

[Page 3, Catalan version]

So as to frame this dissertation, some initial considerations may be brought in.

The first and most relevant one refers to the recent decease of Abert Viaplana Veà in Barcelona on 14th May 2014, aged 81 years. This fact is the end of the latest professional period of the architect, beside his son David Viaplana Canudas (1965-) in the context of the architects joint venture Albert Viaplana / David Viaplana, arqts. S.L.P. This company started in 1999 and from there on, both have signed all projects together.

This last stage is also the period where my involvement in the atelier took place; starting in 1998 yet as an student and recently finished in 2012 as a senior architect.

Taking a certain distance is required so as to enrich and broaden the research points of view, in order to go beyond the limits of the unavoidable perspective driven by such a tight cooperation. This is the reason for limiting the scope up to 1998, year I joined the atelier and, at the same time, end of the previous stage Viaplana/Piñón. Indirectly, the different work teams are stated; discarding the latest period of the firm Albert Viaplana/David Viaplana arqts. S.L.P. (1999-2014), the dissertation refers to the previous teams Viaplana/Piñón (1974-1997) and Mora/Piñón/Viaplana (1967-1974).

Without getting into authorship polemics, projects are framed on the different work groups, noting the most relevant collaborations. Without pretending to be a dissertation based on the witness of neither multiple contributors nor other contemporary actors, we will punctually refer to the voice of some key members of the architecture atelier and some city hall technical servants involved in the different stages of Barcelona's transformation which took place in the 80s and 90s.

It is indeed through these witness' relationships, and unavoidably through the study of the Abert Viaplana's own projects and testimonies, that some parallelisms with architecture references can be carved out. Intentionally avoiding the option of pivoting the dissertation around architectural relations or just as an exhaustive image compilation of the architect, only some specific evidences are shown to sustain certain reasonings.

At the same time, following the initial will of framing the dissertation from the distance, the research has focused on other unpublished sources mainly located in the teaching and municipal archives. From this

point of view, it is worth mentioning that the complete inventory and catalogue of the works of the architect is not part of the scope of this dissertation, as I consider that this step should be taken by David Viaplana, with the corresponding sign-off from those who shared signatures in the past, such as Helio Piñón or Gabriel Mora.

Therefore, this dissertation represents an initial approximation, a first step towards more detailed studies about Albert Viaplana's work. We are in front of an unpublished document, but not a definitive one, that just pretends to lift the "black veil"¹ that covers his figure.

Introduction and literature review

[Page 5, Catalan version]

The collaboration in the atelier previously brought in is the stimulus that moves this dissertation forward. It is also propelled by the latest learning years at the Barcelona School of Architecture. Years full of doubts, questions, intuitions and discoveries. Years of long conversations, at Coderch's building corridors, with Albert Viaplana, former professor of architectural projects at the UPC. Conversations between professor and student, always with a pencil in the hand, about the complexity and the richness of the architectural process, around the intentions and strategies that define the architectural fact, and that we need to express with precision so as to obtain the ultimate substance pursuit. To sum up, an exciting academic context in the late 90s that, for the first time, allowed me to be aware of the architecture affairs.

Previous to the statement of objectives and general approaches of the dissertation, I think it is worth introducing some differentiating, singular and remarkable aspects from those conversations that bring evidence of a certain Viaplana's way of doing and thinking the architecture. Moreover, these can be next chapters' preparation. A selection of three projects, extracted from the context of the School meetings can witness the most characteristic features of the architect and can reveal the first learnings from a young student. The first project is a sketch about Viaplana's idea of an school of architecture. The second and the third ones are projects developed by my-

self on the framework of the subject of Design in the fourth and fifth years of the career.

On the first image [page 4], Viaplana's pencil draws a possible school of architecture based on his own concept of school. A staggered amphitheatre holds the main subject (architectural projects), organized as a permanent workshop. The access is located at the lowest part. The first level corresponds to the fifth year students, the second level for those in the fourth year, and so on, up to the highest level where the first course students could only get passing by the most experienced students, looking at the drafts stuck on the tables.

Secondary stairs start from the different levels of the amphitheatre leading the students to smaller rooms, some over and some under the harrow, where seminars or conferences take place to complement architect studies. Short and punctual sessions, some times held by manufacturers and industrial experts where technical knowledge is taught in fields of construction, structures, installations, etc., compulsory in any architectural process. A process where the general ideas are as important as the small execution details.

We are in front of a school proposal, but also in front a school concept born in the context of the exercises of "Design VII-VIII" subjects, where a brief reflection on the school of architecture was required from the students. An exercise that responded to the moment where the interdepartmental meetings started, promoted by the students willing to enhance the connections between the subject of Design and the subjects of Construction and Conditioning and Services. Really without success, it was suggested that all subjects were around a unique project developed by the student in a total exercise of integration of the requirements that condition a construction. That initiative was very similar to the concept presented by Viaplana, synthesized on these pages. It was one of the first learnings extracted from the context of those conversations. The global view of the architectural project and the unavoidable and desirable link between the whole and the parts took relevance.

Another project, the second picked one, also in the context of the subject "Design VII-VIII", can help to refine the previous arguments. The domestic and affordable scale, perfectly delimited, helps indeed in the definition of small details, taking special care on materials and the relation between them and the whole. The project is a studio for a musician in the village of Prades (Baix Camp) located in an almost triangular piece of land delimited, in all its perimeter, by a thick ashlar retaining wall. The exercise

1. From one of the Nathaniel Hawthorne's short stories titled "The Minister's Black Veil" (1836)

demands general scale control, as far as the plot is excessive for the dimension of the proposed programme, and small detail solutions. The sketches from Viaplana [page 6] cover the essential points of my project as a student [page 7]. It is worth mentioning the situation of the house, attached to one of the stone walls, setting the rest of the piece of land free. That situation requires the unavoidable definition of the relationship between the wall and the new construction. Another remarkable fact is the side entrance to the house, instead of a frontal one, creating a crossing corridor that ends up in a window at the wall, just at the end of the perspective, in a sheltered zone under the broad roof cantilever.

There is no doubt that Albert Viaplana's guidance drove the project towards a more direct intervention, coming over my first proposals that offered interventions in the four sides of the ground-plot that turned the project into an excessive intervention indeed.

The final result is a single-stroke specifying the materials and formalizations of the new construction, defined by a steel structure, wooden claddings and steel-plate roof in contrast with the existing masonry elements. The fact of being an studio for a musician brought the need to avoid parallelisms between interior walls, looking for the optimal acoustics. At the same time, this condition has been used to gently fit the new volume reproducing the conditions inherent of the original piece of land, avoiding rectangular shapes. The location of a single tree leading the non-tamed area, helps to control the space set-free.

The conversations with Viaplana brought the attitude needed to go through such a pithy and bounded exercise. The approach of the exercise was at the same time specific in the programme, as well as broad and open in terms of the actuation variability. Dispersion was a temptation. The decision of non-intervention over the full existing ground marked the tone of the intervention.

We could say that this fourth course project represented an important inflexion on my conception of the architecture fact and process. From that moment on, the need of an accurate and intentioned definition of the project took relevance. The choose of the right scale of the drawings and the right graphism entered to the universe of the project.

The third project chosen is an intervention that brings to the edge all described previously. It is a free intervention suggested for the *Forum de Barcelona* area in the subject of "Design IX-X" in the fifth year. My personal challenge was to design a project fully linked to the place, which might

be considered non-transferable, and, at the same time, to achieve that programmes and uses were secondary or even did not exist at all. The definition of the actuation intentions and strategies were compulsory to face the project. "Question the place" was also important as Viaplana suggested repeatedly.

Reading the sea-front and recognizing the dominant-gale protection devices, the situation of a new dock emerged just at the intersection of the Diagonal Avenue and the coast-line. The strategy was to formalize a first performance based on the definition of dead water zone and therefore enabling the extension of the Diagonal Avenue on a second phase, bringing it in relation with the previously defined base. The sketch from Viaplana [page 8] shows the different formalizations of the dock and the different ways to link it with the extension of the Diagonal Avenue. My proposition [page 9] shows the final solution adopted, adding the definition of a third phase of the project represented by the existence of a set of playful elements, materialized in different horizontal or staggered surfaces, conceived for leisure or just for staying out.

As for the outline of the dock, asymmetric plan and cross section could be noted. The layout of the emerged part of the dock has a broader area ready to allow the right junction between the Diagonal Avenue, converted to a pedestrian bridge, and the concrete leaned slope. The cross section shows two differentiated sides, an outer face solved with a harrow and an inner gentle slope solved with a succession of leaned plains with slopes suitable for walk and with an intersection with the sea level resembling a beach in a crescent shape.

We could state that a double work scale is present, a small and limited scale relative to the definition of a particular list of elements, and a global scale attempting to point and emphasize the features of the location. Both scales emerge from the same intentionality and the same project strategies, assuring the optimal link between the parts and the whole. As a third and last of the chosen projects, it is the one that incorporates in a clearer way the learnings around the pursuit of these essential attitudes that drive the architectural process. The fact of being an academic project, with all the doubts and essays, was what made me prioritize the definition of clear intentions of the project, linked to the place, in opposition to the development of a functional programme suitable to the Forum 2004 subject.

No doubt, these approaches expressed together with the other two projects shown, bring us closer to the Albert Viaplana's particular way of understanding and doing architecture. His sketches, drafted in a

precise and focused way, show us his drawing skills and gather that relevant intentionality stated from the beginning of the chapter. They express a behaviour where the technical skills and the creative capacity complement each other and are undetachable. This double character was the fact that brought my interest and attention. My collaboration in the atelier in the future years bore out and remarked these student learnings even more. The title of the dissertation holds together these duality with the objective to invite to the reflection of the terms "craft" and "art" in the context of the architectural process. Two terms, frequently used by the architect in a simultaneous way, for they complement and contaminate each other. Both concepts are linked to the processes of "reflection" and "intuition" that, according to Viaplana, far from being opposed, after training and practice they are closer in time.

The terms presented, at the same time, are framed in a contemporary benchmark, where the architect comfortably performed. A frame of phenomenological comprehension of the architecture where experiences and events are the references and where subject and perception take relevance. This reflection benchmark, mainly led by Viaplana's nature, lets us appreciate a character of an awesome aesthetic and literary cultures, good reader and autodidact. A character for whom architecture was a way to learn reality, for whom architecture was not just a job but a way of life. A character able to state in an interview "I feel, when I'm not designing, that I'm refused from life by an inflexible hand" (VIAPLANA 2014).

Such a radical and intense way to live architecture and culture definitely counterbalances the data referring his background and the beginning of his professional career. Let us remind that in front of us stands a humble architect, self-called "son of Vinebre" (a village on the banks of the river Ebre), place "where the most important part of my childhood took place" (VIAPLANA 1988, p. 30). We are also facing an architect disconnected from the white-collar elites of our country, that had to cope with the difficulties of an application for an upper college such as architecture. This fact brought him to start as an "aparellador"². That explains his delay and the age difference (of literally a decade) with his generation career-colleagues.

2. "Aparellador" is a legal figure with functions of a surveyor, an "aparellador" and an execution manager. Currently, this lower degree is called "arquitecte tècnic" in opposition to the "arquitecte superior"

All together might have brought him to adopt an attitude of contrast and opposition towards any previous statement, a behaviour that, in the end, carved his professional career. Therefore, the different contexts taken as benchmarks are important, from socio-economic to professional. In the case of Viaplana, the context of his city, Barcelona, is also relevant; it is where most of his life takes place and where the bulk of his work is located. That is, no doubt, a framework that brings his work and legacy closer. From this group of previous general approaches emerge the different work hypothesis of this dissertation.

The first hypothesis relies on the fact of considering the architect Viaplana as a result of an environment, of certain circumstances. Instead of presenting him as an isolated author, he will be contextualized in order to built up the statements. Throughout the dissertation, different projects will be stacked up against the frameworks. Due to the broad professional track of the architect, it might be useful to briefly summarize the main steps and stages, before we dive deeper in the chapters of the dissertation. The first stage starts with the intervention as an "aparellador" in a taylor shop, in 1963, together with Manel Marrón. Following that phase, there is a set of houses and buildings erected from 1967 to 1974 with the team of architects Mora/Piñón/Viaplana, three career colleagues graduated in 1966. The break-even starts with the creation of the company Viaplana/Piñón in 1974, the longer and most productive of the collaborations (23 years). This joint venture will be part of one of the most relevant transformations of the city of Barcelona, with projects such as the plaça dels Països Catalans (1981-83), the Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (1990-93) or the refurbishing of the moll d'Espanya (1990-95) in the old harbour. A professional marriage that, according to Peter Buchanan, is featured by it's own contradictions and differences:

Front man of the practice is Piñón... Viaplana is very different... Yet it is in his instinctual design approach, that bears hardly any relation to Piñón's theorising, that lies the fascination of the firm. (BUCHANAN 1986, p. 76)

Viaplana's instinctive design is opposed, therefore, to the theoretical body that probably represents the finger that points the target of that "implacable sniper" pictured by Cristina Jover (El punt avui, 3th June 2014, p. 39).

Two decades of projects sharing signature and sharing atelier in the Aribau street of Barcelona. A stage described in seldom monographic reviews, but where important

collaborations are remarked: that of Enric Miralles in the period 1973-1984 or that of Ricard Mercadé, relevant actor that joint the atelier on 1984 and becomes associated partner from 1990 to 1997.

A broad and diverse track, linked to the different work groups and collaborators, but also to the different political and socio-economic contexts that carried on in Barcelona the last quarter of the 20th century. Going through them will help us better understanding the whole of the work and will be the crux of a decent amount of topics.

The second of the hypothesis is about the urban context previously pointed, stating the relevant role that Viaplana had, architectonically speaking, in Barcelona's environment. We can not ignore the design and construction of relevant projects in strategical nodes of the city and his contribution as an architect to the transformational process that took place in Barcelona on the 80's and the 90's. The importance of the consecutive mandates and the fact of being public city demands, demonstrate the relevance and influence of his work. Let's remark the interventions in complex zones of the city, where new ways of dealing with the projects and new formalization processes had to be developed. In fact, new strategies to solve, for instance, the dramatic lack of functional programmes in urban environments such as parks or public squares. On this particular way, there is evidence of great easiness that cannot emerge from anything but Viaplana's skills in the fields of technique and craft.

The third and last hypothesis is related to this skills and technical control that bring us to consider Viaplana as a craft architect. Craft not only understood as constructive skills but also strategical designing skills. In fact, we can state that Viaplana shows a technical knowledge learnt in the "aparellador" studies and mainly in the eight years collaboration at the Moragas i Gallissà's atelier (simultaneous to the architecture studies in the ETSAB). This training brings him a special easiness in managing the different materials and elements. At the same time, we can see that the craft provides Viaplana with tools and skills to design. Craft is what allows the architect imagine the unimaginable. Craft therefore, seen as a media, as skills that close the gap between reflective and intuitive facts, the rigour and the freedom.

All these initial propositions will let us structure the chapters of the dissertation in two main areas. The first area, referred to his learning stage and the performance of his initial works, will let us discover de relevance of his technical background and, at

the same time, his first tests in housing. In the second area, divided in two other clear parts, we will focus on particular design processes referred to building strategies and to public spaces. Under this dual topics, a vast amount of projects will be brought up, grouped by different concepts, that will allow us to discover those constants in Viaplana's work that define him, from the general point of view to the insignificant details.

Literature review

[Page 13, Catalan version]

As a first approach to Viaplana's bulk of work, we can look at some precedents already known. This will confirm that there are not many publications available about the architect Albert Viaplana and the few we can find are mostly out of print and characterized by a superficiality or partiality that does not help to a full understanding of his work. In conclusion, we state that, over the figure of Albert Viaplana, a certain impenetrability is consistently shown on the different publications. In the words of the architect Juan Daniel Fullaondo (1936-1994), the work of Viaplana is "difficult to understand and difficult to interpret..." (FULLAONDO 1987, p. 18).

Moreover, we can not ignore the fact that sometimes Viaplana himself has been the one to play of vagueness. When talking about Viaplana/Piñón, Fullaondo uses the following words: "...Like all my predecessors I am moving in the fog. The delicate fog that they have created" (FULLAONDO 1987, p. 20). A fog that hangs over the work of Viaplana, a fog that determines and makes the approach and understanding difficult.

One of the first monographic publications that can be found is the number 120 of the magazine "Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo" (1976). The first projects of Mora/Piñón/Viaplana team between 1967 and 1976 are shown there. Projects, all of them, around housing (Mora, Piñón, Viaplana, 1976³). An introductory article by Ignasi de Solà-Morales gets us into the first tests of an architecture where "distinct languages" are shown as the "test of of an architectural work line" (SOLÀ-MORALES 1976, p. 10).

As for the next period, Viaplana/Piñón, the first monography was published in 1977 on the number 48 of journal "Jano". A list of

3. Link to download the article in pdf format: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitecturaUrbanismo/article/view/121727/243519>

four competitions, done by Viaplana/Piñón team between 1974 and 1977, can be found there. All these projects had high repercussion; all them winners in first, second or third position; all them leading future research about the graphical expression used (Helio Piñón/Albert Viaplana: 4 concursos 1974-1977, 1977).

A second monograph referred to this period is "*Cinco y Cuarto*" (1986), as a catalogue of an exhibition about the idea of monument, curated by Juan José Lahuerta and Antonio Pizza (A. Viaplana, H. Piñón: cinco y cuarto, 1986).

A third monograph, clearly the most remarkable, is the number 28 of the journal "*El Croquis*" (1987). It proposes a review of projects of Viaplana/Piñón atelier between 1974 and 1984, including built, not-built projects and competitions (Viaplana i Piñón 1987a). Preceding the twenty-nine projects, there are four opinion articles that place the line of work of both architects in the context of Catalan architecture. In relation to the graphic documentation it is thorough and extensive, but, unfortunately, for the built projects, there is a lack of details and sketches that would have helped to better understand the project process.

The last monographic publication is titled "*Obra*" (1996) and covers the period between 1983 and 1995. It is a book published in 1996 as a catalogue of the exhibition held at the Architects' Association of Catalonia (COAC) in the same year. Its publishing layout, held by Viaplana/Piñón atelier, includes extensive photographic material, some general drawings (plans, elevations and sections) complemented by a brief report of each project and a final interview. It really works as a graphic catalogue or compendium of works between 1983 and 1995, with neither constructive definitions of design processes nor any critical positioning from other authors (Viaplana i Piñón 1996).

Overall, we can perceive a certain tendency of Viaplana to publish works packed in long periods. If the dates are looked closely, we can detect 10 years cycles: 1977, 1987, 1996...

It is also true that this way of publishing the projects, within a wider ensemble, favours the potential impact on public presentations. Isolated editions or out of context, could maybe give an incomplete view of the work and, at the same time, would not allow the architect to express the message clearly. Viaplana was not randomly acting this way and he exercised a control over their work that, added to his secrecy, is the cause of the lack of relevant publications we are nowadays facing.

However, an important number of scattered and varied articles can be found. If we check the basic bibliography on different libraries, databases or web sites of generic and academic resources, lots of titles related to Viaplana show up. It is mainly about magazines that echo each architectural moment. Brief articles, written by recognized critics or even colleagues, that, if organized in a chronological order, Viaplana's career can be followed, remarking the most relevant interventions or those with stronger local or international impacts. Italian, English and French magazines also echo the most transcendent projects and they use some sketches or singular pictures as claims on their covers.

In the field of research, and in different departmental areas, some references to the projects of Viaplana can be found. For instance, the Master's degree in Theory and Practice of Architectural Design, at the Department of Architectural Projects, at Barcelona School of Architecture (ETSAB), in 2008, was the platform for a master thesis supervised by Francisco Javier Biurrun about influences on Enric Miralles, architect who worked as collaborator at the study Viaplana/Piñón between 1973 and 1984. The similarity between Miralles and Viaplana in the way to understand the intervention on the place, is reflected on this document. In the framework of this Master and, under the guidance of Xavier Monteys, between 2010 and 2012, there were a set of three master thesis related to work contexts that bring us to the architect Viaplana: the urban environment of Sants railway station (as an infrastructured place), the environment of Plaça Lesseps (related to its development and urban space conception) and the area of Sant Roc Viaduct in Badalona (competition project in which Viaplana participated). In another departmental area, in the Department of Urbanism, Josep Maria Fortià wrote in 1999 a doctoral dissertation about the new guidelines of the public space in Barcelona and other Catalan cities in the eighties (transformation in which Viaplana played a key role).

The Department of Architectural Representation and Visual Analysis at the ETSAB (Barcelona School of Architecture) has been interested in the analysis of the construction of that singular graphic language, mainly present in competitions designed by Viaplana/Piñón team in the seventies. Luis Bravo, Gustavo Contepomi and Montserrat Bigas, on the occasion of the 14th International Congress of Architectural Graphic Expression, held in Porto in 2012, published an article on the subject.

In the scope of other local universities, linked to architecture complementary areas,

some specific and tangential references to the work of Viaplana can be located. In 2012, the Department of Sculpture at the Faculty of Fine Arts (UB - University of Barcelona) presented, for example, a dissertation about the urban sculpture as a nexus of coexistence, citing, among others, those more significant interventions of Viaplana. The Department of Geography, at the Faculty of Philosophy and Arts (UAB - University of Barcelona) published, in 2014, a dissertation on the urban controversy of Plaça Lesseps as an opportunity to reassess the condition of public urban spaces.

We can also discover some quotations related to the work of Viaplana in international university environments. One of the first examples can be found in the framework of a PhD in Art and Archaeology at the Paris Sorbonne University, in 1999, with a dissertation related to the contemporary architectural creation during the eighties and nineties in Barcelona, context in which Viaplana intervened decisively. At the Politecnico di Torino, in 2007, a doctoral dissertation about public space projects in the transformation of port areas was presented. The realignment proposed by Viaplana in the area of ancient port is quoted there.

So, we can state that a certain activity around the figure of Viaplana is detected, but we can not point any relevant in-depth study. Available monographs are limited, and those that are published usually show a too generic graphical documentation, descriptive and superficial, and therefore, it is very difficult to extract conclusions of project processes on their different levels. They can be used as a basis or starting point, but they are insufficient. It is necessary to head to a research methodology that allows to acquire new knowledge and to correct certain tendencies that only lead us to diverted views. New sources are needed, sources that allow us to get to what it is not immediate and, at the same time, to provide us multiple viewpoints. Without forgetting the irreplaceable experimentation and direct observation of works, it is also important to consider their local and temporal context, as well as the relationship with the technological and artistic process.

One of the sources to retrieve unknown information is found at the ETSAB Graphic Archive. There, we can find documentation (catalogued as part of this PhD) referred to exercises and projects of Viaplana and other classmates during the years of study at the school of architecture (1961-1966). His skill in the area of the craft is very revealing. This ability can be explained by his previous studies of "*aparellador*" and the collaboration in the study of Moragas i

Gallissà that took place simultaneously with the studies for the degree in architecture. To follow this collaboration, we can head to the Historical Archive of the Architects' Association of Catalonia (COAC), where the documentary collection of Moragas atelier is kept. There, we can find the different structural solutions defined by the architect and the relation between materials and geometries used, which Viaplana knew so well. At the same time, interesting pictures taken by Francesc Català-Roca are stored at Photographic Archive of the COAC. The photographer made several reports on the work of Viaplana that can be used to witness the experimentation of designed spaces.

From their work, I would highlight the respect they have for the emplacement conditions with which their works merge and the light management, absolute raw material of photography. (CATALÀ-ROCA A: Archivo en blanco y negro, 1990, p. 35)

Many of these pictures have been relevant and became the insignia of the projection of Catalan architecture over the world. In this sense, we cannot deny the relevant role played by Viaplana during the process of modernization and transformation of Barcelona in the eighties and nineties, and the corresponding local and international impacts. Interviews with the direct actors of this process, municipal technical servants or collaborators linked to the professional career of Viaplana, provide the keys to unveil those hidden or unknown points of view. The witnesses of Ramon Sanabria and Rafael Cáceres, as well as Helio Piñón, Ricard Mercadé and Aurora Fernández, supply first-hand information. At the same time, the list of publications related to the planning of Barcelona, mainly published by the city council itself, will provide the patterns of the municipal strategy led by Oriol Bohigas and Josep Acebillo.

From all this supplementary documentation we will be able to offer new points of view that will help us in our double intention: approach to the character of Viaplana and progress on the knowledge of architecture, final goal of every dissertation.

Conclusions.

Architecture as experience

[Page 224, Catalan version]

Nowadays, the *plaça dels Països Catalans* shows a devastating aspect. It is partially destroyed and interfered by the construction of the new high-speed railway project.

An exhibition curated by Josep Maria Rovira and Anna Escudero, in 2011, at the Architects' Association of Catalonia (COAC), put on the table the evidence of the trend of a city council that is dealing with negligence the heritage of the city, erasing any trace.

The pictures selected for the leaflet of exhibition show the alarming contrast between the current state, where the curved bench has almost disappeared, and other image taken by Francesc Català-Roca in 1983, opening year of the square.

The most remarkable fact is the attitude of the City Council, that is focused to what is called the "*marca Barcelona*", meaning nothing else than the direct reflection of the definitive loss of any trace of culture, and in this case of any architectural culture.

The *plaça dels Països Catalans* is the result of a prior context, the one that took place in the first half of the eighties, where there was a trust in the figure of the architect as a qualified professional, trained to solve the conflicts of the city. This respect was translated in a clear bet for *auteur* work located at strategic points. Under the guidelines of Oriol Bohigas and Josep Acebillo, both in charge of the urban manage of Barcelona, the creation of spaces was strengthened "with a strong personal stamp of their authors" (MARAGALL 1987, p. 7).

In the early nineties, the same municipal servants and their future successors moved towards the development of new urban practices with the consequent deterioration of the fruitful link between the architect and the city. These practices, based on speculative and commercial models, that move the architect from his strength position, have led to the current situation and have gradually allowed the destruction of the *plaça dels Països Catalans*.

On this context of alarming and worrying neglect, the same fate is threatening other areas of the city of Barcelona. The luxury marina planned on the *Port Vell* area is nothing else than a speculative and opaque project that opens the door to future and progressive expropriations in the old

harbour. The *Moll d'Espanya* is in danger, in hands of the negligence, carelessness and indifference of a City Council that has shown that the history of the city, and, at the same time, the architectural culture, has not a major relevance to be considered. Sooner than later, the trace of that collective effort made for the recovery of the waterfront as a space won for public use may fade-out.

Memory is just what remains of all this architectural past. Now, more than ever, the recognition and recovery of those spaces that were on a certain day the symbol of a pioneer Barcelona on the fight for regeneration of public space is absolutely necessary. A process of changes, where the project of *plaça dels Països Catalans* played a crucial role, fact that justifies and validates the claim of archiving the work of Viaplana. This dissertation is a call to all those who have the way to prevent that this legacy gets lost. A legacy that should allow to recover and rebuild the architectural processes of a daring and risky urban transformation. A challenge, reckless in its conception moment, to which the team of architects responded with the proposal of an innovative architecture, featured by an unprecedented architectural strategy, by a noted rigour and by technical skills. As Viaplana argues, innovation was, precisely, the only way to act for advancing and progressing.

I want to do substantive works ... the main thing is not whether they are ugly or pretty, the main thing is that they are transcendent; I want that every new project takes me to a different one, that constitutes a clear progress. This and no other is my professional goal because, in architecture, where geniuses do not emerge the way Mozart did, the only way to progress is by innovating with a daring inherent to the artistic function. (VIAPLANA, La Vanguardia, 4th June 1987)

The innovation that Viaplana/Piñón bring in with their works is based on a creative side and also on a technical side. Is based on the essential duality of art and craft. In one hand, they show an artistic expression based on an intentioned process of abstraction that works on the clarification and intensification of meanings; that allows to isolate conceptually specific properties and also allows to reach the basic substance. On the other hand, they show a technical mastery, a noted ability to manipulate the elements and assemblies and to express the intentions with the right precision.

Both, the described abstraction and the technical skill, work for a major conceptualization in the search of the synthesis of project, looking for that essence that is revealed only in the experimentation of the work. An experimentation that does

not occur instantaneously but gradually, according to the different stages of perception and interpretation.

The architecture of Viaplana, according to the opinion expressed in 1998 in the magazine *Casabella* by Juan José Lahuerta, is not just the result of an abstract idea or a minimal reduction, is not just the materialization of an idea, it is an experience in time, even autobiographical. Behind the work, there is a list of architectural experiences that, according to Viaplana himself, constitute the essential substance of the work and are intrinsically linked to day-to-day experiences, in such a way that it becomes really difficult to establish what happens before and what comes afterwards.

On the mentioned publication, in the context of a conversation with Albert Viaplana, Juan José Lahuerta makes the following reflection: "The place, the actor, the thing that happens... architecture, therefore, is an event" (LAHUERTA 1998, p. 9).

In the opinion of Viaplana "event" is the key word. Event in the sense of extraordinary, unique, special, but not by its own value but by the value that the architect attributes it.

In the same interview, Viaplana links this term to a reading, made in 1997, of Thomas Bernhard's book "Events and Stories". The events shown in the book have the format of brief texts that narrate surprising and shocking happenings. They are not simple unfinished notes. They are finished and completed writings despite its short development. Given the way all texts are composed and printed in the book, between the end of one event and the beginning of the next one, a large empty space is left; large enough to draw. At the end of each story, Viaplana makes his own interpretation by a drawing. Each drawing is an idea, an impression. In words of Viaplana:

Each drawing explained what I had already done, and prepared for the next. A design develops in the same way. For this reason I always tell my students that to "make" architecture consists simply in "recuperating" experiences of architecture." (VIAPLANA 1998, p. 11)

Therefore, we could state that in the work of Viaplana there is a latent background based on the recovery of these experiences of architecture. Experiences that are hidden behind the design process and that, several times are expressed through small models, usually of the size of a hand.

The models are referred to imaginary houses addressed to specific people and also to hypothetical inhabitants. An example is a

house designed in a triangular plan, with a single bedroom located in a triangular penthouse featured by a large window [page 227]. A project accompanied by a note referred to the following aphorism of Nietzsche: "Do not get attached to anyone; even the most loved person". This text explains, perhaps, the fact that the vertexes of the triangle are not closed or completed and are solved in the way of a loophole, remarking the access area and creating an light entrance on the acute angle, where the bathroom is located. The main wall by the entrance includes a small window in the living room area and a superimposed curve that adapts its trace to the chimney. Seeing the model, the position of this wall, just at the edge of the hypothetical trapezoidal plot, increases the dramatism.

In these models lies the essence of the architecture of Viaplana, his thoughts, his perception of the world and his intervention in the world. In the opinion of Viaplana, the action of making architecture is just creating the place where things happen. For that architecture to happen, the actor is needed; the person who interacts with the place and transforms it; the person who performs the final act. And there is not a single actor, there are multiple actors, and the project has to represent everyone. Thirty actors, thirty people expected for a meal served in a large table set by Viaplana in the exhibition "*Figuracions de l'Espai*" [page 228].

"What a banquet", is how Lluís Permanyer titled his article in the press about the intervention created by Viaplana/Piñón at "Espai 13", at the Joan Miró Foundation, in 1990. An exhibition designed by the team of architects that included a selection of their own projects in few centimeters metal models, all of them assembled by Joan Molina and built-up from drawings provided by the authors.

The staging qualified by Lluís Permanyer as "brave, daring and suggesting," put in value the most essential of the work of architects.

Through this lesson is it clear that, given their way of working and their creative and artistic capacity, that starts from scratch, it is really interesting not only to analyse and admire the architecture they do, but also to analyse the same pure act of creation. And I say pure because it is essential and minimal, not minimalist. (PERMANYER, *La Vanguardia* June 25th 1990)

The same banquet was repeated two years later, in 1992, inside the Castle of the King (882), popularly known as the Suda, located on the top of the hill of Seu Vella in Lleida. The scenography was the same and therefore very singular: small copper models, zinc and

lead arranged on a large rectangular table covered with long white tablecloths. A central alignment of reading lamps guaranteed the lighting of each object.

Again the contrast between objects with their own entity, with a strong conceptualization and abstraction, faced a daily and standard layout such as a table with tablecloths surrounded by thirty simple wooden scissor chairs. Chairs that symbolize each actor, each of us in the role of interpreters in front of the art.

Albert Viaplana left a feast ready. Now, with his recent and sudden death, perhaps more than ever, it is time to sit at the table. It is time to recover his architectural legacy, to claim the role that his work has played in the panorama of contemporary architecture.

This dissertation, started several years ago, having to fit the blow of the death of the architect hastily and at the last moment, wants to be a clear sign in this direction, in this beginning of a path towards the recognition that Albert Viaplana deserves.

